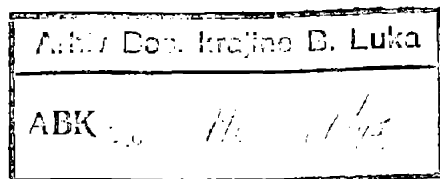

ARHIV BOSANSKE KRAJINE
BANJA LUKA

Memoarska gradja o radničkom
pokretu u Bos.Krajini.-

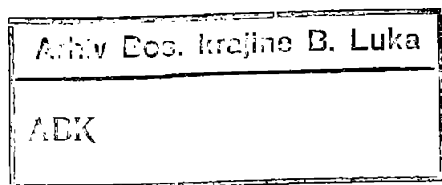
PAJIĆ BRANKO

" SJEĆANJA NA RADNIČKI POKRET U BANJOJ LUCI IZMEDJU DVA RATA "

I dio

L e g e n d a :

- 23 stranice mašinom kucanog teksta;
- sjećanja notirana u Arhivu 31.marta i 2.aprila 1976. godine i izvršena autorizacija;
- sadržaj sjećanja: osnovni biografski podaci i sjećanja na radnički pokret u razdoblju 1920-1927.godine.-

Memoarska gradja o radničkom
pokretu u Banjoj Luci. Sjećanja
Branka Pajića.

BRANKO PAJIĆ

"SJEĆANJA NA RADNIČKI POKRET U BANJOJ LUCI IZMEDJU DVA RATA"

Osnovni biografski podaci: Rodjen sam 17. decembra 1904. go-
----- dine u Kalinoviku od oca Jovana
i majke Sofije, rođene Djonlić. Otac je radio u Kalinoviku
kao učitelj, dok je majka bila domaćica. Poslije očeve smrti
1905. godine majka je otišla u Zagreb i završila kurs za
primalje, poslije koga je došla u Banju Luku i radila kao
gradska primalja sve do svoje penzije.

Poslije očeve smrti u maju 1905. godine maj-
ka me je poslala svojoj tetki u Berement (Baranja), a moju
sestru Zorku svom ocu Andriji Djonliću u Vinkovce. Odvojila
se od nas da bi završila kurs za primalje u cilju obezbje-
dživanja uslova za egzistenciju.

Majka je po dolasku u Banju Luku dobila mjes-
to gradske primalje u Opštini. Ubrzo se udala za službenika
Jocu Despotovića i dovela je Zorku i mene u svoj novi dom.
Tako sam došao u Banju Luku 1907. godine. Završio sam tri raz-
reda Srpske osnovne škole kod današnjeg kina "Kozare", a
četvrti razred u tzv. Carskoj školi kod Crne kuće.

Učitelj u Srpskoj osnovnoj školi bio mi je
Ksenofont-Seno Zita. Vrlo je lijepo pjevao i u školi vodio
školski hor. Istovremeno je vodio i Crkvenoškolsko pjevačko
društvo "Jedinstvo".

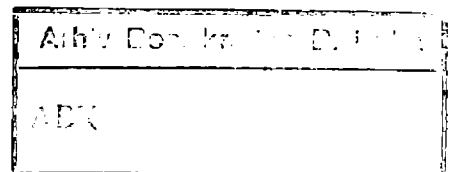
Završio sam osnovnu školu i upisao se u prvi
razred Realne gimnazije kad je već izbio prvi svjetski rat.

Sjećam se da smo kao djaci nosili hranu uhapšenim gimnazijalcima u tzv. veleizdajničkom procesu djacima 1915. godine. Bili su u toku istrage zatvoreni u Kotarskom zatvoru preko puta Crne kuće pozadi zgrade hadži Hamida Husedžinovića. Svuda je vladala antisrpska kampanja, pa je jedan profesor u Realnoj gimnaziji kad je god prozivao Srbe znao reći: "Ustajte vi veleizdajnici!". Medjutim, ne mogu se sjetiti ko je to bio, ali znam da sam ga zbog toga mrzio.

U školskoj 1916/1917. godini završio sam prvi razred Realne gimnazije, a već 1. avgusta 1917. godine stupio sam na zanat kod privatnog zanatlije Joce Tarčulja u Velikom Bečkereku, današnjem Zrenjaninu. Moj očuh Joco Despotović bio je u nekom srodstvu sa bravarom Jocom Tarčuljem, kod koga sam stanovao i hranio se. Bio je veoma dobar majstor. Sjećam ga se kao veoma energičnog i oštrog jer je tražio da mnogo i kvalitetno radim. No, baš mi je ta strogost u vaspitanju koristila, a naročito u stručnom pogledu. Kad danas sve to ocjenjujem dolazim do saznanja da je pravilno postupao jer ko zna šta bi sa mnom bilo da je bio drugačiji.

=

Završio sam zanat 1. oktobra 1920. godine, a već 15. oktobra 1920. godine zaposlio sam se u firmi "Bosna-Bois" u Predgrađu, odnosno Pilani. Dobio sam radno mjesto u pogonu parnih kotlova i strojeva. Tu nam je šef bio mašinstički HIR-CENBERGER, po nacionalnosti Slovenac mada mu je bilo njemačko prezime. Inače je bio završeni mašinstički u ratnoj mornarici Austrougarske. Kao majstor bio je vanredno sposoban. Poslovođa mi je bio mašinbravar KARLO BERGLES, također Slovenac. U Pilani je bilo mnogo Slovenaca iz Štajerske, zatim Austrijanaca, Poljaka i Čeha. Medju gatermajstorima bilo je naročito mnogo Poljaka, Čeha, Slovaka, Austrijanaca i Slovenaca. Jednom riječi, stručni kadar bio je internacionalnog sastava, ali su svi bili klasno jedinstveni. Od Austrijanaca spomenuo bih šefa pilanske Željezničke radionice MAJKSNERA i šefa Bravarske radionice DUNKLA. Austrijanaca je bilo više, naročito medju činovnicima. Jedini od naših ljudi medju

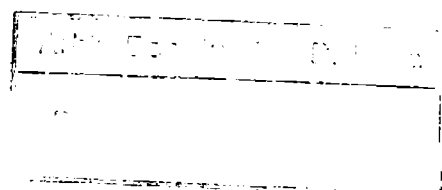
činovnicima bio je Tošić, koliko se sada mogu sjetiti.

Došao sam u Pilanu poslije završetka velikog štrajka pilanskih radnika u Banjoj Luci 1920. godine. Štrajk je trajao od maja do 1. oktobra 1920. godine. Radnici su ostali dosljedni i štrajk je uspio. Radno vrijeme je smanjeno sa 10 na 8 sati, poboljšana je ishrana u radničkoj menzi, najamnine su nešto povećane, redovnije je isplaćivan prekovremeni rad, konzum je bio bolje snabdjeven sa namirnicama itsl. Prema tome, došao sam na bolje uslove rada nego što su prije bili. Tada sam dobivao najamninu po 6 kruna na sat, ali je ona zbog inflacije manje vrijedila jer se mijenjala u paritetu: ldinar za 4 krune. Tada su se isplate još vršile u krunama i one su bile obračunska osnova. Prekovremeni rad plaćao se 50% više, a rad nedeljom i na državne praznike 100%.

Odmah po zapošljavanju učlanio sam se u sindikat, a istovremeno i u Partiju. Tada nije bilo zvaničnog prijema i svi oni koji su prihvatili političku platformu i Program NRPJ(k), odnosno KPJ, mogli su postati članovi. Mada je Partija bila legalna, komunisti su i tada bili na udaru režima i režimskih stranaka, naročito radikala koji su raspirivali nacionalističke strasti. U sindikalnom pokretu postojali su reformistički sindikati oslonjeni na Socijaldemokratsku partiju. Tako su sindikati bili pocjepani, ali smo mi i brojčano i politički bili daleko jači. Bolje rečeno, oni nisu predstavljali neku posebnu snagu u političkom smislu, ali su ometali sprovođenje značajnijih akcija.

Mislim da je sindikalni rukovodilac u Pilani bio neki REŠETAR, koji je došao iz ruskog zarobljeništva. Mislim da je bio značajniji sindikalni funkcioner jer kad god je policija dolazila uvijek je njaga hapsila i saslušavala.

Partijske sastanke nismo držali u Pilani, već u Radničkom domu iznad gradske pijace. To nisu bili partijski sastanci kao danas, već neka vrsta masovnijih konferencija. Glavni govornik bio je skoro uvijek JAKOV LASTRIĆ, politički tada najaktivniji komunista u Banjoj Luci. Takvih političkih partijskih sastanaka bilo je i u restoraciji na Željezničkoj stanici. Sjećam se jednog takvog sastanka iz tog vremena kada je govorio jedan drug koji je došao iz Beograda i počeo

svoje izlaganje riječima "Golotinjo i sirotinjo banjalučka!" akcentirajući ih onako kako to Srbijanci čine.

Te iste godine držao je govor i profesor SREĆKO DŽAMONJA, koji je inače stalno bio s radnicima u društvu i redovno dolazio u Radnički dom. Ovaj je govor održao u Radničkom domu, a po sadržaju bio je veoma revolucionaran.

Sjećam se da je bila zima i da je bila organizirana zabava u Radničkom domu. Iznenada je ušla policija i naredila da se svi rasturimo. Mi smo protestirali, ali su Jakov Lastrić i drugi partijski funkcioneri rekli da se u miru razidjemo, a da će oni vidjeti šta je posrijedi. Nismo tada ni znali za Obznanu, a to je bilo onog dana kada je ona donesena. Vjerovatno su u Upravi policije o tome dobili telegrafsko obavještenje i odmah su pohitali u Radnički dom da intervenišu. Radnički dom je te večeri bio ispražnjen i zatvoren, a potom i zapečaćen. Svu arhivu koju su našli oni su zaplijenili i odnijeli.

Radnički dom bio je centar sindikalnog i partijskog rada. U njemu se stalno veoma živo radilo. Tu su održavane sjednice partijskih foruma u Banjoj Luci, sindikalne konferencije i sastanci, priredbe itd. U zgradi Radničkog doma u prvoj prostoriji, gledano iz pravca "Palasa" prema Tržnici, nalazila se kancelarija Partije i strukovnih sindikata, zatim veća sala za konferencije i priredbe i na kraju jedna manja prostorija u kojoj je bila kafana. Iz sale moglo se ući i u jednu i u drugu prostoriju, odnosno kancelariju i kafanu. Kafana je bila prema Tržnici i prema njoj su od Tržnice vodile dosta strme stepenice.

U maju 1921. godine otišao sam u Kragujevac. Zaposlio sam se u Vojnotehničkom zavodu i tu radio do decembra 1921. godine. Vratio sam se u Banju Luku i zaposlio u

Fabricsi duvana, gdje sam ostao sve do oktobra 1923. godine.

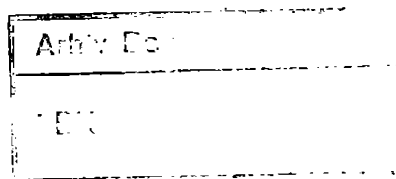
Bilo je to vrijeme Obznane i njenih zloglasnih mjera. Zabranjen je rad Partije i progresivnih stranaka, a isto tako i rad sindikata. Mnogi članovi Partije bili su uhapšeni, a mnogi poslije hapšenja i zatvora protjerani. Prije svega, protjerani su članovi Partije koji su bili strani

državljeni, a u mjesto rođenja svi oni koji nisu bili iz Banje Luke. Znam da su članovi Partije strani državljani, koji su pretežno radili u Pilani i u rudniku Lauš, protjerani iz Banje Luke i Jugoslavije, odnosno tada države SHS. Mnogi su se tada pasivizirali i otpali od Partije, a preostali su se povukli u duboku ilegalnost.

Kad sam ja došao u Fabriku duvana jedini je član KPJ bio IDRIZ MUSIĆ, ali je i on djelovao nekako prestrašeno da bi išta otvorenije radio ili preduzeo. Po ojelokupnom ponašanju Idriza Musića, remenara u Fabrici, zaključio sam da je član Partije jer je bio u pozadini nekih sindikalnih akcija. Tada sam bio veoma mlad i dosta eksplozivan, uvijek spreman da izravno reagiram na nepravde. On me je tada pozivao na stranu i savjetovao da moram da budem oprezniji i da uvijek promislim gdje ću i šta reći. On mi je obično govorio: "Ako želiš da budeš pravi radnik, onda moraš da budeš hladnokrvan i oprezan, a i da uvijek paziš šta govoriš!".

U vrijeme mog dolaska u Fabriku duvana MARTAK ŠTEFKO još se nalazio u mornarici. Mislim da se vratio u drugoj polovini 1923. godine, neposredno prije mog odlaska.

Od sindikalnih akcija u Fabrici duvana sjećam se jedne koja je bila vezana za organizovanje ankete od strane uprave monopola ili Fabrike za legalizovanje radnog vremena od 10 sati. Anketu su tako vješto zamaskirali kao da se radi o 8 sati redovnog i 2 sata vanrednog rada, odnosno prekovremenog. Tada je u Fabrici organizovana akcija, u kojoj sam i ja izravno učestvovao, da radnici pozitivno ne odgovore na prijedlog. Pojedinačno smo razgovarali sa svim radnicima i rekli im da stave: 8 sati redovnog rada, plus 2 sata prekovremenog sa 50% većom najamninom. Ovih 50% više za prekovremeni rad nije bilo predviđeno kao alternativa u spomenutoj anketi. Anketi su htjeli da daju "demokratsku formu" misleći da će radnici nasjesti. Međutim, radnici su masovno negativno odgovorili. Pošto je prva propala, organizirali su i drugu, ali je i ona prošla kao i prethodna. Poslije toga više nisu ni pokušavali da pod bilo kakvim izgovorom organiziraju novu.

Rezultat svega toga bio je da sam upravi postao sumnjiv i tražili su bilo kakav povod da me otpuste. Povod im je bio jedan bezazleni sukob sa jednim čovjekom, odnosno jedan manji verbalni spor u kome nisu upotrebljene ni oštrije reči i ja sam bio izbačen sa posla. Izbačen sam sa posla u oktobru 1923. godine. Tek tada sam u punoj mjeri shvatio opreznost Idriza Musića i njegovu bojaznost da se javno eksponira.

Ne bih znao reći ko je sve bio aktivan u miniranju ankete u Fabrici duvana. Ja sam se aktivizirao u svom odjeljenju, a neki drugi u drugim odjeljenjima. Organizacija je bila dobra jer je anketa i u prvom i u drugom pokušaju propala. Mislim da je u toj cjelokupnoj akciji bio najglavniji Idriz Musić, ali ju je vješto ilegalno sproveo bez da je to palo u oči upravi i njenim doušnicima. Vjerujem da je cijela akcija ostvarena na osnovu konsultacija sa mjesnom partijskom organizacijom i po njenim uputstvima. Bez ove političke organizovanosti anketa ne bi pretrpjela u dva navrata potpuni debakl. Osjećalo se partijsko političko djelovanje, ali ono nije bilo tako otvoreno da bi bilo vidljivo, kao što će to kasnije biti slučaj.

Osjećao sam se komunistom mada nigdje nisam bio povezan. Jednostavno sam smatrao da nije prestalo moje članstvo u KPJ, mada je djelovala Obznana sa svim onim što je ona nosila u sebi ili vukla za sobom. Očekivao sam da će antikomunistička kampanja postepeno jenjati, da će se klima liberalizirati i da će biti mogućnosti da se povežem sa drugim članovima partije. Djelovao sam kao neka vrsta slobodnog strelca, da se tako izrazim, koji je emocionalno reagirao onako kako je smatrao da je najbolje i koji je radio ono što je smatrao da je stvarni klasni interes proletera.

Zaboravio sam da spomenem da je u vrijeme Obznane od radikala nahuškana rulja pod patronatom policijskih vlasti napala na zgradu u kojoj je stanovao JAKOV LASTRIĆ. Ta je rulja u nacionalističkom bijesu i antikomunističkoj histeriji prosto iz vana demolirala zgradu i tražila krv.

Antoni D. Lastrić

ABX

Jakov Lastrić je tada stanovao negdje iza hotela "Bosna". Jakov tada nije bio u Banjoj Luci, ali su bijes iskalili na zgradi u kojoj je stanovala njegova porodica. Svi su prozori tada bili razbijeni.

Isto tako, rulja je napala i na kuću u kojoj je stanovao profesor SREĆKO DŽAMONJA. I tu su demolirali prozore i vrata. Velikosrpski nacionalisti predvodili su ova rulja u kojoj su raspirivali veoma niske primitivne strasti. Naglašavani su rušilački nagoni i svi poštenji i napredni ljudi bili su u strahu da i na njih rulja ne nastane.

Sjećam se jedne zabave u željezničkoj restoraciji, kada su braća SIMO i SAVO DAVIDOVIĆ sa ruljom napali na JAKOVA LASTRIĆA. Savo Davidović udario je Jakova Lastrića stolicom po glavi. Znam da je Jakov opalio iz pištolja jedan metak u vazduh radi upozorenja. Bio je tada još poslanik u Skupštini i kao takav dobio je odobrenje za nošenje pištolja. Jakov Lastrić bio je tada pretučen.

Poslije izbacivanja iz Fabrike duvana prešao sam da radim kod privatnog poslodavca. U to je vrijeme već došao ŠTEFKO MARTAK iz mornarice i počeo da radi u Fabrici duvana. Pouzdano znam da je on već tada bio član KPJ.

Radio sam kod privatnog bravara FRANJE ČENGIĆA. Politički je pripadao HRSS, odnosno HSS, ali više njenom progresivnijem krilu. Znam da je Čengiće Franjo bio na udaru frankovaca i križara i da je izbačen iz Hrvatskog pjevačkog društva "Nada" zajedno sa JUROM KURTOVIĆEM kad su upravu društva preuzele hrvatski nacionalisti, odnosno križari. Gdje god su na kolektivnim slikama društva "Nade" u društvenim prostorijama bili Franjo Čengiće i Jure Kurtović oni su tintom zamrljali njihove likove. Glavni akteri ovog čina bili su: mladi ŠAJATOVIĆ, inače pravnik; FRANJO JOVIĆ i FELIKS NEDŽELSKI, koji će kasnije postati istaknuti članovi ustaškog pokreta.

Jedan događaj posebno sam zapamtio. Naime, dobio sam radni zadatak da izvršim neku opravku u Hrvatskom domu "Nada". Bilo je to pred neki državni praznik i trebalo je osposobiti prostorije za neku manifestaciju. Prostorije su se uredjivale i trebalo je istaći državnu zastavu. Tada sam čuo

kako je Franjo Jović za jugoslovensku zastavu rekao: "Nemojte vješati taj dronjak na Hrvatski dom!". Takvo ponašanje me je uvrijedilo, ali sam se suzdržao da ne reagiram jer moje reagiranje ne bi postiglo nikakvu svrhu.

Kod Franje Čengića radio sam do oko decembra 1924. godine. Onda sam prešao na željeznicu i radio u Ložionici Predgrađe kao bravar, mehaničar i ložač lokomotiva. Kao željezničari održavali smo veze sa zagrebačkim željezničarima. Oni su nam davali i uputstva za sindikalni rad. Ti kontakti bili su olakšani jer smo svakog dana vozili teretne kompozicije i putničke vozove prema Zagrebu i nazad. Te veze sa zagrebačkim željezničarima bile su nam korisne za naše organizovanje.

U Ložionici smo se dogovorili da kolektivno istupimo pred šefa sa zahtjevom za poboljšanje uslova života i rada ložača. Mene su delegirali da ispred radnika istupim sa zajedničkim zahtjevom. Šef je bio neki inženjer NEMČIĆ. Izložio sam mu zahtjeve radnika, ali ih on nije prihvatio. Čak me je napao pogrđnim riječima naglašavajući da sam bundžija, anarhist i slično. U jednom trenutku mi je rekao da će me otpustiti sa posla.

Nisam želio da me ponižava, a još manje vrijeđja. Odgovorio sam mu i zatražio isplatu i radnu knjižicu. Jedva je to dočekao. Jedva je dočekao ovaj povod da me se riješi pošto je i ranije davao do znanja da se takvi buntovni radnici kao što sam ja moraju kažnjavati.

Mnogi raniji sindikalni i partijski aktivisti bili su poslije obznane toliko prestrašeni da su se bojali i vlastite sjenke. Jedni su me "dobronamjerno" savjetovali da se upišem u udruženje nacionalnih željezničara, što sam sa prezrenjem odbio. Nisam htio da pred bilo kim savijam kičmu, a još manje da se dodvoravam i da se prikazujem drugačije nego što jesam.

Među članovima Partije u to vrijeme u Ložionici je najistaknutiji bio SVETO LJUBOJA. Kao član Partije radio je na željeznici, ali je u političkom djelovanju bio veoma oprezan da ne bi došao pod udar vlasti. Osjećalo

se da Partija veoma intenzivno radi medju željezničarima, ali se nije znalo ko taj ilegalni rad vodi i usmjerava. Sve to Ljuboja uživao je veliki autoritet medju željezničarima i vjerujem da je on bio u pozadini cjelokupnog političkog rada u Ložionici.

Njegov brat SAVO LJUBOJA radio je tada u Ortopedskom zavodu u Trapistima, a poslije je prešao u Beograd, mislim 1924. godine. Savo Ljuboja povremeno je dolazio u Banju Luku. Zadnji put bio sam s njim 1928. godine. Čuo sam da je bio u Banjoj Luci i 1932. godine i da je tada odmah na željezničkoj stanici uhapšen i odveden na saslušanje u Beograd. Kasnije sam čuo da je otišao u Španiju i da je tamo poginuo. Njegovi dolasci u Banju Luku u međjuvremenu bili su vjerovatno vezani za partijski politički rad.

Kad smo se sreli u Banjoj Luci 1928. godine on mi je dao neke letke i neku brošuru da pročitam. Ne sjećam se naslova brošure, ali znam da se odnosila na politički rad u sindikatima.

31. marta 1976. godine
Banja Luka

(Branko Pajić)

Arhiv Dos. krajinu B. Luka
ABK

2.april 1976.-

(N a s t a v a k I.)

Poslije prestanka rada u Ložionici otputovao sam za Sušak i ilegalno se prebacio u Rijeku. U Rijeci sam radio kod poslodavca Johana Hedla, koji mi je izvadio propusnicu za malogranični promet tako da sam se slobodno mogao kretati do Sušaka i nazad. Tu sam ostao svega nešto oko dva mjeseca jer me je znatiželja da vidim svijet vukla dalje. Krenuo sam put Francuske. Kod Mentona prešao sam italijansko francusku granicu opet ilegalno. Nakon kraćeg zadržavanja produžio sam za Nici.

I u Nici nisam dugo ostao, tek toliko da zaradim novaca za dalje putovanje u Marselj i druge gradove Francuske. Za vrijeme rada u Nici prvi put sam istinski doživio proleterski internacionalizam, pravo proletersko drugarstvo u sredini italijanskih antifašista. Primili su me u svoje društvo i tretirali kao brata.

Zatim sam išao i u druge gradove Francuske, tako da je boravak u toj zemlji trajao oko godinu dana, uključujući tu i period boravka u Alžiru, gdje sam se zadržao od decembra 1925. do konca maja 1926. godine. Namjera mi je bila da otputujem za SAD. Pošto nisam imao novaca za jedno takvo putovanje ukrcao sam se kao slijepi putnik u jedan brod koji je plovio od neke od luka SAD. Pronašli su me u toku putovanja i predali policiji u Kazablanci. Moja je sreća bila da se u luci nalazio usidren jugoslovenski brod "Sava", vlasništvo "Oceanije" iz Sušaka. Policijske vlasti predale su me kapetanu broda da me iskroa u Jugoslaviji jer se nisu htjeli petljati sa stranim državljanom koji im je bio samo na teretu. Brod "Sava" plovio je u pravcu Sušaka. Po dolasku u matičnu luku kapetan broda nije me izravno predao policijskim organima, kako se to obično čini, nego mi je vratio dokumenta i rekao da se sam prijavim.

Znao je da to neću učiniti. Shvatio je moj položaj i nije

želio da imam komplikacija sa policijom. Zahvalio sam mu za sve ono što je za mene učinio i napustio brod. Iz Sušaka odmah sam produžio za Banju Luku, gdje sam stigao u junu 1926. godine.

U ranijem svom izlaganju zaboravio sam da spomenem da je u periodu 1922/23. godine u Fabrici duvana djelovala podružnica Saveza monopolskih radnika. Sigurno je i kasnije radila, ali o tom periodu ne mogu da govorim jer tu nisam bio. Ja sam tada bio sekretar podružnice, a blagajnik JANJA JOVANOVIĆ. Imali smo i predsjednika naše Podružnice, ali se ne mogu sjetiti ko je to bio.

Podružnica monopolskih radnika sastajala se u podrumu Radničkog doma jer je ta prostorija bila ispod nivoa ulice koja je išla prema zgradi Realne gimnazije. No, to bi trebalo pobliže objasniti.

Prije je Radnički dom bio u prostorijama na nivou ulice. U to vrijeme, a to je bilo prije "Obznane", povelu se akcija da se izgradi novi radnički dom. Radnici su davali novčane priloge za koje su dobivali neke markice, koje smo nazivali "ciglice" jer se s njima plaćala jedna cigla za izgradnju doma. Imali smo posebne knjižice na koje smo lijepili te markice. Neko je kupio više, a drugi manje markica u zavisnosti od mogućnosti. Pošto je ta akcija duže trajala, nakon dobivanja najamnine od poslodavaca kupovali smo nove markice. Na njima je bio neki simbol, ali se ne sjećam kakav.

Pošto su bila potrebna sredstva za sindikalni i partijski rad, a i sredstva za Radnički dom, donesena je odluka da se dotadašnje prostorije Radničkog doma adaptiraju za kino, kome je dato ime "UNION". Prostorije za sastanke prenesene su u podrumske prostorije gledano sa nivoa ulice, a prizemne prostorije gledano iz pravca Tržnice. U te se prostorije ulazilo preko strmih stepenica sa odmahalištima i zavojima u penjanju na ~~gkavna~~ ulicu koja je vodila od današnjeg hotela "Palas" (tu je nekada bila džamija) prema staroj zgradi Realne gimnazije.

Novi prostor bio je dosta skučen. No i tu je bila

jedna manja kancelarija i kafana sa klozetom. Zbog tog preseljenja mi radnici bili smo nezadovoljni, ali su nam objašnjavali da je to privremeno rješenje jer će se ubrzo izgraditi novi Radnički dom.

Jedan događaj iz vremena mog rada u Fabrici duvana posebno je značajan i želio bih ga rekonstruirati. Naša Podružnica monopolskih radnika kontaktirala je sa drugim podružnicama, a posebno sa drugovima u Nišu. Pošto su u sarajevskoj Fabrici duvana dominirali reformisti, mi se s njima nismo povezivali, mada su nam zbog toga mnogi zamjerali, već smo se povezali sa Podružnicom u Nišu. Od ovih drugova dobivali smo sindikalnu štampu i neku periodiku, a i sugestije kako treba ostvarivati sindikalno povezivanje u okvirima legalnih oblika rada. To nam je u radu koristilo.

No, da predjem na ovaj događaj koji sam želio spomenuti. Naime, ne znam kako i po čijoj inicijativi dolazi u Banju Luku VILIM HARAMINA, jedan od socijaldemokratskih lidera iz Zagreba. Trebalo je da nama monopolskim radnicima iz Fabrike duvana drži posebno političko predavanje. Bilo je to sredinom 1923. godine. Rečeno nam je da se svi okupimo u Radničkom domu i mi smo masovno došli. Pretpostavljam da su ovo specijalno predavanje samo za monopolske radnike organizirali režimski sindikati, koji su htjeli da nas obrlate jer do tada nismo htjeli s njima saradživati, odnosno organizaciono povezivati. Davali smo im do znanja da mi imamo svoj poseban sindikat monopolskih radnika i da po toj liniji saradjujemo sa podružnicama našeg sindikata sa Savezom u Beogradu. To nam je bio samo izgovor da ne bismo ni sa "zvanašima", ni sa reformistima i desitentima radničkog pokreta saradjivali.

Ja sam kao sekretar Podružnice u Fabrici duvana dobio zadatak da vodim zapismik i da u njega unesem u kratkim crtama sadržaj predavanja. Bio sam iznenađen dosta revolucionarnim sadržajem ovog predavanja. Vilim Haramina je u svom predavanju naglasio da radnička klasa u svojoj borbi za klasne interese proletarijata ima legalne i ilegalne forme rada, čak i u oblicima sindikalnih aktivnosti. Spomenuo je opstrukciju u pasivan otpor. Svoje je izlaganje

završio sa zaista revolucionarnim stavom "... da proletarijat neće mirovati sve dok se crvene radničke zastave ne zalepršaju na fabričkim dimnjacima i radnici ne preuzmu vlast u fabrikama!".

Ove njegove poslednje riječi bile su gromoglasno pozdravljene od svih prisutnih radnika. Svi smo bili zadivljeni što je imao toliko smjelosti da ovako govori.

Vodio sam zapisnik u knjizi zapisnika, jednoj posebnoj sveski, ali nisam bilježio ništa što bi govornika kompromitiralo. Medjutim, na posebnom papiru bilježio sam sve ono što bi za nas bilo politički značajno, kao neku vrstu drugog, ali kompletnijeg zapisnika. To sam bilježio posebno jer sam smatrao da nam može koristiti za ideološko politički rad, naročito one dijelove izlaganja gdje je objašnjavao ulogu radničke klase.

Medjutim, neko je od policijskih doušnika prijavio je sadržaj predavanja. Za čudo, na ovom predavanju nije bilo predstavnika političke vlasti jer im je, možda, prijavljeno jedno, a održano drugo predavanje ili su, pak, smatrali da će predavanje biti u režimskom duhu u cjelini.

Sutradan izjutra pozvao me je direktor Dragaš u svoju kancelariju. Zatražio je od mene da mu dam na uvid jučerašnje predavanje Vilima Haramine. Spomenuo je da Uprava policije traži na uvid zapisnik. Kada sam direktoru rekao da se taj zapisnik nalazi u mom stanu naložio mi je da ga hitno donesem. Interesantan je detalj da mi nije rekao da ga izravno odnesem u Upravu policije, već izravno njemu. Donio sam zvaničnu knjigu zapisnika, a sakrio onaj "tajni" zapisnik kao da se radi o najznačajnijem ilegalnom materijalu. Za svaki slučaj zapisnik sam sklonio na skrovito mjesto jer je bilo dosta dijelova teksta zbog kojih bi bio pozvan na krivičnu odgovornost.

Brzo sam se vratio noseći zvanični zapisnik. Dragaš ga je odmah počeo čitati. Mogao je konstatirati ono što sam i očekivao da u tekstu nema ništa što bi moglo po bilo čemu kompromitirati predavača. Kad ga je u cjelini detaljno pročitao postavio mi je pitanje da li sam zapisnik pravilno vodio i u njega unio sve što je u predavanju bilo

A. Bor. Knj. 1. P.

130

izračeno kao politička konstatacija i ocjena? Spremno sam odmah odgovorio da sam pisao sve što je predavač izlagao, što se može vidjeti iz dužine teksta. Dragaš nije mogao ni pretpostaviti da sam u toku vođenja zapisnika ono što je bilo "politički golicavo" umjesto u zvanični zapisnik pisao na posebnom papiru.

Dok sam ja pred njim stajao on je nazvao Upravu policije i saopštio da u zapisniku nema ništa sumnjivo. Telefonski razgovor bio je kratak. Spuštajući slušalicu direktor mi je rekao da knjigu zapisnika odmah odnesem u Upravu policije.

Uprava policije u Banjoj Luci bila je smještena u kući JAKOVA BABIĆA u današnjoj ulici Braće Lastrića, pored zgrade Privilegirane zemaljske banke. U Upravi policije jedan od policijskih funkcionera pročitao je zapisnik i upitao: "Mladiću, jesi li ti sve tačno zapisao?". Odgovorio sam kao i direktoru Dragašu. Policijski funkcioner pružio mi je zapisnik naglašavajući da kad drugi put budem vodio zapisnik pišem što detaljnije.

"Zapisnik treba voditi pošteno i tačno!", bile su njegove riječi kad mi je vraćao zapisnik.

Očekivao sam da će se cijela stvar ovako okončati jer u knjizi zapisnika nije bilo ništa što ne bi bilo na liniji onoga što je legalno odobreno. Tekst tajnog zapisnika koristio nam je kasnije za teoretski rad, političko razjašnjavanje pojedinih pitanja o ulozi proleterijata.

Kad već spominjem JAKOVA BABIĆA spomenuo bih i industrijalca SPASOJA BABIĆA, vlasnika Pilane u Banjoj Luci. Babići su inače poznata banjalučka trgovačka porodica. Ne bih znao reći u kakvom su srodstvu bili Jakov i Spasoje Babić. Spasoje Babić imao je Pilanu na vodeni pogon na Vrbasu, na lijevoj obali preko puta pravoslavne crkve u Rebrovcu, na nekadašnjem zemljištu Štrekla. Nalazila se nešto ispod mosta prema Adi.

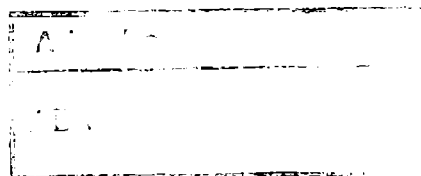
Pored ove postojala je još jedna pilana na Vrbasu, u vlasništvu BOŽIĆA. Bila je locirana malo uzvodno na Vrbasu, na prostoru između izlaza ulice Beogradske na sadašnju ulicu Save Kovačevića i Gradske klaonice. Na tom se

mjestu danas nalazi Fabrika za proizvodnju voćnih sokova "Bosanka". Tu su okomito na tok rijeke bili zabijeni piloti (grede zabijene u vodi) koji su zaustavljali splavove balvana koji su transportovani vodenim putem iz pravca Jajca. Zaustavljene balvane vezali su lancima i kroz jedan podzemni tunel, koji je u koso išao ispod ceste na obalu izvlačili su do skladišta Pilane.

Ova je Pilana bila na parni pogon. I jedna i druga koristile su šumsko bogatstvo u slivu Vrbasa još od vremena Austrougarske monarhije. Eksploatacija šumskog bogatstva inače je bila veoma intenzivna.

Sjećam se da je 1920. godine u Banjoj Luci postojala Radnička zadruga, koju je također Obznana likvidirala. Bila je smještena u ulici fra Grge Martića na samom početku, na mjestu gdje se danas nalazi smješten restoran i snek-bar "Zora". Osnovana je po partijskoj liniji i u njoj su bili pretežno napredni radnici kao članovi, a komunisti u organima upravljanja. Sjećam se slijedećih komunističkih članova Upravnog odbora: PAVO RADAN, JAKOV LASTRIĆ, MILAN KOVAČEVIĆ, MATO GORETA, DUŠAN SPASOJEVIĆ, LAZO MILAŠINOVIĆ, DRAGAN GOLUB, LOVRO VUJIĆ, IBRAHIM HAZNADAR, TODOR SABLJIĆ i drugi.

Sa izuzetkom PEVE RADANA mislim da su se svi oni poslije Obznane pasivizirali. Ranije sam rekao da su neki protjerani iz Banje Luke, dok su neki Banju Luku sami napustili. Mnogi su se plašili progona od policijskih vlasti i zbog toga su i otišli u druge sredine gdje je bila manje poznata ili nepoznata njihova politička aktivnost. Znam, naprimjer, da je MATO GORETA poslije Obznane otisao u Split, a u Banjoj Luci je prije radio kao krojač. Na sličan način postupio je i MILAN KOVAČEVIĆ. Do Obznane radio je kao mašinbravar u Fabrici duvana, a poslije je otišao u Zagreb. Negdje oko 1924. godine vratio se ponovo u Banju Luku i otvorio privatnu zanatsku radnju u kući Georga Paskola. To je kuća na kraju Štrosmajerove ulice gdje ona izbija na Aleju braće Pavlić, pored bivšeg katoličkog groblja. Sad je u toj uskoj i dugačkoj kući Društvo

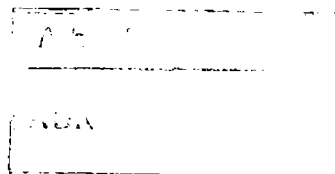

penzionera. Bila je to ranije prizemna kuća koju je kasnije Georg Paskolo renovirao i nadogradio još jedan sprat. Milan Kovačević poslije povratka u Banju Luku bio je politički potpuno pasivan. Međutim, duže se nije zadržao u Banjoj Luci jer je već 1925. godine otišao u Sušak i tamo otvorio zanatlijsku radnju. Kad sam u to vrijeme radio u Rijeci susreo sam ga u Sušaku. Kasnije smo se vidjali češće puta. Čak mi je predložio da radim u njegovoj radionici. Kad je u Sušaku kao zanatlija ekonomski krahirao, prešao je u Zagreb. Nije mi poznato šta je s njim kasnije bilo.

Za LAZU MILAŠINOVIĆA znam da je bio krojač, ali mi drugi detalji o njemu nisu poznati jer sam ga izgubio iz vida.

DUŠAN SPASOJEVIĆ bio je lakirer. Poslije Obznane on se politički pasivizirao, ali je i dalje ostao simpatizer Partije i tu i tamo po određenim pitanjima radnički pokret mogao se na njega osloniti, ali samo na poslovima sindikalnog rada, a ne u nekom ozbiljnijem političkom radu.

U vremenu poslije donošenja Obznane kad se radnički pokret našao na udaru režima, mada je i u Banjoj Luci nanesen strahoviti udarac mjesnoj partijskoj organizaciji, koja je kao i u drugim gradovima bila razbijena, poslije kratkog prilagodjavanja na ilegalne uslove partijska organizacija u Banjoj Luci počela je da djeluje. Mislim da je ključna ličnost u povezivanju partijskih redova u Banjoj Luci bio PAVO RADAN jer se na bazi njegovog zalaganja i obrazuje ilegalna partijska organizacija. Prema tome, razbijena je bila legalna partijska organizacija, ali se od onih koji nisu bili uhapšeni formira ilegalna organizacija, od onih koji su ostali vjerni radničkom pokretu. Osnovni kriterij ko je sve ostao vjeran radničkom pokretu bio je u držanju pojedinih bivših članova Partije poslije Obznane. Ko je sve ostao napredan poslije donošenja Obznane moglo se znati po tome da li se odmah uključivao u rad raznih nacionalističkih organizacija ili u rad raznih nacionalnih kulturno prosvjetnih društava. Srbi su mahom odlazili u Srpsko pjevačko društvo

"Jedinstvo", Hrvati u "Nadu", a Muslimani u neka svoja nacionalna i vjerska društva. Po ovom kriteriju znalo se da li je neko ostao napredan ili ne jer se svi oni koji su ostali napredni nisu htjeli uključivati u bilo koje nacionalno društvo. To je biha polazna osnova u ocjenjivanju političkog stava pojedinaca jer samo neuključivanje u rad nacionalnih društva nije značilo da su i dalje ostali vjerni Partiji u smislu opredeljenosti za aktivni lični politički rad.

Spomenuti DUŠAN SPASOJEVIĆ nije se uključivao u rad nacionalnih društava i zbog toga smo i imali povjerenje u njega. Uglavnom, bio je samo simpatizer koji se lično nije angažovao u političkom radu. Ostao je da radi u Željezničkoj radionici u Predgradju do 1941. godine.

DRAGAN GOLUB bio je član Partije, ali je postao revizionista i desident radničkog pokreta. Znam da radio u OUZOR-u sa JAKOVOM LASTRIĆEM, koji se poslije povratka iz Beča takodje odvojio od radničkog pokreta.

Bio sam iznenadjen kad sam u vrijeme svog rada u Ložionici u Predgradju konstatovao da je i JAKOV LASTRIĆ svojevremeno radio kao limar. Objasniću kako sam došao do ovog zaključka.

Svi oni limari koji su vršili popravke krova vagona u radionici Ložione tradicionalno su urezivali svoje ime u plafon Radionice, odnosno na bilo koji način zapisivali svoje ime da bi ostao trag da su oni tu nekada radili. Plafon se mogao doseći samo ako je neko stajao na krovu vagona. Plafon je bio sav išaran imenima još od vremena kada se objekat izgradio. Obično je pored imena i prezimena stajao i datum.

Kada sam medju ostalim imenima pročitao ime i prezime Jakova Lastrića bio sam potpuno iznenadjen jer je za mene bilo potpuno nevjerovatno da je Jakov Lastrić mogao raditi kao limar u ovoj Ložionici. Pored imena nalazila se i jedna godina iz vremena Austrougarske, mislim iz vremena prije izbijanja prvog svjetskog rata.

Mada je LASTRIĆ uživao veliki politički autoritet prađe Obznane, poslije povratka iz Beča taj je autoritet u cjelini izgubio. U vremenu dok je radio kao direktor u OUZOR-u (Okružnom uredu za osiguranje radnika) njegova su posprdno nazivali "crno žuti krank kaser" (crno žuti bolesnički blagajnik po crno žutoj Austrougarskoj monarhiji). Nije mi poznato šta je uticalo da se on odvoji od radničkog pokreta i da postane neka vrsta biznismena u nekim trgovačkim poslovima i režimski čovjek na radnom mjestu. On se samo odvojio od radničkog pokreta i postao renegat, ali nije djelovao protiv radničkog pokreta u smislu da je nekoga izdao, a znao je dosta o pojedinim članovima Partije i njihovom ranijem i kasnijem političkom radu.

LOVRO VUJIĆ bio je također član Partije. Radio je u Fabrici duvana kao mašinbravar zajedno sa Milanom Kovačevićem sve do Obznane. Kao i mnogi drugi članovi Partije i on je poslije Obznane napustio Banju Luku.

TODOR SABLJIĆ radio je u Opštini kao trpšarinski činovnik u Malti na Govedarnici. Kao i svi drugi opštinski službenici, bivši članovi Partije, on se potpuno pasivizirao kao i IBRAHIM HAZNADAR s kojim je zajedno radio.

Član je Partije bio i ALOJZ PETEK. Radio je kao stolar kod Antona Kunšteka u ulici fra Grge Martića. Znam da je bio povezan sa EDOM KUNŠTEKOM. Izgubio sam ga iz vida oko 1931. godine.

Poslije povratka iz Alžira ponovo sam se zaposlio kod Franje Čengića. U to je vrijeme u Banjoj Luci postojala podružnica Saveza metalskih radnika. Ja sam postao član Odbora podružnice i povjerenik (blagajnik) za Banja Luku za radnike koji su radili kod privatnih poslodavaca, a takvih je bilo jedno desetak. Članovi naše Podružnice bili su i oni metalci koji su radili u Fabrici duvana, Ložionici na Predgradju, Pilani i u rudniku Lauš. Medjutim, nismo imali niti jednog člana iz metalske radionice u Trapistima, a u tome su bili umješani prsti orkve i grupacije klerikalaca.

Sastanci Odbora podružnice metalaca, kao i svih drugih podružnica, održavani su u Radničkom domu na Tržnici

u spomenutim prizemno-podrumskim prostorijama, sve dok se Radnički dom nije preselio u novu zgradu, koju je kupila Radnička komora iz Sarajeva, čiji je povjerenik u Banjoj Luci bio DUŠAN BALABAN.

Radnici koji su radili kod privatnih poslodavaca dobivali su najamninu sedmično. Obično su nedeljom prije podne dolazili u Radnički dom i tu plaćali članarinu. Redovno sam ih čekao nedeljom prije podne da dodju i plate članarinu. Kada je 1927. godine bila izvršena neka reorganizacija podružnice nisam više bio povjerenik već samo član.

U to je vrijeme došlo do inicijative za osnivanje radničkog kulturno prosvjetnog društva "PELAGIĆ". Objasnio bih kako je do ove inicijative došlo.

Nakon kupovine zgrade od advokata Kostića za Radnički dom u Banjoj Luci izvršene su neke adaptacije na samoj zgradi i u unutrašnjim prostorijama. Osim gradjevinškog dijela poslova trebalo je izvesti neke bravarske i vodoinstalatorske poslove. Franjo Čengić, moj poslodavac, preuzeo je poslove vravarsko-vodoinstalaterskog karaktera i poslao je mene da te poslove obavljam. Prvo je bila osposobljena jedna kancelarija u kojoj se smjestio Dušan Balaban sa sekretarem, a u ostalim prostorijama radovi su se i dalje odvijali. Jednom tako u toku rada pozvao me je Dušan Balaban u svoju kancelariju. Kad sam ušao ponudio me je da sjednem i započeli smo nevezani razgovor o poslu i privatnim stvarima. Dušan Balaban i ja bili smo dobri poznanici još od 1920. godine iz vremena kad sam radio u Pilani, gdje je on dolazio u funkciji nekog radničkog povjerenika. Koliko se mogu sjetiti, mislim da je Dušan Balaban po struci bio tesar.

Razgovarali smo o običnim stvarima. Međjutim, ubrzo je Dušan Balaban promjenio temu razgovora iznenada me upitavši šta ja mislim o potrebi da se u Banjoj Luci osnuje jedno čisto radničko društvo u kome bi se radnici mogli okupljati i u kome bi se mogli baviti kulturno prosvjetnim aktivnostima. Posebno je naglasio da takva potreba postoji jer banjalučki radnici nemaju svoje radničko društvo, a iz političkih razloga bilo bi potrebno da ne budu pod uti-

cajem raznih nacionalnih društava. Osnivanjem jednog radničkog društva radnici bi se povukli iz tih nacionalnih buržoaskih društava jer bez obzira na nacionalnu pripadnost radnici treba da budu klasno jedinstveni.

Ja sam ga zainteresirano slušao. I sam sam ranije razmišljao o tome da buržoazija insistira na formiranju raznih nacionalnih društava u kojima se razvija i produbljava nacionalistička isključivost. O tome sam razmišljao jer mi je smetalo što radnici ulaze u razna nacionalistička društva, gdje se insistira na "nacionalnom bratstvu" bogatih i siromašnih. Svima je bilo vidljivo da u tim nacionalnim društvima samo bogataši vode glavnu riječ, posebno bogati trgovci, industrijalci, bankari i veleposjednici zemlje.

Ova me je ideja o formiranju radničkog društva prosto oduševila. Balabanu sam odmah rekao da je to banjalučkim radnicima neophodno jer nemamo ono što je nama radnicima potrebno za međusobno povezivanje i zbližavanje.

Pošto nisam htio da ulazim u nacionalna pjevačka i druga društva ja sam poslije Obznane postao član Sokola u kome su bili članovi iz svih naših nacija, a i iz nacionalnih manjina. Banjalučki Sokoli nisu tada bili prorežimski orijentisani, odnosno, šta više, provejavala je jedna liberalna ali u progresivnom duhu orijentisana klima.

Tada mi je Dušan Balaban predložio da ja kao istaknutiji član Sokola udjem u jedan odbor koji će izvršiti organizacione pripreme za osnivanje ovog radničkog društva. Na kraju razgovora on mi je rekao: "Razmotrićemo situaciju u pogledu mogućnosti osnivanja, a bilo bi dobro da ti preuzmeš gimnastičku sekciju!".

Nedugo iza ovog razgovora dobio sam obavještenje da dodjem na jedan sastanak u Radnički dom. Bilo je to negdje sredinom ljeta 1927. godine. Dušan Balaban mi je poručio da dodjem na sastanak vezan za formiranje radničkog društva. Sjećam se da je sastanak održan u poslijepodnevnim časovima, negdje oko 18 sati. Na ovom sastanku bilo je prisutno negdje oko 20 ljudi. Ne bih se mogao sjetiti ko je sve bio prisutan na sastanku, ali se sjećam da su tog dana bili

prisutni: VOJO DJORDJEVIĆ (brat Veljka i Svete Djordjevića), JELKA VINTERHALTER (sestra Vilke i Mate Vinterhalter), ANKICA i CILIKA MARTAK (sestre Štefka Martaka), GINA MARJANOVIĆ, AVDO ČARDŽIĆ, DUŠAN BALABAN i MATO MANDIĆ. Mato Mandić je prisustvovao kao sekretar Dušana Balabana.

Sastanak je otvorio Dušan Balaban i obavjestio prisutne da je ovo sastanak Inicijativnog odbora za osnivanje radničkog kulturno prosvjetnog društva. Govorio je načelno o potrebi osnivanja i budućoj fizionomiji rada radničkog društva u Banjoj Luci. Od prisutnih članova, rekao je Balaban, treba obrazovati jedno radno tijelo koje će kao Osnivački odbor izvršiti sve potrebne predradnje za Konstituirajuću skupštinu, uključujući i izradu Društvenih pravila.

U diskusiji svi su bili jednoglasni da treba osnovati radničko društvo. Izabran je osnivački ili izvršni odbor od jedno desetak članova, čiji sam i ja bio član. Na spomenutom sastanku bilo je predloženo da ja budem sekretar, ali je Dušan Balaban dao prijedlog da ja budem član, ali da dužnost sekretara ovog odbora primi Mato Mandić, koji i onako u Radničkoj komori vrši dužnost sekretara. Prisutni su prihvatili Balabanov stav.

Bilo je dosta riječi o davanju imena ovom radničkom društvu. Jedni su predlagali ime "Dinamo" po moskovskom klubu, drugi ime "Spartak" po vodjia ustanka robova, treći još neko ime, ali je prihvaćen prijedlog Dušana Balabana da ime radničkog društva bude "PELAGIĆ". Balaban je naglasio da je iz dva osnovna razloga najpodesnije da društvo nosi ime "Pelagić".

Prvi razlog je u tome što se radi o nacionalnom revolucionaru i vlasti zbog imena neće praviti nikakvo pitanje, mada je Vaso Pelagić bio naš prvi socijalista.

Drugi razlog je u tome što tu i jedna ulica nosi njegovo ime tako da vlasti nemaju osnova da oko imena pravi pitanje i otežava davanje dozvole za osnivanje i rad društva.

Da bi se mogla napraviti pravila društva tre-

balo je naći neka slična pravila koja bi poslužila kao u-
zor. Tu je obavezu preuzeo na sebe Dušan Balaban. Sjećam se
da su pravila dobivena od nekog zagrebačkog radničkog
društva. Na temelju ovih pravila Dušan Balaban je izradio
tekst Društvenih pravila banjalučkog radničkog društva.
Odbor je usvojio nacrt i sa njima se izašlo na konstitu-
irajuću skupštinu.

U međuvremenu Odbor sa sastao nekoliko puta.
Svi su ti sastanci održavani u kancelariji Dušana Balabana.
Na svim tim sjednicama Mato Mandić je vodio zapisnik.

Konstituirajuća skupština "Pelagića" održana
je u sali Radničkog doma. Izabran je Upravni odbor. Mislim
da je za prvog predsjednika izabran Dušan Balaban. U ovom
Upravnom odboru bio sam i ja, ali mislim pod prezimenom
Despotović jer sam nosio prezime svog očuha koji me je pos-
vojio. Vojo Djordjević bio je također u Upravnom odboru sve
do prve naredne godišnje skupštine kad je u društvu došlo
do rascjepa. Naime, Dušan Balaban nastojao je da iz ovog rad-
ničkog društva eliminira sve klasne revolucionarne ideološ-
ko političke sadržaje, odnosno da depolitizira društvo, a to
je značilo unošenje malogradjanske ideologije koja je bila
strana klasnim interesima proletarijata. Na toj osnovi nas-
tali su sukobi sa linijom Balabana koju je on sa svojim
istomišljenicima davao, odnosno naturao. To je bila ona lini-
ja koju smo zvali "komoraštvo", a bila je pod patronatom sa-
mog režima. Zbog toga su mnogi tada i napustili "Pelagić",
a među njima i ja.

U radu "Pelagića" nastupio je jedan duži period
vegetiranja, koji je trajao skoro pet godina, kada je jedna
veća grupa naprednih radnika i srednjoškolaca, odnosno stu-
denata, počela da se uključuje u "Pelagić" i postepeno osva-
ja ključne pozicije u njemu u periodu 1934-1935. godine, kada
je već počela da se očituje klasna dimenzija u cjelokupnom
radu. Od tog vremena "Pelagić" i postaje zaista radničko
kulturno prosvjetno društvo, ali je prije toga trebalo izvr-
šiti obračun sa "komorašima" i istisnuti ih iz uprave, a to
nije bilo baš tako jednostavno jer su se grčevito borili da
zadrže i očuvaju svoje pozicije. Tek od tog vremena i poči-

nje omasovljenje "Pelagića". Do tog vremena političkog rada u "Pelagiću" nije ni bilo, a i vrlo malo kulturno prosvjetnog rada. To je bio period kada je došlo i do formiranja Kluba akademičara (KAB-a) i do prožimanja i članstva i rada. Naime, članovi KAB-a u većini bili su i u "Pelagiću", a članovi "Pelagića" dolazili su na predavanja KAB-a.

U međuvremenu, u tom međurazdoblju, pozvao me je jednom DUŠAN BALABAN i dao primjedbu da ne dolazim u "Pelagić". Nisam jednostavno htio da mu ponovo objašnjavam što me tamo nema. Odgovorio sam mu da za to nemam vremena jer imam načina da ga racionalnije koristim.

"I tih si pošao stopama Ivica Tukerića!", prokomentarisao je Dušan Balaban na ironičan način.

IVICA TUKERIĆ bio je po mnogim pitanjima najveća opozicija Dušanu Balabanu, odnosno njegovim stavovima. Ako je Balaban negdje istupao, a bio je prisutan Ivica Tukerić, uvijek mu se Tukerić sa svojim argumentima suprotstavljao. To suprotstavljanje Tukerića nije proizilazilo iz neke lične netrpeljivosti, već iz sukoba konceptija, prilaza, stavova. Linija komoraša koju je zastupao Balaban uvijek je bila više ili manje kompromisna sa režimom, identična sa oportunističkom linijom socijaldemokratije, uvijek na repu događaja, a sa pretenzijama da umrtvi revolucionarnu oštrinu klasne borbe. Dok drugi najčešće s Balabanom nisu htjeli uopšte da raspravljaju, a mnogi su mu otvoreno rekli šta o njemu i njegovoj politici misle, Ivica Tukerić je otvoreno odmah oponirao. Tako mu je, kao što se to u narodu kaže, Tukerić "stao na žulj".

2. april 1976. godine

Banja Luka

Branko Pajić

(Branko Pajić)

Arhiv Bos. krajine B. Luka

ABK

1

2

3

4

5

6

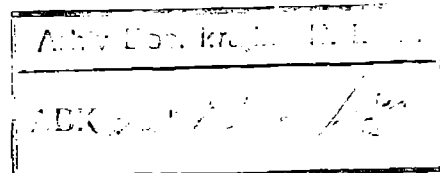
ARHIV BOSANSKE KRAJINE
BANJA LUKA

"SJEĆANJA NA RADNIČKI POKRET U BANJOJ LUCI IZMEDJU DVA RATA"

II dio

L e g e n d a :

- 25 stranica mašinom kucanog teksta;stranice od 24-48;
- sjećanja notirana u Arhivu 7.i 12.aprila 1976.godine i izvršena autorizacija kazivanja;
- sadržaj sjećanja: sjećanja na radnički pokret i politički život u Banjoj Luci u periodu 1927-1932.godine;
- izrađeno šest kopija autoriziranog teksta: 2 primjerka kod Branka Pajića,3 primjerka u zbirci memoarske građe u Arhivu,a jedan primjerak u zbirci memoarske građe u Muzeju Bos.Krajine u Banjoj Luci.-

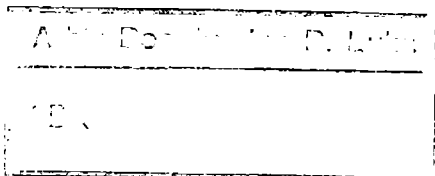
(N a s t a v a k II.)

Kao što sam već spomenuo, na godišnjoj skupštini "Pelagića" 1928. godine došlo je do sukoba dvije koncepcije u pogledu rada i usmjerenosti društva, vladajućoj "komoraškoj koncepciji" koju je diktirao i sproveo DUŠAN BALABAN suprotstavila se grupa članova koju je predvodio VOJO DJORDJEVIĆ. Na skupštini najveća polemika bila je između Djordjevića i Balabana. Mada Vojo Djordjević tada nije bio član Partije on se zalagao za klasnu fizionomiju društva i rad na toj osnovi. Međutim, pobjedila je komoraška linija Dušana Balabana jer je progresivno krilo bilo u manjini.

Spomenute godine prešao sam na rad kod privatnog poslodavca ANTONA ŠIPSA. Držao je radnju u Njegoševoj ulici kod Ferhadije, danas Zagrebačkoj ulici, na samom uglu sa glavnom ulicom u neposrednoj blizini kuće braće Djordjevića. Anton Šips bio je veoma dobar i kao poslodavac i kao čovjek. Politički je bio neutralan, ali više ljevičarski orijentisan. Veoma je aktivno radio u Udruženju zanatlija. Uzgred bih samo spomenuo da je 1941. godine odbio da daje pomoć za ustaški pokret pa ga je zbog toga BLAŽ GUTIĆ ozbiljno prekorio. U cjelini, kao čovjek bio je jako dobar.

Naredne godine, tj. 1929. negdje u maju mjesecu, prešao sam na rad u Ložionicu na Predgrađu. Bio je to period početka poznate svjetske ekonomske krize koja je snažno potresala i Jugoslaviju, a i period početka djelovanja 6-ojane diktature. Buržoaski i malogradjanski dio građanstva primio je ovu diktaturu blagonaklono. Tako su je primili i mnogi obični građani sa naglašenom dozom olakšanja "Jer kralj vlada!" umjesto političara koji su svojim stranačkim i medjustranačkim politikanstvom unosile raznovrsne razdore u društvene odnose. U takvom duhu je nastupala i monarhistička zvanična propaganda koja je obećavala red umjesto medjupartijskih sukoba.

Napredni radnici su odmah shvatili da nova si-

kojima se moglo vjerovati. Opšti je stav bio da nadolaze teški dani za radnički pokret i da je Partija prva na udaru kao i u vrijeme Obznane.

Ranije sam spominjao kakva su sve strujanja na političkom polju postojala, ali sam zaboravio da spomenem ulogu organizacija nacionalističkog karaktera SRNAO i HANA O, a bez objašnjenja njihove uloge ne bi se stekao pravi dojam o političkim prilikama i odnosima.

Najdestruktivniji dio organizacije SRNAO sačinjavali su BOŠKO PANIĆ (zvani NOSONJA), SIMO DAVIDOVIĆ, trgovac ARIVUK, dva brata HADŽALIĆ (obojsica fijakerdije, dok im treći brat nije bio član SRNAO-a), braća SVETO OSTOJIĆ (farbar) i MOMO OSTOJIĆ (radnik u Klaonici) i drugi. Medjutim glavne perjanice i kolovodje bili su BOŠKO+NOSONJA i SIMO DAVIDOVIĆ. Nažalost, Nosonja je bio radnik, po zanimanju bravar. Radio je u rudniku Lauš, a stanovao u Bojića Hanu.

Gotovo svi bogatiji Srbi, politički opredeljeni kao radikali, protežirali su srnaovce kao svoju omladinsku ekspozituru. Davali su im finansijsku i moralnu podršku pored one koju su linijom vlasti ostvarivali. Neometani i podržavani od vlasti srnaovci su se osilili. Ponašali su se potpuno kao siledjije. Išli su u grupama i napadali sve koji nisu bili uz njih. Izazivanje je bilo ono najblaže što su oni radili uz obligatne psovke i gnusne riječi. Ulazili su u javne lokale i izazivali mirne ljude, naredjivali im da iz lokala izadju ili jednostavno izbacivali van, sve u ime kralja, srpstva, otadžbine itd.

Stari Banjalučani se još i danas sjećaju one poznate afere kada su Nosonja i Davidović u pratnji svoje razbojničke svite napali na AHMETA SARAČA i njegovog druga. Počelo je to ovako. Ahmet Sarač je sjedio sa jednim rudarskim radnikom u gostionici "Bijelo jagnje", čiji je vlasnik bio Šikić. Ušli su srnaovci i počeli vredjati. Kada se ovi na to nisu htjeli obazirati srnaovci su im naredili da izadju iz gostionice. Da bi spriječili nered oni su izašli.

Sarač sa svojim drugom tada je otišao u gostionicu "Krajina", čiji je vlasnik bio Risto Stefanović. Taj lokal nazvan je "BAR-KRAJINA". Tu su sjeli da nastave razgo-

vor.No,i tu je ubrzo stigao Nosonja sa svojom bratijom.Kad su NOSARA i SIMO DAVIDOVIĆ primjetili da se tu nalaze Ahmet Sarač i njegov drug,odmah su im pristupili i drsko rekli: "Zar se vi nalazite opet u gostionici,a mi smo vam naredili da idete kući!".Došlo je do oštire prepirke.U jednom trenutku Nosara je izvadio pištolj i opalio jedan metak koji je pogodio sijalicu;Ahmet Sarač dohvatio je nož i kidisao na srnaovoe koji su napadali.Počeo je da ih bo-de.Nastao je lom.Simo Davidović je uhvatio oštricu noža koji je na njega bio podignut,ali je pri tome tako teško rasjekao ruku u šaki da je i poslije liječenja u toj ruci ostao sakat.

U međjuvremenu szigla je policija.Svi su bili odvedeni u zatvor.Mislim da je bilo i sudjenje.Sarač je bio u nužnoj samoodbrani i mislim da i nije bio osuđen.Poslije ovog događaja Simo Davidović se malo opametio i , koliko se sjećam,nije više siledjijski nastupao.Ostala mu je uspomena u invalidnosti ruke.

Spomenuću još jedan primjer bestijalnosti ovih siledjija.To je onaj slučaj kad su napali na advokata dr KJAMIL bega DŽINIĆA i natjerali ga da na uglu današnjeg parka preko puta hotela "Palas" klekne i da se prekrsti kao da je hrišćanin.Uzgređ napominjem da je na mjestu "Palasa" tada bila džamija.Dok je Kjamilbeg klečao srnaovoi su stajali iznad njega i prijetili mu ubistvom.Bilo je to gnusno zlodjelo zbog čega se cjelokupno građjanstvo zgražalo.Bio je to atak ne samo na Kjamilbega,nego na Muslimane u cjelini,što je moglo imati i veće nesagledive posljedice.Napad je izvršila grupa od 5-6 srnaovaca na čelu sa BOŠKOM-NOSAROM.

Poslije ovog gnusnog zlodjela,koje je prevršilo svaku moguću mjeru tolerancije od strane vlasti,politički organi u Banjoj Luci morali su intervenisati.Oni su to učinili zbog sebe jer su srnaovci u svojim akcijama išli dalje od onoga što je bilo u interesu jednog diktatorskog režima,koji je i sam tražio oslonca u redovima muslimanske buržoazije i veleposjednika.Poslije oštarih upozorenja srnaovci su se malo primirili.

Primjera srnaovskog siledžijstva bila je veoma mnogo. Skoro da i nije bilo mjesta gdje se oni nisu pojavljivali, a ni dana da nisu izazvali neki incident. Organizacija SRNAO bila je, cjelovito gledano, organizacioni oblik velikosrpskog šovinizma u čijem je članstvu dat širok prostor za djelovanje patoloških elemenata i ispoljavanje najnižih strasti. Tu su oni imali mogućnost da se bolesno iživljavaju pod okriljem Vlade Nikole Pašića i vladavine kralja Aleksandra.

Srnaovci su pokušali da udju i u Radnički dom, ali su bili fizički spriječeni i više se nisu usudjivali da ulaze. Čak se nisu usudjivali da pridju ni tamo gdje je bila veća grupa radnika jer im se to u svim predjašnjim slučajevima osvećivalo. Svi su ti srnaovci-siledžije bili kompleksirani ljudi, u osnovi kukavice. Najčešće su tražili kavgu tamo gdje nisu očekivali da će im se neko fizički suprotstaviti. Kad su dolazili u situacije da im bude gusto, uvijek su se razbježali.

Kad je STJEPAN RADIĆ u pratnji još nekih članova HRSS iz rukovodstva svoje stranke dolazio u Banju Luku da drži zbor, članovi organizacije SRNAO dočekali su ih pred željezničkom stanicom i pokušali da napadnu. Tada su istupili članovi hrvatske nacionalističke organizacije HANA O i došlo je do tuče. Srnaovci su bili rastjerani još prije dolaska policije, koju su pozvali čim je izbila tuča.

Kad već ovo spominjem želim podsjetiti da je HRSS bila ne samo u opoziciji, nego i u političkoj nemilosti, skoro sve vrijeme dok je u naslovu nosila riječ "republikanska". Uprava policije je znala da dolazak Stjepana Radića u Banju Luku neće proći bez nekih sukoba. Posebno je mogla znati da će srnaovci izvršiti napad. Čvrsto sam uvjeren da je policija željela da do ovog incidenta dodje, jer kako pravdati neaktivnost onih policajaca koji su tu u blizini bili prisutni kada su srnaovci izvršili napad? I tada sam bio čvrstog uvjerenja da su u Upravi policije znali da se srnaovci pripremaju da napadnu Stjepana Radića i druge članove iz rukovodstva HRSS.

Arhiv. Dom. knj. 10. 1. 1971

1000

STJEPAN RADIĆ održao je zbor, ali ne u gradu već, koliko se sjećam, na Petričevcu. Tamo je svakako bio bezbjedniji nego u gradu.

Najintenzivnija aktivnost organizacije SRNAO bila je 1924. godine, ali su i dalje bili drsko aktivni sve do pada Vlade Nikole Pašića 1926. godine. Sa pašom Vlade Pašića izgubili su bezrezervnu podršku političkih vlasti. Neki kasniji siledžijski potezi bili su samo poslednji trzaji političke agonije jer su ovu rulju osuđivali i oni koji su ih kao nacionalisti simpatizali sve do njihovih zlodjela.

Srnaovci i hanaovci često su se sukobljavali. Tuče su stalno bile na dnevnom redu, a neke i krvave. Članovi organizacije HANA0 bili su u manjini i zbog toga su se mahom branili. Sem toga, režim nije bio na njihovoj strani, ali se po metodima i nacionalističkim opredeljenjima nisu ni malo razlikovali. Sjećam se samo nekih članova HANA0: BOŠKO MIHALJEVIĆ, TVRTKO BANDIĆ i MILE POLDE. Poznati "batinaš" među njima bio je Boško Mihaljević.

ORJUNAŠI nisu ništa posebno značili i niti su se značajnije eksponirali. ORJUNA se unitaristički eksponirala u političkom smislu, ali je u Banjoj Luci imala vrlo malo pristalica. Od orjunaša sjećam se samo MILANA KORDIĆA, ali samo po himni orjunaša koju je on pjevao samo kad je u pripitom stanju.

Kad sam 1929. godine počeo raditi na željeznici ponovo sam se susreo sa starim drugovima. Malo je bilo novih radnika jer su i dalje radili oni koje sam ranije upoznao. Posebno mi je bilo drago što ponovo radim sa SVETOM LJUBOJEM, koga sam veoma oijenio i kao čovjeka, i kao dobrog majstora, i kao društvenog radnika. Šef Ložionice do septembra 1929. godine bio je ing BRANE IVANOVIĆ, veoma stručan i izuzetno sposoban čovjek u svakom pogledu. Kao karakter bio je neobično dobar i pošten čovjek. Vodio je naročitu brigu da se poboljšaju uslovi rada, da se blagovremeno isplaćuju zarade i da se vrednuje svačiji rad. Dok je on rukovodio Ložionom nije dolazilo do krize u pogledu posla jer je bio izuzetno dobar organizator.

Arhivski pečat i oznake na dnu stranice.

Inženjer Ivanović premješten je u Beograd, a na njegovo je mjesto došao ing LAZAR ILIĆ. Mislim da je premješten iz Srpskih Moravica u Banju Luku. Mada je i u Srp. Moravicama bio šef ložionice, dakle sa iskustvom u radu, u Ložionici Banja Luka uopšte se nije snašao. Ubrzo smo osjetili ogromnu razliku u odnosu na njegovog prethodnika, prije svega u načinu organizacije rada i sistemu rukovođenja, a da i ne govorim o pristupu ljudima. Odmah smo uočili da je bio loš organizator posla, a to je i uticalo na njegov autoritet među nama. Osim toga, obim poslova se počeo sve više smanjivati, a on nije iznalazio poslove koje ćemo obavljati. Smanjivanjem obima posla smanjivala se i naša zarada, a to je stvaralo klimu nezadovoljstva među radnicima i u pogledu namjane i u pogledu opšteg stanja.

Ing. Ilić bio je veoma nabusit i odbojan. Pravio se veoma važan sa željom da ojača svoj autoritet grubošću jer to nije mogao postići svojim znanjem i umješnošću. Obično tako i biva da oni koji su nedovoljno stručni pokušavaju da na neki drugi način vještački oblikuju autoritet. Stručni radnici su primjetili da on mnoge stvari dovoljno ne poznaje i da u mnogim stručnim pitanjima pravi neoprostive greške. Mnogi stručni radnici neke su stvari bolje poznavali nego on kao inženjer, a to nije beznačajna stvar za cjelokupnu organizaciju rada. To slabo poznavanje želio je da kompenzira svim onim što je u ponašanju manifestirao, naročito odbojnošću i nametanjem autoriteta. Zbog toga među radnicima skoro da i nije uživao autoritet na stručnom polju izuzev kod nekih beskičmenjaka, koji se uvijek svuda nalaze da bi se dođvorili rukovodiocima. Takvi beskičmenjaci su skoro uvijek iz redova slabih radnika, koji svoj nerad ili slabi rad pokrivaju zaštitom i autoritetom rukovodioca. S ovim u vezi želio bih istaći da je slaba organizacija posla od strane inženjera Lazara Ilića pogodovala naročito neradnicima i slabim radnicima, svima onima kojima nije stalo do rada i zarade. Posebno se nisu zalagali na poslu oni koji su imali stalnu platu bez obzira na učinak i oni kojima je rad na željeznici bio dopunski izvor prihoda. Bilo je dosta onih koji su dolazili iz obližnjih sela, po svom klasnom statusu i radnici i zemljoradnici u isto vrijeme, koji ni po svom sta-

Arhivski dokument

18X

tusu ni osjećanjima nisu bili proleterii. Oni su se iscrpljivali radom na svojoj privatnoj zemlji i rad na željeznici bio im je uzgredni posao tako da im je bilo više ili manje svejedno da li će i koliko posla biti, kao i da li će najamnina iznositi dinar ili dva više ili manje. Za nas je bio svaki dinar značajan, a do dinara smo dolazili na bazi rada.

Vrhunac nezdrave klime i slabe organizacije nastupio je u decembru 1929. godine. Rečeno nam je da zbog pomanjkanja finansijskih sredstava treba da dođe do znatnijeg smanjivanja broja radne snage na željeznici, odnosno do redukcije broja radnika u Ložionici Predgrađe. Moj je utisak bio, a i drugih radnika u Ložioni, da je do svega toga došlo zbog veoma loše organizacije rada u iznalaženju, pripremama i toku izvodjenja posla. Međutim, ovo se otpuštanje nije odnosilo na one radnike koji su zvanično bili postavljani od strane Direkcije, već samo na dnevničare, tj. one koji su angažovani kao najamni radnici u Ložioni.

Cijeli slučaj tekao je ovako.

Jednog decembarskog dana 1929. godine ušao je u radionu šefing. Ilić i upitao da li smo slušali radio vijesti. Odgovorili smo da nismo. Tada je on saopštio da je u Njemačkoj 4 miliona nezaposlenih radnika. To je rekao i odmah otišao.

Čim je izašao svi smo se z gledali. Nije nam bilo jasno zbog čega nam ovo saopštava, a ni razlozi ranog dolaska u radionicu kad on do tada to nije uobičavao. Komentarisali smo i njegovo pitanje da li smo slušali radio vijesti jer je mogao znati da niko od nas nema radio aparat, koji je tada bio privilegija bogatih. No, to su bili uzgredni komentari i nastavili smo s poslom smatrajući saopštenje kao neku uzgrednu informaciju.

Međutim, pokazalo se da šefova informacija nije bila ni malo bezazlena; šta više, pokazala se kao dobro tempirana uvertira za ono što je on namjeravao učiniti. Negdje oko 10 sati pronijela se vijest da će doći do drastične redukcije radnika u Ložioni, a da će biti otpušteni stariji radnici. Ne znam ko ju je pronio, ali je ona počela kolati. Vijest je bila iznenadjujuća. I jesmo i nismo vjerovali.

Budući da se vijest odnosila na za nas najznačajnije pitanje trebalo ju je provjeriti. Zamolili smo našeg predradnika IVU ČOTU, po struci mašinbavara, da ode do šefa ing. Ilića i izvidi šta je posrijedi. Ubrzo se vratio i saopštio da je vijest tačna i da će doći do otpuštanja.

Pošto se nismo smjeli sastajati za vrijeme radnog vremena, utanačili smo da ćemo se dogovoriti u lokalnom vozu. Naime, tada smo radili dvokratno. Sa lokalnim vozom putovali smo u grad na ručak, a poslije ručka se na isti način vraćali na posao nešto prije 14 sati.

U lokalima smo se dogovorili da obrazujemo jednu delegaciju koja će otići odmah po povratku u 14 sati kod ing. Lazara Ilića i predložiti mu da se radnici ne otpuštaju s tim da se za sve skрати radno vrijeme na polovinu, a visina najamnine prepolovi. Posao ne bi trpio, a mi bismo na bazi klasne solidarnosti spriječili otpuštanje radnika. Složili smo se i u pogledu sastava delegacije. U delegaciju su izabrani: predradnik Ivo Čota, Sveto Ljuboja i ja. Mene su radnici u ono vrijeme izabirali za ovo ili ono jer sam bio poznat kao radnik koji reagira na nepravde, odnosno kao "galama", kako smo to u našem svakodnevnom žargonu nazivali.

Pošto svi radnici nisu putovali lokalom do grada jer su stanovali u Predgrađu ili neposrednoj blizini, dogovorili smo se da ja u Ložionici, a Sveto Ljuboja u odjeljenju Kovačnice obavjestimo naše drugove o obrazovanju delegacije i stavu sa kojim će izaći pred šefa Ilića.

Tek što sam se na početku poslijepodnevnog dijela radnog vremena popeo na bank i počeo da govorim radnicima u Ložionici o prijedlogu klasne solidarnosti, pojavio se na ulazu u radionicu šef Lazar Ilić i glasno dobio: "Pajfću, sidji dole! Ako ste se već dogovorili, neka delegati dodju k meni u kancelariju!".

Odmah mi je bilo jasno da je neki doušnik šefu ing. Iliću dojavio da se priprema neka akcija radnika sa informacijama o detaljima dogovora u toku vožnje lokalom. Od onih koji su putovali lokalom neko je bio doušnik jer drugi radnici o tome nisu ništa znali. Kako inače objasniti ulazak Ilića na početku radnog vremena i riječi koje mi je

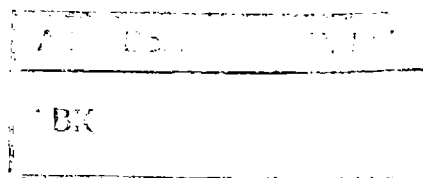
dobacio da siedjem s banka ? Bilo je i iz ovoga vidljivo, a to je i od ranije svima bilo poznato, da se ing. Ilić plašio dogovaranja radnika. Upadom u radionicu želio je da spriječi ne samo govor, nego i reagovanje radnika na ovakav postupak. Plašio se da radnici zajedno i otvoreno manifestiraju klasnu solidarnost. Zaključio bi da bi bilo za njega najbolje da pregovara sa delegacijom radnika u užem sastavu, nego da delegacija bude brojna ili da svi radnici napuste posao i dodju pred kancelariju i manifestiraju svoju solidarnost. On se najviše bojao jedinstvenosti u istupu radnika, a naročito štrajka.

Kao delegacija otišli smo Čota, Ljuboja i ja u njegovu kancelariju i izložili mu naš dogovoreni stav. Prvi je govorio Čota, a zatim Ljuboja i ja. Ljuboja i ja prethodno smo predložili Čoti da on kao predradnik treba prvi da govori jer kao predradnik treba da zastupa interese radnika. On je to i prihvatio. Ja sam poslednji govorio jer sam bio u nekoj vrsti nemilosti kod Ilića zbog svog buntovnog duha. Mada sam bio potreban kao dobar radnik prosto sam osjećao da Ilić traži priliku da me se riješi jer mu je smetalo kad sam mu oponirao u interesu svih radnika po bilo kojem pitanju.

Prihvatio je naš stav jer je osjetio da bismo u slučaju neprihvatanja možda stupili u štrajk. U toku razgovora stekli smo utisak da je bila i njegova namjera da dodje do otpuštanja radnika kao najbolji način da odstrani neke radnike iz Radionice. Međutim, na drugoj strani, plašio se naših mogućih reagovanja, odnosno manifestacija solidarnosti. Zbog toga je i prihvatio naš prijedlog, ali je naglasio da posao zbog toga ne bi smio da trpi, mada smo mu to i sami rekli.

Prije nego što je dao definitivni odgovor pozvao je blagajnika da izvrši preračunavanja u duhu našeg prijedloga. Kad mu je ovaj saopštio da se mogu svi uklopiti u finansijska sredstva sa pola radnog vremena, on se saglasio sa našim prijedlogom.

Naš je stav pobedio, ali nam nije bilo jas-

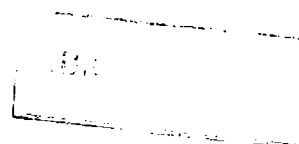
no da li je uopšte moglo doći do tako drastičnog smanjivanja finansijskih sredstava i radikalnog kresanja budžetskih sredstava po sekcijama u državnoj željeznici. Ipak je ostalo nešto mutno, za nas neobjašnjivo.

Bio je ovo prvi slučaj u Banjoj Luci poslije nastupa monarhofašističke diktature kralja Aleksandra i u njenom najvećem jeku da radnici ovako istupe i ostvare svoje klasno pravo na rad. Diktatura je u Jugoslaviji na bazi policijskog terora utjerala strah u kosti mnogim sindikalnim i drugim organizacijama, tako da su mnoge sindikalne strukovne organizacije bile potpuno pasivne, dok su druge bile pasivne zbog destruktivne uloge komoraša u njihovim sredinama.

Istup banjalučkih radnika Ložione u Predgrađu bio je u to vrijeme jedan od rijetkih primjera istupa u Jugoslaviji 1929. godine, jedan od jedinstvenih primjera klasne radničke solidarnosti.

Svima je bila prepolovljena najamnina. Ona se u punom iznosu kretala, koliko se sjećam, kod majstora do maksimalno 1.500 dinara mjesečno, dok je kod većine iznosila 800-1.200 dinara. Kad se taj iznos prepolovi prihodili su bili veoma mali i krajnje nedovoljni čak i za najskromnije uslove egzistencije.

Ovakvo stanje primanja pola najamnine trajalo je sve do 1. marta 1930. godine, i to u jeku zime kada je bilo najteže i kada se privatno nije moglo ništa zaraditi. Mada sam bio među najbolje plaćenim radnicima jer je moja najamnina u mjesečnom zbiru iznosila 1.500 dinara i ja sam se nalazio u teškoj situaciji jer sa 750 dinara nisam mogao podmirivati sve troškove. Za stan sam plaćao 450 dinara mjesečno, a 300 dinara je preostalo za sve troškove ishrane, ogreva itd. Imali smo samo jedno dijete i bilo nam je teško, ali je još teže bilo porodicama sa velikim brojem članova i sa najamninom koja je bila daleko niža od moje. Ipak smo se nekako snalazili jer je solidarnost za nas bila značajnija od ličnih interesa. Za sve nas bilo

je najvažnije da su svi radnici ostali na poslu.

Veliki broj mlađjih radnika bio je pobornik stava da se skrate i radno vrijeme i najamnina na polovinu da ne bi došlo do otpuštanja starijih radnika. Onima koji su se kolebali rekli smo da će i oni postati stari radnici i da ih bez klasne proleTERSKE solidarnosti može dočekati ista sudbina, tj. da izgube posao i sredstva za život, a zbog starosti neće biti u mogućnosti da išta zarade na nekóm drugom mjestu. Ova objašnjenja bila su sasvim dovoljna da prihvate ovaj stav i da ga sprovode. Neki rijetki pojedinci koji su gledali samo svoje lične interese nisu se smjeli ni mogli izdvajati.

Još u decembru 1929. godine, negdje još u prvim danima naše klasne solidarnosti da dobivamo pola najamnine, ponudjeno mi je da predjem u Gradsku opštinu za poslovodju vodovodne radionice. Medjutim, mada mi je ponuda bila draga, nisam je prihvatio da ne bih ostavljao svoje drugove u Ložionici na ojedilu, da ih ostavljam baš onda kada im je bilo najteže i kada su primali najnižu najamninu, da bježim zbog sopstvenih interesa, a bio sam medju predlagačima klasne solidarnosti.

Inženjer VELJKO MADŽARAC, rukovodilac opštinskih radova, koji me je kao i svi drugi veoma cijenio kao sposobnog i dobrog radnika, shvatio je moju situaciju i saglasio se da predjem u Gradsku opštinu kad se prilike u Ložionici normaliziraju, odnosno u februaru ili martu 1930. godine. U medjuvremenu, situacija se u Ložionici normalizirala i u februaru su radnici primili zadnju polovičnu platu. Objavljeno je da od 1. marta 1930. godine počinje puno radno vrijeme sa najamninom u punom iznosu.

Prešao sam u Gradsku opštinu sa 1. martom 1930. godine. Poslije više nikada nisam radio u Ložionici.

Kad već govorim o željezničkoj radionici u Predgradju, želio bih još nešto reći što mi je iz njenog istorijata poznato. U periodu 1919/1920. godine Ložionica je bila veoma snažan centar sindikalnog i partijskog rada sa brojnom i politički snažnom partijskom organizacijom u kojoj su dominirali metalci (tokari, bravari, strojvodje,

kovači, ložači itd.). Tu je ranije djelovala organizacija Socijaldemokratske partije. Osim toga, a to je veoma značajni činilac, banjalučki željezničari bili su usko povezani sa željezničarima zagrebačkog željezničkog čvora još iz vremena kada je završen i onaj dio pruge za izravnu vezu sa Zagrebom. Mnogi od tih radnika bili su stranci koji su i ranije bili sindikalno i partijski organizovani, a ta su svoja iskustva prenosili na sindikalni rad banjalučkog željezničkog čvora. Budući da je Direkcija pruge Dobrljin-Banja Luka bila u Banjoj Luci, banjalučki čvor bio je kao neka vrsta središta za sindikalno organizovanje i povezivanje na spomenutoj relaciji.

Partijska organizacija Ložionice bila je organizator štrajka željezničara 1920. godine na cijelom dijelu pruge Dobrljin-Banja Luka. On ne bi bio onako masovan da nije bio dobro organizovan.

Poznati su mi neki detalji štrajka željezničara 1920. godine po pričanju mog očuha JOCE DESPOTOVIĆA, koji je kao službenik radio u Direkciji željeznice u Banjoj Luci. Direkcija je bila smještena na suprotnoj strani pruge od željezničke stanice-grad, gdje je kasnije bilo prvo sjedište Banovinske uprave Vrbanske banovine sa banom Milosavljevićem. Poslije izgradnje nove zgrade za Banovinu u tu zgradu se smjestila Komanda žandarmerijskog puka. U toku rata tu je bila smještena Komanda oružnika NDH.

O detaljima iz vremena željezničkog štrajka pričao mi je oćuh Joco Despotović, čije sam prezime veoma dugo nosio, jer su me oni posebno interesirali kad sam se u Ložionici zaposlio, a želio sam znati kakvo je stanje bilo prije mog dolaska.

Organiziran je štrajk i željezničari su masovno napustili posao, ne samo oni koji su radili kao dnevničari na nadnicu, nego i definitivci (definitivni radnici; oni koji su rješenjem postavljeni). Usledilo je masovnije hapšenje i zatvaranje u hapsanu tvrđave Kastel da bi bili pod vojnom, a ne civilno-upravnom kontrolom. Hapsili su na ulici, a i po kućama. Stalno je vršen pritisak na pojedince

da postanu štrajkbreheri. Pošto ni to nije pomoglo, izvršena je mobilizacija željezničkog osoblja, naročito strojovodja i ložača da bi se kako tako odvijao saobraćaj.

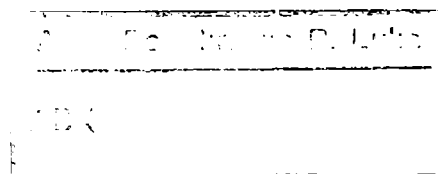
Bilo je od početka onih koji nisu marili za klasnu radničku solidarnost i postali su štrajkbreheri. Najpoznatiji među njima bili su braća MILE, DJORDJE i STEVO TODIĆ, koji su u to vrijeme bez smjene vozili i po nekoliko tura. Poslije je Mile Todić zbog tog štrajkbreherstva odlikovan nekim visokim odlikovanjem. Znam da su stanovali na Predgrađju. Medjutim, takvih štrajkbrehera bilo je malo i mogli su se na prste prebrojati, ali među štrajkbrehere ne računam one koji su prisilno mobilisani.

Da bi razbili banjalučki punkt u željezničkoj Ložionici Predgrađje, uslijedili su masovni premještaji u druga mjesta. Bilo je mnogo onih koji su bili suspendovani, a potom i izbačeni iz službe, odnosno sa posla. Mada je vladala oskudica za kvalifikovanim željezničkim osobljem (strojovodje, mašinbravari itd.), radnici-strani državljanjani protjerani su iz države SHS. Neki otpušteni radnici bili su protjerani u rodna mjesta.

Drakonske mjere u suzbijanju štrajka i Obznane koja je uskoro uslijedila imaju jako mnogo ne samo dodirnih, nego i identičnih sadržaja. Ono što nije bilo dovršeno u suzbijanju štrajka, nastavljeno je kroz donesene mjere poslije Obznane. Razbijena je partijska organizacija, a isto tako i sindikalna. Poslije svega što se dogodilo zavladao je strah među onima koji su ostali na željeznici i zamrla je bilo kakva politička aktivnost.

U vrijeme kad sam ja došao u Ložionicu mislim da je ostao član Partije samo Sveto Ljuboja, bar tako sam ja osjećao. Možda je bio još neko, ali se zbog nepovjerljivosti ili veoma naglašene opreznosti nije vidljivije osjećao kao član Partije.

Članovi Partije (prije donošenja Obznane) u Ložionici bili su: BRANKO TRUBAJIĆ (brat učitelja Gojka Trubajića), RUDOLF ROJC (otac narodnog heroja Karla Rojca), PETAR MARKOVIĆ, JOSIP IPOLT (koji je stanovao u mojoj ulici),

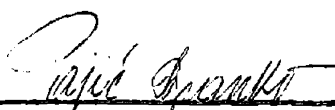
MIHAEL ROGAR, DJURO MATUNOVIĆ, RUDI DURN (strojovodja), TIHO-MIR-ŠTECL STOJANOVIĆ (psudonim Štecl dobio po ruskom generalu iz Rusko-Japanskog rata), NIKICA TOMLJANOVIĆ, IVO PAVLOVIĆ, FRANJO VERON, STJEPAN PLENTAJ, neki TIBOLD, ANTO ZORAJA, neki GAJP (Čeh po nacionalnosti) i mnogi drugi kojih se ne mogu sjetiti.

BRANKO TRUBAJIĆ poslije donošenja Obznane otišao je u Beograd. Više se nije ni vraćao u Banju Luku. Branko je bio veoma dobar nogometaš, odnosno golman. Mislim da je kasnije branio u nekom poznatijem beogradskom klubu.

Neki su poslije puštanja iz zatvora bili pasivni (Rudolf Rojo, Mihael Rogar, Stjepan Plentaj, Josip Ipolc, Tiho-Štecl Stojanović, Nikica Tomljanović, Tibold i drugi). Tibold je, naprimjer, kasnije otvorio samostalnu zanatsku radnju u Novovaroškoj ulici, danas ulici Pave Radana. Svi su oni izbjegavali političke razgovore. Većina od njih bili su Hrvati po nacionalnosti i pretpostavljam da su se zbog mogućnosti provokacija plašili da sa mnom razgovaraju kao Srbinom, jer drugačije nisam sebi mogao da objasnim njihovo izbjegavanje političkih tema koje sam im u razgovoru naturao.

No, ipak se nisu politički osjećali u svojoj sredini da bih mogao pretpostaviti da su članovi Partije, a posebno zbog činjenice da je većina prišla Hrvatskom pjevačkom društvu "Nada". Znam samo da su po nacionalnoj liniji simpatizirali politiku Stjepana Radića, a naročito dok se HRSS zalagala za republikansko uređenje. Svi su oni u svemu bili toliko oprezni da su se plašili da se u bilo čemu otvoreno eksponiraju. Međutim, Partija je uvijek mogla da na njih računa kao na simpatizere, ali pretežno ništa više. Ali, i kao takvi mnogo su značili za stvaranje cjelokupne političke klime u Banjoj Luci koja je održala uz male prekide ili zastoje svoj kontinuitet u cijelom razdoblju između dva svjetska rata.

7. april 1976. godine
Banja Luka

(Branko Pajić)

(N a s t a v a k III.-)

Poslije donošenja Obznane u Čehoslovačku su protjerani stolari HINKO ŠEBOR i FRANJO HEJNI. Ove spominjem jer znam da su se u Banju Luku vratili negdje 1923/24. godine. Možda su se još neki vratili koje ja ne poznajem, ali većina nije došla u Banju Luku. Postoji mogućnost da su došli nazad u našu zemlju, ali se u ovom gradu više nisu nastanili.

Prije Obznane Šebor i Hejni radili su kod privatnih poslodavaca. Koliko sam obavješten, obojica su bili članovi Partije u njenom legalnom periodu i prilično sindikalno i politički aktivni. Zbog togaje i uslijedilo njihovo protjerivanje. Međutim, poslije povratka su se potpuno politički pasivizirali. Otvorili su nešto kasnije i svoje samostalne zanatske radnje i radili kao obrtnici.

HINKO ŠEBOR je brat moje supruge. Zbog rodbinske bliskosti pričali smo i o povjerljivim političkim pitanjima. Hinka je protjerivanje toliko zaplašilo da se više nije želio uključivati u bilo koji rad koji bi imao ili mogao imati politički prizvuk. Kad sam ga jednom prilikom u povjerenju o tome pitao, Hinko mi je odgovorio:

- "Ti si još mlad, ali pazi da i ti ne nadrljaš kao što sam ja !".

Za Banju Luku je karakteristično da su oni koji su bili članovi u legalnom periodu pretežno ostali simpatizeri Partije, ali ništa dalje od toga. Šta više, većinom, nisu politički prišli ni drugim partijama. Jednostavno rečeno, ostali su pasivni. Svoju djecu odgajali su, međutim, u naprednom duhu i većina njihove djece uključila se više ili manje u radnički pokret. Za istoriju djelovanja Partije u Banjoj Luci neobično je važno da se utvrdi ko je sve bio član u legalnom periodu da bi se mogla shvatiti i objasniti politička klima u Banjoj Luci u cijelom periodu između dva rata. Izuzev samo nekih bivših članova, Partija ih nije imala kao svoje neprijatelje, već kao simpatizere. Oni nisu bili ni po čemu aktivni,

ali su ostali za nju idejno i emocionalno vezani. Ova činjenica objašnjava razloge zbog čega banjalučka partijska organizacija nalazi podršku u gradjanstvu i mogla je za vrlo kratko vrijeme podignuti hiljade ljudi na neke manifestacije sa otvorenim ili skrivenim političkim motivima.

Kad sam došao u Opštinu počeo sam raditi kao vodovodni monter na održavanju gradskog vodovoda. Madžarac Veljko primio me je kao poslovođu radionice. Radionica se tada nalazila kod spremišta Dobrovoljnog vatrogasnog društva kod Ferhadije. Kao definitivno zaposleni tu su već radili FRANJO ČENGIĆ (koji je radio kao privatni zakupnik opštinskih poslova na održavanju gradskog vodovoda) i JOVO POPOVIĆ. Jovo Popović primljen je za stalnog radnika osnutkom ove radionice, dok je Franjo Čengić radio u svojoj radionici sve poslove za potrebe Opštine.

Jovo Popović primljen je na stalni rad na intervenciju velikog župana Stakića još 1927. godine. Radio je na radnom mjestu montera. Kada sam ja dobio postavljenje za poslovođu, Jovo Popović se nikako s tim nije mogao pomiriti da ja kao mlađji radnik budem njegov pretpostavljeni, dakako u stručnom smislu. Meni lično nije bilo važno da li sam poslovođa ili ne i bio sam voljan da ulogu poslovođe njemu prepustim. Madžarac je bio protiv da se tu bilo šta mijenja, a posebno da Jovo bude stvarni poslovođa. Zbog njegovih nedovoljnih stručnih sposobnosti nije želio da onaj Jovo Popović, bude poslovođa jer kao limar nije bio stručno osposobljen za održavanje vodovoda. Veliki župan Stakić protežirao ga je kao radikala i jednostavno naredio Franji Čengiću da Jovo Popović treba da kod njega položi ispit. Tako je Jovo dobio formalnu kvalifikaciju, što je bilo dobro poznato Madžarcu. Zbog toga je Madžarac i insistirao da ja budem zvanično poslovođa, a ne zbog toga što sam mu posebno simpatičan. Jednostavno, Madžarac je uvažavao moje stručne kvalifikacije i sposobnost koju sam do tada pokazivao.

Budući da Madžarac nije želio da posao trpi zbog Jovine nedovoljne stručnosti našao je izlaz u jednom kompromisu. Madžarac mi je stavio do znanja da sam ja za Banovinsku upravu poslovođa, da ću po toj liniji dobivati naredjenja i da ću kao poslovođa primati i platu. Jovi Pepe-

viću je ostavio da bude titulatni šef radi "zadovoljenja njegove taštine i šefovskog paradiranja". Madžarac mi je dao do znanja da ja zbog poslova odgovaram.

Bilo mi je zaista teško jer sam uvijek morao taktizirati da se Jovo ne bi osjetio povredjenim. Naredjenja sam morao tako uobličiti u njihovim izvršavanjima da izgleda kao da teku po inicijativi Jove Popovića. Problem je bio u tome što se vrlo lako moglo desiti da Jovo postupi dosta svojeglavo, odnosno suprotno od onoga što je naredjeno. No, na liniji Jovine taštine i tu se moglo manevrisati.

U drugoj polovini 1930. godine pripremala se velika akcija na rekonstrukciji gradske vodovodne mreže, koja je morala biti završena do kraja januara 1931. godine zbog predviđenog asfaltiranja gradskih ulica. Rekonstrukcija je obuhvatala i gradsku vodovodnu mrežu i vrlo područje u selu Subotica. Trebalo je napraviti program rada sa konkretnim planom gdje, kada i šta raditi, uz podrazumjevajuće potrebe materijala i radne snage. Taj je zadatak Madžarac meni povjerio. Morao sam predvidjeti redoslijed poslova, broj radne snage, količine i vrstu potrebnog materijala itd. Sve sam to uradio i program sa planom donio Madžarcu. Bio je zadovoljan obavljenim poslom.

Radovi na rekonstrukciji počeli su 1. septembra 1930. godine i bili su završeni u predviđenom roku do kraja januara 1931. godine. Radovi su se obavljali isključivo noću između 24 i 4 sata. U tom vremenu od 4 sata trebalo je završiti sve poslove predviđene za taj objekat. U 4 sata sutra puštala se voda u vodovodnu mrežu i do tog vremena moralo je sve biti gotovo. Bilo je veoma teško, bolje rečeno iscrpljujuće. Za takve poslove trebalo je sve u tančine isplanirati od broja radnika pa do vrste i količine materijala koji će se utrošiti. Ako su se ~~stari~~ stari dijelovi u mreži morali mijenjati, morao se unaprijed izraditi taj dio da bi se stavio umjesto novog. U postupku obrade ništa nije smjelo da bude pogrešno napravljeno.

Pošto do tada u Opštini nije bilo predviđeno da se noćni i prekovremeni rad plaća, insistirao sam preko Madžarca da se napravi neka vrsta kolektivnog ugovora za pla-

ćanje ovakvog rada skopčanog za rok koji se ne može pomjeriti, izuzetno teškog jer se radi po noći i obavljaju izuzetno složeni poslovi. Opštinska uprava pristala je na naše zahtjeve, a za to se i Madžarac založio. Odobreno je da se prekovremeni rad plaća 50% više, a rad noću i na praznike 100% više. Zbog opterećenosti radnika u radu skoro bez odmora, tražio sam da radnici u mojoj radionici rade subotom samo od 7 do 13 sati, a da se nedeljom ne radi. I na to je Opština pristala jer joj je bilo stalo da se radovi obave kvalitetno i u predviđenom roku.

Ovi uslovi rada i najamnina važili su samo za radnike koji su radili na rekonstrukciji gradske vodovodne mreže. Zbog tih naših "prednosti i beneficija" bunili su se ostali radnici koji su radili u Opštini na drugim poslovima, mada je i njima bilo vidljivo koliko je naš rad bio naporan, fizički i psihički iscrpljujući.

Glavni inicijator da se obavi rekonstrukcija gradske vodovodne mreže i izvrši rekonstrukcija ulica sa postavljanjem asfaltne trake bio je ban Milosavljević. On je za ove svrhe obezbjedio i zajam od 20 miliona dinara.

Godine 1930. počela je i izgradnja gradskog parka na mjestu gdje se prije nalazilo muslimansko groblje. Poslovi na izgradnji parka počeli su također u septembru mjesecu. U ugovoru sa Vakufskim mezariskim povjereništvom u Banjoj Luci stajalo je da Vakuf prodaje zemljište samo za izgradnju gradskog parka ali uz uslov da se na tom prostoru ne podiže nikakva zgrada. Ugovor je predviđao da u slučaju izgradnje zgrade, kako se govorilo, prestaje njegova pravna valjanost i zemljište postaje vlasništvo Vakufa bez vraćanja dobivenog novca za kupoprodaju.

Međutim, po naredjenju bana Milosavljevića u parku je podignut paviljon veličine jednospratne zgrade, a po jedan kiosk za tražike na oba ugla parka prema glavnoj ulici. Zbog te gradnje reagirao je Vakuf i došlo je do sudskog spora. Gradsku opštinu zastupao je advokat dr STEVO MOIJEVIĆ, koja je i dobila ovaj spor.

Međutim, Vakufsko povjereništvo bilo je ozlojeđeno ne toliko zbog paviljona i kioska, već zbog izgradnje javnog mušnika na uglu preko puta današnjeg hotela "Palas" (na čijem se mjestu u to vrijeme još nalazila džamija). Podizanje "ćenife" na mjestu gdje je bilo groblje i preko puta džamije smatralo se skvrnavljenjem.

Do tog vremena gradski park bio je preko puta tzv. Kastelovog ćoška, na uglu kojâ zaklapaju ulice Nikole Pašića i Bulevara kralja Aleksandra, kako su se u to vrijeme zvale. Park se svojedobno protezao sve do slijepog kolosjeka željezničke pruge, ali je smanjen podizanjem porodične kuće dr Djordja Bukinca na dijelu tog parka. Pozadina parka bila je na prostoru gdje je danas smještena Direkcija PTT.

Izgradnjom novog gradskog parka ostatak starog gradskog parka bio je ukinut samim činom podizanja tzv. Činovničke zgrade na samom uglu ulice sa pročeljem prema glavnoj ulici. To je bila prva činovnička kuća namjenjena za činovnike i službenike Banovinske uprave.

Dok nije podignuta zgrada Banskog dvora ban Milosavljević stanovao je u kući Božića u ulici fra Grge Martića, u kući koja će kasnije biti društveni dom Kola srpskih sestara u Banjoj Luci.

U tom vremenu bio sam strahovito okupiran poslom. Radio sam skoro bez prestanka. Kući sam dolazio samo na spavanje, i to samo na kratko. Posao je bio opsežan i veoma odgovoran. Bio sam u stalnoj neizvjesnosti da se nešto nije proputilo ili pogrešno napravilo. Radio sam i po noći tako da se potpuno poremetio dnevni ritam života. Sinčić me skoro nije ni prepoznavao, odnosno otudjivao se od mene. To je bio period kada nisam ni dolazio u Radnički dom.

Budući da sam bio dobro plaćen zbog ovih napornih poslova, bio sam u prilici da brže otplaćujem dugove napravljene još u vrijeme dok sam radio u Željezničkoj radionici. Novac sam uglavnom pozajmio od Uroša Stefanovića. Tada sam primao oko 3.000 dinara mjesečno, a to su bili veliki prihodi.

Poslove smo koncem januara završili. Nastupio je period normalnog rada. Radio sam dvokratno: 7-12 i 13-16 sati. Ovaj relativni odmor jedva sam dočekao.

TUKERIĆ IVAN došao je u opštinsku vodovodnu radionicu 1932.godine.Poznavali smo se od ranije.Do tog vremena radio je kod raznih privatnih poslodavaca.Najduže je radio,koliko se sjećam,kod limara IVE ČALATE,a radio je i kod limara Davida Levi-a.

Moje poznanstvo sa IVANOM TUKERIĆEM datira još iz vremena prije osnivanja "Pelagića".Često smo se susretali i u Radničkom domu.Mislim da je rođen oko 1907.godine.

Do njegovog zapošljavanja u vodovodnoj radionici Opštine došlo je s mojim posredovanjem jer u to vrijeme nije bio zaposlen izuzev povremenih angažovanja kod raznih poslodavaca.Tada je,čini mi se,samo pomagao Ivi Čalati u njegovoj radionici.Budući da su bili u programu i limarski poslovi u većem obimu,predložio sam Mađarcu da primi Ivu Tukića kao vrsnog majstora.On ga je primio,ali samo na određeno vrijeme.Kad je to vrijeme isteklo,uvijek sam iznalazio nove poslove koje je trebalo obaviti tako da se angažovanje Tukića stalno produžavalo,ali samo do decembra 1932.godine.Više nisam mogao iznalaziti poslove jer zbog zime nije bilo vanjskih radova.Ponovo je bio angažovan u martu 1933.godine pa do jeseni,kada je nastupio novi prekid.Tako je to trajalo stalno sve do hapšenja Ive Tukića u septembru 1936.godine.U intervalima u zimskom periodu kad nije radio u opštinskoj vodovodnoj radionici pomagao je tu i tamo pojedinim privatnim poslodavcima,ukoliko su i oni imali dovoljno posla.Ukratko rečeno,nije imao stalno zaposlenje da bi bio siguran za obezbjeđivanje egzistencije.

U ljeto 1932.godine preuzeo sam izvođenje bravarskih i vodoinstalaterskih radova na kući učitelja Ilića,oca studenta Bore Ilića.Za izvođenje ovih radova u privatnoj režiji angažovao sam i Ivu Tukića,koji je bio sposoban i vrijedan radnik.Njegova sposobnost bila je višestрана ne samo za limarske,već i za bravarsko mehaničarske poslove.

U isto vrijeme na postavljanju parketa u kući učitelja Ilića radili su FRANJO SARAFIN i JAKOB ŠMIT.Tada sam prvi put njih dvojicu i upoznao.Sjećam se da smo tada u pauzama nas četvorica pričali o političkim prilikama,a naroči-

to kad je dolazio BORO ILIĆ. Boro je inače volio da raspreda o politici i političkim pitanjima. Za sebe je i tada govorio da je komunista, razumije se napadajući sistem i društvene prilike u njemu. Preko Bore Ilića tada sam i upoznao MATU VINTERHALTERA jer su oni bili kolege i bliski drugovi, bolje rečeno prijatelji.

Iz razgovora sa Franjom Sarafinom i Jakobom Šmitom konstatovao sam da su veoma napredni, a i prilično upućeni u političke prilike i u zemlji i u svijetu. Konstatovao sam da su bliski Partiji, ali nisam znao da su već članovi.

Godine 1931/32. dolazi do življeg rada u DOBROVOLJNOM VATROGASNOM DRUŠTVU. Na, da bih objasnio taj intenzivniji rad morao bih nešto reći šta mu je prethodilo, odnosno kakvi su odnosi vladali prije toga.

Kada je šestojanuarska diktatura 1929. godine zabranila djelovanje političkih organizacija, došlo je do masovnijeg prelaska klerikalaca i hrvatskih nacionalista u Dobrovoljno vatrogasno društvo u Banjoj Luci. Znam da su mnogi članovi Hrvatskog sokola prešli u vatrogasce, od kojih su mnogi bili članovi i nekih klerikalnih organizacija, mada su one u Banjoj Luci bile po članstvu malobrojne i beznačajne u političkom smislu. Čak ni organizacija Orlova, koju su klerikalci i hrvatski nacionalisti forsirali u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini nije našla uporište u Banjoj Luci, mada su se na tome posebno angažovali IVAN MERC i pop BILOGRIVIĆ.

Prelazak hrvatskih nacionalista u Dobrovoljno vatrogasno društvo imao je za cilj da tu stvore svoje političko uporište, odnosno da zauzmu rukovodeće pozicije. Tako su se tu našli mnogi klerikalno i nacionalistički nastrojeni ljudi: IVAN ČIZMIĆ (zagriženi klerikalac; musliman koji je zbog žene prešao na katoličanstvo), po zanimanju molar; AVGUST KULLIER (klerikalac po opredeljenju, po zanimanju električar); ANTUN AMAN (klerikalac, po zanimanju dimnjačar); MATO HARAZIN (klerikalac, po zanimanju stolar) i mnogi drugi. Za razliku od drugih, ovi koje sam spomenuo bili su najzagriženiji.

Budući da Dobrovoljno vatrogasno društvo u Banjoj Luci nije imalo svoje zastave, spomenuta klerikalna grupa

insistirala je na izradi društvene zastave, ali da na njoj kao ambliem bude naslikan sv. Florijan kao zaštitnik vatrogasaca. Toj njihovoj namjeri najenergičnije smo se suprotstavili BRANKO DJUKIĆ i ja. Dokazivali smo da je društvu daleko potrebnija vatrogasna oprema, a naročito vatrogasna kola da bi vatrogasci mogli da obavljaju osnovne zadatke zbog čega su kao društvo i osnovani.

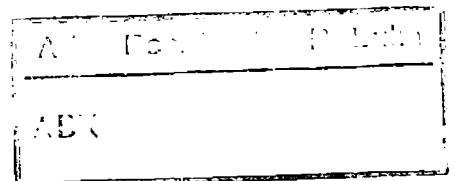
Za zastavu vatrogasnog društva predlagali smo državnu zastavu sa vatrogasnim ambliemom, a ne zastavu sa sv. Florijanom jer u društvu ima Srba i Muslimana koji ne uvažavaju katoličkog sveca. Mada su Muslimani i Srbi u Vatrogasnom društvu u manjini, trebalo bi uvažavati i njihovo prisustvo i zbog toga ne bi bilo opravdano da zastava nosi vjerski ambliem ma koje vjerske konfesije.

Spomenuti klerikalci, ova četvorica najzagriženijih među njima, nisu pristali na naš prijedlog zastave. Za njih imao je prioritet posao oko izrade zastave sa ambliemom zaštitnika sv. Florijana, a tek u drugom planu posao na izradi vatrogasnih kola. Oko toga smo se i sukobili. Pošto ni mi nismo htjeli da popustimo u pogledu našeg prijedloga za zastavu došlo je do kompromisa. Oni su pristali da se izrade vatrogasna kola, a pitanje zastave je odloženo.

Predsjednik Dobrovoljnog vatrogasnog društva bio je profesor Bijelić, direktor Trgovačke škole, koliko se sjećam. Zapovjednik nam je bio HASAN HADŽIEFENDIĆ, a njegov zamjenik ANTON ŠIPS. Vježbatelj je bio JOSIP TUŠINSKI.

Terminologija u Dobrovoljnom vatrogasnom društvu bila je još iz vremena Austrougarske sa izrazima upotrebljavanim u austrougarskoj vojsci i oružništvu. Evo, da spomenem samo neke termine: krilnik, pobočnik, časnik, odstup, nogostup, lijevokren, desnokren itd. Ova terminologija u mnogome podsjeća na onu iz vremena NDH, koju su upotrebljavali ustaše i domobrani.

Mi smo izašli sa prijedlogom da se izmjeni i dotadašnja terminologija, odnosno da se umjesto nje upotrebljavaju termini koji su prilagodjeni vremenu, a ne oni koji mirišu na Austrougarsku okupaciju.

Srbi i Muslimani bili su u manjini, a klerikalci su imali prevagu jer su bili podržavani od većine ostalih Hrvata, koji se nisu politički opredeljivali, ali su kao dobri vjernici bili pod utplivom klerikalaca. Ovi klerikalci su klerikalnu opredeljenost identificirali sa Hrvatstvom. Zbog toga naši prijedlozi da se izmjeni terminologija nisu bili prihvaćeni od većine u društvu vatrogasaca.

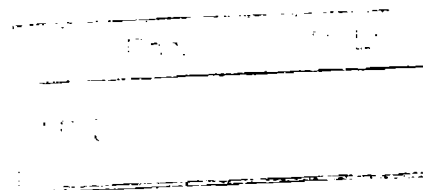
Zaboravio sam spomenuti da su se ti klerikalci nostalgično odnosili prema bivšoj Austrougarskoj, koju su smatrali sebi bližom nego Jugoslaviju, mada je i stara Jugoslavija na svakom koraku protežirala vjeru i vjerske konfesije. Stekao sam utisak da su ovi klerikalci u Vatrogasnom društvu bili samo glasnogovornici onoga što im se izvana sugeriralo na ispoljavanju klerikalizma i naglašenog nacionalizma.

Za kupovinu vatrogasnih kola nije se složio naš zapovjednik Hasan Hadžiefendić. Isto je tako bio i protiv izmjene do tada ustaljene terminologije. Neprihvatanje izmjena u terminologiji nije bilo proukrokovano željom Hadžiefendića da ona i dalje ostane, već kompromisnog stava prema grupi klerikalaca koji su bili veoma bučni i uporni u svojim insistiranjima. Osim toga, mislim, Hadžiefendić nije bio za neke veće organizacione promjene; jednostavno, želio je da sve ostane po starom.

12. april 1976. godine
Banja Luka

(Branko Pajić)

1

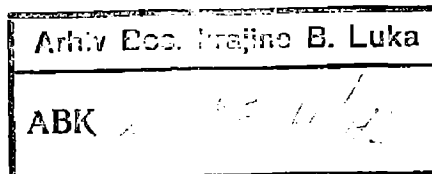
2

3

4

5

6

PAJIĆ BRANKO :

"SJEĆANJA NA RADNIČKI POKRET U BANJOJ LUCI IZMEDJU DVA RATA"

III dio

L e g e n d a :

- 23 kucane stranice autorizovanog teksta sjećanja;
- sjećanja notirana u Arhivu 14.i 16.aprila 1976.godine u šest primjeraka teksta (tri primjerka za Arhiv,dva za autora i jedan za Muzej Bos.Krajine);
- sjećanje na radnički pokret u Banjoj Luci u razmoblju od 1934.do 1938.godine,uključujući i veliku provalu partijske organizacije 1936.godine.-

Sjećanja Branka Pajića

14.april 1976.

- 49 -

(N a s t a v a k IV.-)

Arhiv Dom. krajine E. Luka

ABK

Zapovjednik vatrogasne čete u Banjoj Luci Hadžiefendić nije bio izabran za zapovjednika, već je bio imenovan za zapovjednika od strane Gradskog poglavarstva, odnosno predsjednika Gradske opštine. Vatrogasna imovina pripadala je Gradskoj opštini, koja je i imala zakonsku obavezu da osigurava protupožarnu zaštitu u gradu. Da bi to obezbjedila, trebalo bi da ima i vatrogasnu četvu na profesionalnoj osnovi ili veći broj profesionalnih vatrogasaca jer je područje bilo dosta prostrano. Medjutim, imala je samo šest profesionalnih vatrogasaca, a to je bilo nedovoljno za dnevnu i noćnu službu.

Dobrovoljna vatrogasna četa konstituisana kao društvo imala je zaprežna vatrogasna kola na kojima je bilo postavljeno bure sa štrcaljkama na ručni pogon. Kola su vukli opštinski konji i trebalo je dosta vremena da se kola upregnu i dodju na mjesto gdje je trebalo gasiti požar. Tek u jesen 1930. godine Gradska opština kupila je prvu autocisternu, koju smo DJUKIĆ i ja osposobili za vatrogasnu službu. Dakle, tek od tada naš se rad po nešto modernizovao.

Medjutim, šoferi za ova vatrogasna kola još nisu imali stalno noćno dežurstvo, a ono je bilo neophodno. Mi koji smo vozili vatrogasna kola imali smo po kućama alarmna zvonca, čija se centrala nalazila u spremištu vatrogasaca kod Ferhadije. Zvonca po kućama imali su i svi aktivni vatrogasci, njih šest. Kad je ova centrala primila obavještenje o požaru, sva su zvonca za alarm po kućama stavljena u pogon pomoću uređaja na ručni pogon indukcionog tipa. U isto vrijeme putem telefona obavještavana su preduzeća Lauš, Fabrika duvana i Pirlana da svojim parnim sirenama objave uzbunu.

Sve je to, dakle, bilo dosta primitivno. Vatrogasci u Banjoj Luci tek su 1939. godine dobili svoju električnu sirenu za uzbunu.

Od spomenutih šest profesionalnih vatrogasaca

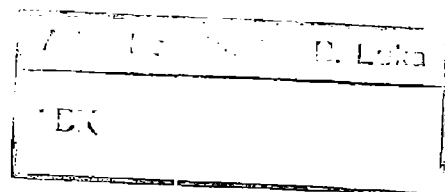
dva su bila dežurna, dva su bila slobodna, a dva su bili u rezervi i kao takvi spavali u vatrogasnom spremištu. Međutim, na znak uzbune i ona dva slobodna vatrogasca morala su doći na gašenje požara. U slučaju požara svi oni koji su radili u vodovodnoj radionici prekidali su svoj posao i učestvovali u gašenju. Taj se rad, razumije se, uračunavao u radno vrijeme.

Do 1934. godine vatrogasna kola vozili smo Djukić i ja, a poslije i IVICA TUKERIĆ. Specijalna kola za gašenje požara završena su 1934. godine. Od tada smo nas trojica na smjenu dežurali po noći. Moja je dužnost kao poslovođe bila da obezbjedim da uvijek u dežurstvu bude najmanje po jedan šofer. Sa dvoje motornih protupožarnih kola bili smo dosta dobro opremljeni, ali je bilo dosta muke dok smo to obezbjedili.

Sva naša ranija nastojanja da se moderniziramo u tehničkom smislu i reorganiziramo u pogledu metoda rada padala su u vodu jer je otpor pružao zapovjednik Hadžiefendić, koji je uživao naklonost predsjednika Gradske opštine. Zbog toga smo još 1932. godine Djukić i ja pokrenuli akciju da se smijeni sa položaja zapovjednika.

Društvena vatrogasna pravila su predviđjala da zapovjednika imenuje Gradska opština, dok su sve ostale funkcije bile izborne. Osim toga, u jednom članu stajalo je da predstavnik Gradske opštine na godišnjoj skupštini ima pravo veta. Nas smo dvojica pokrenuli inicijativu da se takve odredbe u Društvenim pravilima izmjene. Osnovni cilj nam je bio da se smijeni Hadžiefendić jer je on kočio sve inicijative za reorganizacijom rada. Prema tome, postupili smo okolišno, mada je i sama izmjena Pravila bila značajna. Njega nigdje nismo spominjali jer smo znali da ta-da ne bismo dobili podršku banjalučkih trgovaca i zanatlija, koji su kao potpomognući članovi imali i društveni uticaj kao "vidjeniji građani" i uticaj u Društvu vatrogasaca.

Zbog toga smo i počeli da se s njima konsultujemo i da ih pridobijamo za ideju reorganizacije, za ideju

samostalnosti u radu jer i veto i dirigirano postavljenje zapovjednika predstavlja izvjesno nepovjerenje prema članstvu, godišnjoj skupštini, ravnateljstvu itd. Tu smo ih pogodili gdje su bili najosetljiviji. Trgovci su i inače imali značajnu ulogu u radu vatrogasnog društva.

Vodili smo razgovore sa potpomažućim članovima: DUJOM IVEZIĆEM, KOLJEVIĆEM, SARAFIĆEM, PAULOM FIŠEROM, SUBOTIĆEM, BRANKOM PLAVŠIĆEM i mnogim drugima. Svi su oni pristali da se sazove vanredna godišnja skupština. Mi se tu nismo htjeli ekspanirati izravno, već posredstvom ovih "vidjenijih gradjana" koji su potpisali zahtjev za sazivanje vanredne skupštine. Nas dvojica smo "samo" nosili peticiju na potpise, mada smo zajedno formulirali zahtjeve kao opšti stav svih kome taj i taj redovni ili potpomažuci član treba samo da se priključi.

Istovremeno je postojala i druga struja, da je ne nazovem frakcija, kojoj je davao moralnu i drugu podršku predsjednik Gradske opštine HAMZAGA HUSEDŽINOVIĆ. Ova grupa nije bila za bilo kakvu reorganizaciju u radu, već za tradicionalizam metoda rukovodjenja i metoda rada. Ova grupa imala je dosta pristalica i, pravo da kažem, nismo bili sasvim sigurni kakvi će rezultati glasanja biti. Budući da je bilo dosta vidjenijih gradjana na našoj strani bili smo optimisti.

Za analizu je interesantno kako se opredelila grupa klerikalaca? Oni su se uplašili da neko od onih koji im nije po volji dodje na položaj zapovjednika ili na neku od funkcija, posebno Djukić i ja. Kad smo ih razuvjerili, odnosno kad smo ih ubjedili da nam nije cilj dobivanje bilo kakvih funkcija, već samo reorganizacija koja će omogućiti bolji i efikasniji rad, pristali su na našu stranu, ali pod uslovom da svu odgovornost preuzmemo na sebe i da oni ne odgovaraju ako akcija propadne. Medjusobno su se konsultovali i pristali da stave svoje potpise jer su oni i u tome imali svoju računicu.

Kad je zakazana vanredna skupština još je H. Husedžinović bio predsjednik Gradske opštine, ali je par dana uoči skupštine smenjen zbog slučaja u PETOŠEVCIMA.

Ovaj SLUČAJ U SELU PETOŠEVCIMA zaslužuje detalj*

..... (1) Luka

niju istorijsku ocjenu kao ekonomski i politički sukob seljaka sa režimom. Izbio je negdje u aprilu 1932. godine i tada su ubijena tri seljaka i ranjena dva žandarma. U svemu tome bili su umješani prsti Hamzage Husedžinovića. Mislim čak da se radilo o njegovoj zemlji. Trebalo je vršiti neko zemljišno razgraničenje, razumije se na štetu seljaka. Komisiju sa geometrom prisilili su seljaci da se povuče. Geometar je prekinuo posao.

Po naredjenju vjerovatno Husedžinovića ili putem njegove intervencije geometar je ponovo došao u pratnji žandarmerije. Seljaci su ponovo izašli da spriječe premjeravanje jer su znali šta ih poslije toga čeka. Tako je došlo do sukoba i pale su žrtve. Tri su seljaka ubijena, a veći broj ih je ranjen ne računajući one koji su bili kundacima pretučeni. Da bi demonstrirali protiv vlasti i njene politike skoro su se sva sela u okolini slegla da bi prisustvovali sahrani trojice ubijenih zemljoradnika.

Nastalo je uzbuđenje i u gradu. Svuda se o ovom slučaju govorilo i o ulozi Husedžinovića i o ulozi sistema koji ne bira sredstva da bi ostvario interese buržoaske klase. Ne znam da li je Hamzaga uopšte odgovarao, ali mislim da nije. Zbog blažaje bio je odmah smenjen sa položaja predsjednika. Bila je to jedina "sankcija".

Poslije smenjivanja Husedžinovića na njegovo je mjesto postavljen HASAN beg DŽINIĆ, inače veoma pošten čovjek i pravičan u postupcima. Njega smo pozvali na našu vanrednu godišnju skupštinu i on je došao.

Izabrali smo radno predsjedništvo. Predsjedavao je trgovac Subotić. On je obrazložio razloge sazivanja vanredne skupštine i dao meni riječ da pročitam prijedloge sa imenima potpisnika peticije.

Predsjednik Džinić uzeo je riječ i dao podršku našim prijedlozima, ali uz uslov da svi moramo voditi računa o unapredjenju rada vatrogasne službe, prije svega protupožarne bezbjednosti, i da zbog toga naša odgovornost postaje veća.

Ovo nam je mišljenje Džinića bilo veoma dra-

gocjeno jer smo izbili iz ruku argumente suprotstavljene grupe. U osnovnom smo uspjeli, ali taj uspjeh nije bio potpun jer je ANTON ŠIPS odbio da se prihvati dužnosti zapovjednika. Kao dobar i pošten radnik on je bio najpodesnija ličnost, ali je njegov oportunistički na ovoj skupštini došao do izražaja jer nije želio da se zamjeri čaršiji, buržoaskim i sitnoburžoaskim čaršijskim grupama. Svi naši raniji prijedlozi išli su za tim da on dodje na mjesto zapovjednika umjesto Hasana Hadžiefendića. Medjutim, sada, kada je postignuto ono što smo željeli, on se nije htio prihvatiti.

Izabran je ANTUN AMAN. Kao ličnost nije nam odgovarao, ali smo napravili kompromis prihvatanjem njegove kandidature i izborom. Mada nam po političkom profilu nije odgovarao ipak je zbog namjeravane reorganizacije bio podesniji neko bivši zapovjednik.

Promjena na drugim funkcijama nije bilo. Izmjenjene su odredbe Društvenih pravila. Mislím da su za oblikovanje teksta ovih izmjena bili zaduženi Bijelić i FRANJO KOBAL.

Zaboravio sam da spomenem da je naše prvo gašenje požara van Banje Luke bilo 1930. godine, kada smo sa tek dobivenim vatrogasnim kolima išli na gašenje POŽARA PILANE U GORNJIM PODGRADCIMA. Zbog udaljenosti izgubilo se mnogo vremena, a bilo je nemoguće bilo šta učiniti sa gorećom drvenom buktinjom. Spasavali smo ono što smo mogli, ali efekti su bili zaista maleni.

Godine 1932. pristupili smo pripremanju za izgradnju posebnih vatrogasnih kola jer nam vatrogasna kamionska cisterna nije bila dovoljna. Dok je bio na položaju zapovjednika Hadžiefendić nije bio za izgradnju još jednih kola. Sticao se utisak kao da je više vjerovao zaprežnom vozilu sa buretom nego pravim vatrogasnim kolima. Medjutim, glavni razlog bio je u tome što je on smatrao da ima dovoljno vode u gradskoj vodovodnoj mreži i da se vatrogasci po dolasku na mjesto mogu sasvim dobro i efikasno služiti hidrantima i vatrogasnim protupožarnim crijevima. On je isključivo vodio brigu o protupožarnoj zaštiti u gradu, a za periferiju "dovoljna su samo

jedna vatrogasna kola". Mi smo predlagali, međutim, da je neophodna još jedna veća cisterna sa više vode za brže intervencije kad se odmah po dolasku moglo dejstvovati jer se gubilo vrijeme dok se cijevi postavljaju na hidrante.

Za nova kola mnogo nam je pomogao MIRKO DIVJAK. On je bio spreman da nam proda šasiju kamiona na kojoj bi mi postavili cisternu i izgradili potrebne uređaje. Pošto nije želio da mu bilo ko kaže da je on nametnuo ideju izrade novih vatrogasnih kola da bi prodao svoje vozilo, preporučio nam je da raspisemo konkurs, odnosno zatražimo ponude.

Konkurs smo raspisali 1933. godine i dobili nekoliko ponuda, ali je Divjakova bila daleko najniža, a po kvalitetu vozila najpovoljnija jer je on želio da kao rođeni Banjalučanin pomogne akciju, a ne da na vozilu zaradjuje, odnosno ostvaruje veći trgovački profit.

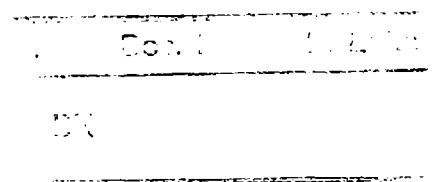
Tako smo dobili šasiju, iako sa zakašnjenjem. Odmah smo pristupili akciji na njenom opremanju. Sve smo poslove obavili u vodovodnoj radionici, ali na dobrovoljnoj bazi. Radili su uglavnom svi, ali su od početka do kraja učestvovali DJUKIĆ, HAJNRIH ŠISLER i ja.

HAJNRIH ŠISLER, zvan ŠVABO, bravar po zanimanju, bio je kolonizirani Nijemac iz Nove Topole. Uzgred rečeno, za razliku od drugih koloniziranih Nijemaca, za vrijeme rata imao je dobro držanje i ostao je u Jugoslaviji poslije rata. Poslije rata radio je u GP "Krajina", gdje su ga veoma cijevali kao dobrog radnika. Prije rata radio je kod Antona Šipsa kao kvalifikovani radnik.

Na cisterni povremeno je radio i IVO TUKERIĆ. On je do tada povremeno radio u radionici. Pošto je zimi bio bez posla, njega smo tada angažovali na dežurstvo kao vozač kola.

O radu Vatrogasnog društva kasnije ću još nešto reći jer u tom periodu do 1934. godine postoje i drugi značajni događaji koje bi trebalo osvjetliti. U tom periodu od 1932. do 1934. godine postojale su neke zanatske zadruge čije je osnivanje išlo linijom sindikalne i partijske inicijative.

Prije ovih radničkih zanatskih zadruga postojala

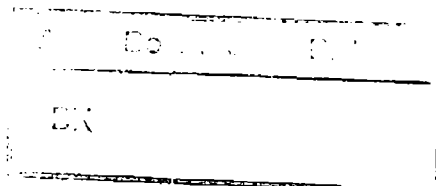

la je još od 1925.godine ZANATLIJSKA ZADRUGA, koja je djelovala kao potpuno kreditna zadruga učlanjenih zanatlija raznih struka. U ovoj su zadruzi bili: limar NEDELJKO LIVNJAKOVIĆ, opančar JOVO VUJIĆ, krojač NIKOLA KOLJEVIĆ, limar JOVO POPOVIĆ, stolar MUSTAFA RAJIĆ (kod njega je izvjesno vrijeme prije rata radio IVICA MAKOR), obučari STEVO ČELIK i KASIM MEŠINOVIĆ, kazandžija RAJKO LIVNJAKOVIĆ, brijač HAMDİJA BEĆIRBAŠIĆ, pekar STEVO DJURIĆ, fijakerdžija PETAR VAGNER (pravio fijakere iznad Tržnice kod Realne gimnazije), obučar NIKOLA BERIĆ, mašinbravar ANTON ŠIPS, farbar-moler DUŠAN ŽUNIĆ, krojač LAZO MILAŠINOVIĆ i mnogi drugi. Svi su oni više ili manje imali samostalne radnje, a zadruga im je bila interna kreditna ustanova gdje su dobivali zajmove pod povoljnim uslovima. Za zanatlije inače zajmovi koje su davale razne banke nisu bili nikako povoljni zbog visine kamatne stope. Mislim da je ova zadruga postojala sve do 1941.godine. Neki su se od ovih zanatlija kasnije obogatili, kao što je slučaj sa Stevom Čelikom.

Godine 1932. osnovano je nekoliko radničkih zanatlijskih zadruga. Njihovo osnivanje nije spontano nastalo, mada ih je ekonomska kriza na odredjeni način prisiljavala da se povezuju i udružuju. Postojala je jedinstvena inicijativa koja je poticala od mjesne partijske organizacije, a koja se realizirala linijom sindikalne aktivnosti.

Negdje krajem 1932.godine osnovana je BRAVARSKO MEHANIČARSKA ZADRUGA. Znam samo neke članove: MILAN-Mile JOVANOVIĆ, ADOLF MARKOVIĆ i ANTON ŠIML. Adolf Marković bio je bravar. Radionicu je imao u dvorištu Salomona Haima Poljokana uz sam hotel "Palas" prema glavnoj ulici (gdje je nekada bila zgrada zvana "Titanik"). U tom dvorištu imala je radionicu i Stolarska zadruga. Adolf Marković radio je za vrijeme drugog svjetskog rata u Fabrici duvana i poginuo je za vrijeme bombardovanja 1944.godine.

Anton Šiml bio je tokar. Sada živi kao penzioner u Banjoj Luci. Milan-Mile Jovanović bio je bravar, a od 1941.godine živi u Beogradu. Mislim da je bio član ove zadruge i bravar SIMO TRAVAR, koji je kao bravar radio i na željeznici,

a umro je još prije rata, ali ne znam koje godine.

Postojala je i STOLARSKA ZADRUGA, čiji su članovi bili stolari: ALOJZ PETEK, JOSIP KLIH, TOMO KOZLIK, NIKOLA KOVAČEVIĆ, JOVO-Baja VIŠEKRUNA i drugi. Sjećam se da da Jovo-Baja Višekruna volio da srbuje, da se diči svojim pravoslavljem i srpstvom. Tomo Kozlik imao je i svoju samostalnu stolarsku radnju u Ciganluku, a umro je prije rata.

PRVA BANJALUČKA PEKARSKA ZADRUGA također je osnovana 1932. godine. Medjutim, interesantno je da su članovi uprave ove zadruga bili i oni koji sa pekarstvom nisu imali nikakve veze. Članovi uprave ove zadruga bili su, naprimjer, DUŠAN BALABAN (povjerenik Radničke komore), OBREN NIKIĆ (model-stolar), ZVONIMIR TRDAK (službenik), TOMO TOMIĆ (mesar i kobasičar; politički nije bio napredan), DUŠAN BOŠKOVIĆ (kafandžija), IVAN ŽUPANČIĆ (strojovodja, bio član KPJ u legalnom periodu; poslije Obznane emigrirao u Francusku, gdje je živio dugo godina, a poslije povratka bio je politički veoma pasivan) itd.

Kad je došao Hitler na vlast bila je to senzacija dana. O tom političkom događaju svuda se pričalo, po kućama, na ulici, u lokalima itd. Dominiralo je mišljenje da je to ne samo nastavak procesa fašističke ekspanzije, nego i znak intenzivne fašizacije Evrope. Zbog tradicionalne njemačke vojne agresivnosti smatralo se da će Italija i Njemačka najvjerojatnije krenuti na osvajanja prema jugoistoku i istoku Evrope. Govorilo se i o tendencijama fašizacije u Jugoslaviji, gdje mu je diktatorski režim plodno tlo. Svuda se o politici pričalo.

Odmah se osjetio i življi politički rad i u njemačkoj koloniji u Novoj Topoli, što sam mogao i sam lično zapaziti jer sam tamo poslovno često išao, a ponekad i na izlet. Osjetio sam čak i likovanje zbog Hitlerove pobjede, naročito kod zanatlija LEA LAMERSA i BEKMANA, kao i kod gostioničara MARTON-a.

U gradu Banjoj Luci osjećala se življa politička aktivnost medju buržoaskim političarima. Dolazilo je

do češćih kontakata raznih grupa u banjalučkoj ćeršiji, kao vidljiva tendencija želje za obnavljanjem rada partija po vjersko- nacionalnoj osnovi, što se primjećivalo u raznim nacionalnim društvima.

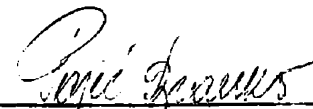
Postala je življa i sindikalna aktivnost, a i djelatnost ilegalne partijske organizacije, naročito medju mladima. Mladi su manifestirali otvoreno svoj bunt pa je dolazilo i do češćih hapšenja, ali na kratko vrijeme. Još življa politička aktivnost bila je u 1934. godini. U većem broju te godine studenti dolaze u Radnički dom, a naročito od jeseni 1934. godine kada je osnovan KAB, od jeseni kada je počeo da radi mada je u avgustu zvanično konstituisan.

Poslije atentata na kralja Aleksandra prisustvo KAB-ovaca u "Pelagiću" i Radničkom domu sve je naglašnije mada je policijska kontrola poslije atentata bila veoma rigorozna i prisutna na svakom koraku. Svoju je pažnju policija naročito usmjerila na radničke organizacije bez obzira na njihov sadržaj rada (podružnice sindikata, "Borac", "Pelagić"). Pojavili su se i oni koji su atentat prišivali komunistima.

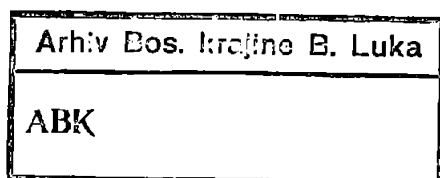
Medju radnicima pričalo se o atentatu. Naročito smo zbijali šale na račun Jeftićeve izmišljotine kako je kralj u smrtnom hropcu rekao: "Čuvajte mi Jugoslaviju!". Čak su se pravili i vicevi kako je mrtav čovjek bio u stanju da govori i daje poruke živima.

Dok su vlasti nametale "nacionalnu žalost" napredni radnici su medjusobno razgovarali o njemu kao diktatoru i reacionaru najvećeg kalibra, kao čuvaru poretka terora i pljačke.

14. april 1976. godine
Banja Luka

(Branko Pajić)

Arhiv Bos. krajine B. Luka

(N a s t a v a k V.)

ABK

Rad je živnuo u Radničkom domu. Izdavane su i zidne novine. Osim napisa o pojedinim pitanjima iz sindikalnog rada bilo je i političkih osvrtâ. Karikirana je i buržoaska štampa i sama politička klima pomoću izrezaka iz novina čiji su tekstovi jedan drugog pobijali. Tekstovi su tako vješto kombinovani da se iz njih i njihovih demantija mogla shvatiti suština. Vjerovatno je neko od dobro obrazovanih partijskih drugova radio na izdavanju ovih novina.

U 1935. godini najznačajniji su bili opšti izbori 5. maja. Vlada je mnogo uložila u izbornu propagandu. Baccani su i plakati iz aviona na kojima je stajalo da je za javne radove odobreno 2 milijarde dinara. Razumije se da je ovo postalo predmet sprdnje jer su obećanja davana šakom i kapom uz uvjeravanja o opštem prosperitetu, a takvog prosperiteta nije bilo u uslovima veoma raširene nezaposlenosti.

Razmahale su se pojedine političke stranke. U to se vrijeme i Hodžera pojavljuje u Banjoj Luci, a i pristalice Ljotića. Medju ljotićevcima najaktivniji su bili: NIKOLA VUČKOVIĆ-Kalaus (službenik OUZOR-a), njegov brat MLADEN VUČKOVIĆ (student), LJUBO i RADE ZARIĆ (braća, šoferi-mehaničari), BRANE DIVJAK (šofer), NOVKOVIĆ-Fus (zvani Fus jer je u hođu malo vukao nogu), ANDRIJA PEROVIĆ (sin trgovca Baje Perovića), POLIK (zvani NOTR-DAM jer je bio malo grbav kao zvonar pariske katedrale) i mnogi drugi. Ljotićevci su postajali iz godine u godinu sve bezobrazniji.

Moj kolega BRANKO DJUKIĆ dobio je zaposlenje u julu 1930. godine na radnom mjestu šofera pri vodovodnoj radioni i vatrogasnoj četi. Do tada je bio šofer kod preduzimača ing. Borovnice, a prije toga kod nekih drugih privatnih poslodavaca. Koliko mi je poznato, on je rođen 1907. godine u Banjoj Luci u porodici Andrije Djukića, tapetarskog obrtnika. Imao je dva brata i dvije sestre. Stariji Dušan i mlađji Vojo bili su frizerski radnici. Sestre su mu Smilja i Kovičjka.

ABK

Branko je završio zanat za ortopedskog mehaničara u Ortopedskom zavodu u Trapistima. Ja sam mu bio vjenčani kum na vjenčanju sa prvom ženom Milkom.

Branka Djukića ne spominjem kao svog prijatelja i kuma, već kao klasnog druga s kojim sam zajedno bio u jednoj partijskoj ćeliji. Zajedno smo primljeni u Partiju u poznu jesen 1936. godine, vremenski poslije one poznate provale banjalučke partijske organizacije u septembru 1936. godine, kada je uhapšeno preko 15 poznatih banjalučkih komunista. Do našeg prijema došlo je ovako.

Jednog dana pozvao me je NIKO JURINČIĆ da dođem u njegovu mesarsku radnju kod Ferhadije. Vlasnik ove radnje bio je njegov otac, čije je takodje ime bilo Niko. Došao sam istog dana. Ušao sam kad je bio sam u radnji. Malo smo uobičajeno razgovarali o nekim običnim pitanjima. Očekivao sam da on započne razgovor jer sam znao da me zbog običnog razgovora ne zove. No, ubrzo je prešao na suštinu. Rekao mi je da je partijska organizacija pratila moj politički rad i da je došla do uvjerenja da me može primiti za člana. Pitao me je kakvo je moje mišljenje o tome. Niku sam tada upitao: "Pa zar ja nisam član?" jer sam smatrao da nikako nisam ni prestao da budem član KPJ od vremena svog prijema još prije Obznane. Osim toga, nikako nisam prestajao raditi na političkom polju mada bez kontakta sa zvaničnom organizacijom. To sam Niki i rekao. Tada mi je on objasnio da vremensko razdoblje između 1920. godine i 1936. godine ne dolazi u obzir kao razdoblje moje vezanosti za Partiju, ali da je moj politički rad bio praćen od strane Partije i donesen zaključak da me prime.

U daljem toku razgovora Niko me je upitao kakvo mišljenje imam o političkom stavu i vladanju Branka Djukića. Odgovorio sam da sve najljepše o Branku mogu reći kao dobrom radniku, moralno ispravnom čovjeku i veoma naprednom u političkom opredeljenju. Otvoreno sam rekao da je Branko komunista po svom idejnom opredeljenju. Niko mi je tada dodao da je partijska organizacija razmatrala i prijem Djukića u KPJ i donijela odluku da se i on primi, kao i MUHAMMUSIĆ. Nas trojica bismo sačinjavali jednu ćeliju u vodovodnoj radionici. Niko mi je saopštio da će u prvo vrijeme

on vršiti dužnost pročelnika (sekretara).

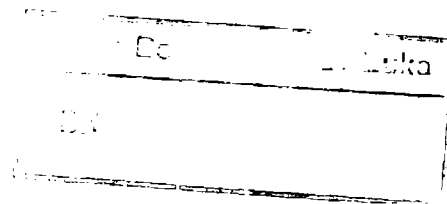
Vjerujem da je u to vrijeme Niko Jurinčić posebno razgovarao sa svakim od nas trojice, posebno sa Djukićem, a posebno sa Muharemom Musićem. Nakon par dana zaka-
zao je naš prvi sastanak. Ja sam mu predložio mjesto kad me je upitao gdje bi bilo najpodesnije i najsigurnije da se nadjemo. Tako smo se sastali u vatrogasnoj garaži u poslijepodnevnim satima.

Budući da je u to vrijeme Ivica Tukerić ležao u zatvoru Crne kuće jer je bio zahvaćen provalom, upitao sam Niku Jurinčića šta je s Tukerićem jer sam smatrao da i on partijski treba nama da pripada. Znao sam da je Tukerić komunista i zbog toga sam i postavio ovakvo pitanje, koje je možda u tom trenutku bilo malo i deplasirano. Smatrao sam da će Tukerić biti iz zatvora pušten jer su i do tada komunisti bili češće hapšeni, ali na kraće vrijeme jer im nisu uspjeli ništa dokazati. Međutim, sa ovom provalom bilo je nešto drugačije. Niko mi je na upit odgovorio da je Tukerić još u zatvoru i da samo nas trojica činimo ćeliju. Osjetio sam da je i Niko ovdje bio veoma oprezan i da je odgovorio tako da se odgovor mogao shvatiti na razne načine.

Na prvom sastanku Niko nam je rekao kakva je naša dužnost kao članova Partije, kako se mora konspirativno raditi. Upozorio nas je da više nema samoinicijativnog političkog rada na svoju ruku, već samo po dobivenim direktivama i na osnovu saglasnosti partijske organizacije. Objasnio nam je i suštinu demokratskog centralizma.

Utvdili smo termin za naredni sastanak. Obično se na jednom sastanku utvdjivalo kad će biti slijedeći. Razmak između sastanaka obično je iznosio oko sedam dana.

Oko 16 ili 17 banjalučkih komunista nalazilo se u Crnoj kući, tj. Okružnom zatvoru. Osim njih, dovedeni su i uhapšeni komunisti iz Bos. Dubioe. Do prijema u Partiju mi smo nosili (Djukić i ja) hranu u Crnu kuću samoinicijativno. Čak smo sakupljali i novčane priloge za pomoć porodicama. Niko Jurinčić nam je na našem prvom partijskom sastanku rekao da i ovo mora biti organizirano, a ne na svoju ruku. Kad nam je sve objasnio shvatili smo da je bio u pravu.

U septembru 1936.godine došlo je do velike pro-
vale banjalučke partizanske organizacije kada su uhapšeni
najpoznatiji banjalučki komunisti: Nikica Pavlić, Safet Fi-
lipović, Idriz Maslo, Veljko Djordjević, Miloš Popović, Leda
Karabegović, Kasim Hadžić, Franjo Sarafin, Stjepan Pavlić,
Ivo Tukerić, Ivica Mažar i drugi. Odmah se znalo u javnosti
ko je uhapšen. Serija hapšenja izvršena je u drugoj polovi-
ni septembra mjeseca.

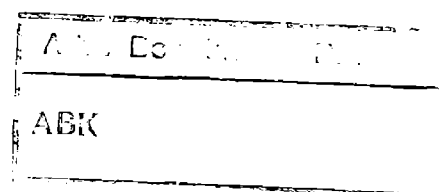
Pošto je IVO TUKERIĆ radio sa nama u radionici
sjećam se detalja njegovog hapšenja. Uhapšen je u porodičnoj
kući. Stanovali su u Ciganluku, u današnjoj ulici Novice Ce-
rovića. Mislim da se i tada ulica tako nazivala.

Jednog dana u septembru došla nam je u radio-
nicu Ana Tukerić, majka Ivina. Došla je rano izjutra na po-
četku radnog vremena i saopštila nam da je u samu zoru Ivo
uhapšen. Zamolila nas je da vidimo kao njegovi drugovi iz
kakvih je razloga došlo do hapšenja.

Kasnije, poslije povratka iz zatvora, Ivo mi je
pričao da je kuća u toku noći bila blokirana od strane po-
licije i agenata, a da su tek rano izjutra ušli da ga uhap-
se. Agenti su se rasporedili u blizini kuće u očekivanju da
će još neko u kuću ući da i njega zgrabe. Očekivali su vje-
rovatno nekog ilegalca.

Kao poslovođa radionice odmah sam otišao u Up-
ravu policije da bih dobio obavještenje o razlozima hapše-
nja. Pravio sam se naivan mada sam znao da je kao komunist
uhapšen zbog ilegalnog rada. Obratio sam se referentu VOJJI
MILJEVIĆU za obavještenje o radniku moje radionice koji je
u toku noći uhapšen. Miljević mi je rekao da je Tukerić uhap-
šen zbog komunističke propagande, dodajući na kraju: "E, moj
Branko, ti ne znaš koga si držao na poslu!!".

Vratio sam se nazad u vodovodnu radionicu. Ana
Tukerić još me je čekala. Saopštio sam joj ono što mi je Mi-
ljević rekao. Majka se zaplakala grcajući od suza. Svima nam
je bilo teško jer smo znali u kakvoj neizvjesnosti ona osta-
je kao majka, uključujući i neizvjesnost u ekonomskom smislu
jer je živjela od sinovljeve zarade. Pošto ni Ivica često ni-
je bio zaposlen, majka je prala veš po tuđim kućama da bi

se prehranili. Živjeli su u teškim materijalnim prilikama. Anki Tukerić smo rekli da ćemo mi kao Ivine kolege podići njegovu platu iz Opštine i donijeti joj kući, a i da ćemo joj pomoći koliko god budemo mogli. Nastojali smo da je utješimo jer joj je kao majci bilo veoma teško.

Ivica je imao jednog mlađjeg brata koji je radio kao šegrt kod brijača Rajka Sekulića. Šta je kasnije bilo s ovim mladićem nije mi poznato. Poslije kapitulacije jugoslovenske vojske i uspostavljanja NDH on je došao u našu vodovodnu radionicu i rekao da ide u šumu da se bori protiv Njemaca. Otišao je u šumu. Poslije se o njemu izgubio svaki trag. Čak ni Ivica nije ništa mogao doznati o njemu, čak ni poslije rata.

Hapšenje banjalučkih komunista bila je tema dana u gradu. Svuda se o hapšenju pričalo. Govorilo se da su iz Zagreba došli specijalni agenti za antikomunističku djelatnost. Pred Upravom policije bila je pojačana straža. Reakcija je bila oduševljena, ali je javnost Banje Luke bila uznemirena.

Zatvorenici su bili izvjesno vrijeme u zatvoru Uprave policije, a poslije su odvedeni u Crnu kuću. U zatvor policije nije se mogla donositi hrana, ali smo hranu donosili u Crnu kuću. Donosili smo hranu našem kolegi Ivi Tuke-riću. Na ulazu u zatvor obično je bio agent sa stražarom. Agent je upisivao u neku knjigu ko smo mi, odnosno naše generalije, i kome donosimo hranu. Vjerovatno je takav zadatak dobio od svojih pretpostavljenih, koji su mislili da će na taj način doći do podataka o "komunističkim saradnicima". Međutim, to je donošenje hrane bilo masovno tako da im se i ovaj trud izjalovio.

ETHEM-Leda Karabegović bio je u prvo vrijeme smješten u ćeliji čiji je prozor gledao na prozore mog stana. Stanovao sam tada u kući Mujage Čejvana u današnjoj Zagrebačkoj ulici. To sam konstatovao kad mi je jednog dana supruga rekla da se na zatvorskom prozoru pojavljuje jedna ruka i maše kroz prozor dajući neke znakove. Tog dana ostao sam malo duže u kući da bih to provjerio. Nakon kratkog vremena primjetio sam na prozoru ne samo ruku, već sam kroz

7. DEK

rešetke prozora razaznao lik Lede Karabegovića. Primjetio sam da daje neke znakove, ali ih nisam mogao razumjeti. Tog istog dana nekom sam od poznatijih banjalučkih komunista rekao da Leda kroz ćelijaki prozor daje neke znakove. Sada se tačno ne bih mogao sjetiti kome sam to rekao. Pretpostavljam da sam to rekao Niki Jurinčiću, ali nisam sasvim siguran. Poslije ovoga saopštenja drugovi su dolazili u moju kuću da bi mogli pratiti znakove koji se daju. Ne sjećam se ko je sve dolazio, a zbog posla često nisam ni bio u kući. Drugovi su dolazili nekoliko dana sve dok Leda nije bio premješten u neku drugu ćeliju. Vjerovatno su zatvorske vlasti primjetile davanje znakova i izvršile ovaj premještaj.

Biha je pozna jesen i dosta hladno kad sam po ustaljenom običaju jednog dana sjedio u kafani Saliha Gušića kod Ferhadije. Sjedio sam za stolom i pio kafu po mom ustaljenom dnevnom običaju kad je u kafanu ušao upravnik zatvora Crne kuće. Mada sam se s njim poznavao još od 1926/27. godine sada se ne mogu sjetiti njegovog imena. Poznavao sam ga od onog vremena kad sam sa Franjom Čengićeom i Antonom Šipšipom radio na generalnoj opravci instalacija centralnog grijanja u Crnoj kući. Tada je izvršena generalna opravka centralnog grijanja na vođu, a od tog vremena na ovom grijanju nije ništa radjeno. Osim toga, sa ovim majstorima radio sam i na popravkama vodovodnih instalacija u Upravi policije.

Upravnik zatvora sjeo je za moj sto i započeli smo uobičajeni kafanski razgovor o beznačajnim stvarima. Kad sam pošao iz kafane u svoju radionicu digao se od stola i upravnik zatvora. Na izlasku iz kafane on mi je rekao:

- "Majstor Branko, ako ne želiš da se oni tvoji smrznu u zatvoru treba da popraviš grijanje kako god znaš jer si ti kumovao u komisiji da to grijanje više ne valja!".

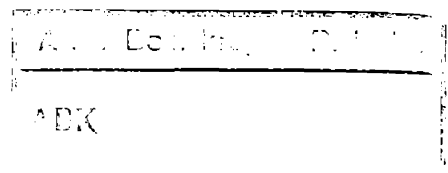
Naime, negdje 1934. godine obrazovana je jedna specijalna komisija od strane Banovine sa zadatkom da izvrši pregled instalacija za vodeno grijanje u Crnoj kući. U sastavu komisije bili su: ing. Nikolić, šef Tehničkog odjeljenja, zatim direktor Zanatske škole, također inženjer, i ing. Vladimir Konjev iz Banovinske uprave. Od zanatskih majstora bio je

angažovan Anton Šips. Budući da sam dobro poznavao poslove centralnog grijanja, Šips je poveo i mene jer smo zajedno na tim poslovima već radili. U detaljnom pregledu instalacija za grijanje konstatovano je da treba izvršiti generalnu popravku, odnosno izvršiti izmjene svih instalacija jer je postojeća već bila potpuno dotrajala. Neke popravke nisu dolazile u obzir ako se htjelo da sve funkcioniše kako treba. Konstatacije su unesene u zapisnik o nalažu, ali ništa nije preduzimano u svim narednim godinama. Vjerovatno da su nedostajala potrebna finansijska sredstva za obavljanje ovih radova. Crna kuća kao okružni zatvor bila je u nadležnosti Okružnog suda. Vjerovatno je Okružni sud tražio novac, ali ga nije dobio jer političkim vlastima nije bilo stalo da zatvorske prostorije ne budu hladne.

Kad mi je upravnik Crne kuće rekao da bi trebalo izvršiti popravke našao sam se u nezgodnoj situaciji jer sam znao u kakvom se stanju nalaze. S druge strane, osjećao sam obavezu da radim na osposobljavanju vodenog grijanja jer su se u Crnoj kući našli moji drugovi. Zbog toga sam i odgovorio da pristajem na ponudu da radim na osposobljavanju. No, da bih mogao raditi morao sam dobiti odobrenje. Zbog toga sam zatražio da me primi predsjednik Gradske opštine Hamdija Afgan. Predsjednika sam obavjestio o zahtjevu da se radi na osposobljavanju vodenog grijanja u Crnoj kući. Predsjednik je bio dobro informisan o stanju instalacija i zbog toga me je i upitao da li smijem da se prihvatim ovog zadatka i da li je moje mišljenje da bi se išta moglo učiniti? Odgovorio sam da ću pokušati da osposobim centralno grijanje.

Predsjednik Afgan dao je saglasnost da mogu da radim na centralnom grijanju, ali uz uslov da to ne ide na štetu svakodnevnog rada u vodovodnoj radionici i obaveza na održavanju vodovoda. Dao je dozvolu da se može koristiti za spomenute radove koristiti alat moje radionice, ali da sav potrebni materijal nabavi Crna kuća, odnosno njena uprava.

Poslije ove saglasnosti otišao sam upravniku Crne kuće da ga obavjestim da ću doći da radim na osposobljavanju vodenog grijanja. Informisao sam da te poslove neću moći obaviti sam, nego da ću kao pomoćnike angažovati Branka

instalacije centralnog grijanja. Ponekad sam pomišljao da je ova popravka instalacija u Crnoj kući bila ipak povezana sa hapšenjem banjalučkih komunista. Nekoliko godina, naime, instalacije su bile neispravne i ništa nije preduzimano da se one osposobe. Čak i u ljetu 1936. godine nije ništa u tom smislu preduzimano, dakle u vrijeme kad se radovi izvođe. Vjerovatno je partijska organizacija odredjenim kanalima preko suda uticala, odnosno preko simpatizera u Okružnom sudu, da se pristupi radovima.

Ne sjećam se ko je od uhapšenih komunista gdje bio, ali se sjećam da smo to u ono vrijeme znali. Naime, znali smo ko se s kim u ćeliji nalazi. Branko Djukić sve je to evidentirao. Sjećam se samo da su svi bili zatvoreni na spratu i da su isprva bili u raznim ćelijama. Branko Djukić bio je u mogućnosti da mnoge stvari dozna, da primi i doturi cedulje ili izravno ili preko uhapšenih kriminalaca. Ne mogu se sada tačno sjetiti kome je ta obavještenja davao, odnosno o situaciji u zatvoru, gdje su se pored banjalučkih komunista nalazili i oni koji su bili dovedeni iz Bos. Dubice i Bos. Kostajnice.

Upravnik nam je čestitao na obavljenom poslu. Pohvalio je cijelu ekipu, a mene posebno kao poslovođu. Na kraju je rekao: "Kad si sve dobro obavio, ajde Branko riješi me onog zvonca na kapiji!".

Na kapiji je bilo potezno zvono još iz vremena Austrougarske, zvono sa žicom za potezanje. Svi oni koji su dolazili iz vana potezali su za žicu i oglasilo se zvono sa unutrašnje strane. Zvono je bilo za dežurnog stražara za otvaranje i zatvaranje kapije. Upravnik je želio da mu se instalira električno zvono. Zvono sam mu za kratko vrijeme postavio.

Ja nisam išao po sobama zatvorenika, odnosno po ćelijama. Bilo bi sumnjivo da idemo obojica, kad je i on angažovan kao "kvalifikovani vodoinstalater". Tako je on išao po ćelijama, odnosno po zatvorskom prostoru. Drugovi su se iz grada njemu izravno obraćali da im da obavještenja o zatvorenima. Tako smo zajednički obavili dva posla: jedan stručni na instalacijama, a drugi politički.

Uhapšeni komunisti bili su duže vremena u zatvoru. Jedan je broj bio pušten još u Banjoj Luci jer im nisu uspjeli dokazati političku krivnju, a jedan je broj odveden u Beograd pred Sud za zaštitu države.

Ne znam kako, ali se doznalo kad će uhapšeni komunisti biti upućeni u Beograd. Banjalučka javnost bila je o tome obavještena i na hiljade građana izašlo je na ulice od Crne kuće do Željezničke stanice, a od ove uz prugu sve do iza Predgradja prema Zalužanima. Nekoliko hiljada građana izašlo je da ih isprate. Izveli su ih iza Crne kuće prema željezničkoj stanici. Dovedli su ih sporednim ulicom na peron. Bili su vezani dvojica po dvojica. Bili su u brojnoj pratnji žandarma radi obezbjedjenja. Ja sam se nalazio na dijelu ulice Nikole Pašića, sada ulice Vladimira Nazora. Zbog velike mase ljudi nisam uspio da se približim. Čuli su se brojni protesti i parole.

Žandarmerija i policija blokirali su prilaze i Željezničkoj stanici i pruzi, ali su građani razbili kordon i prišli na peron, a i duž pruge. Žandarmi su bezuspješno pokušavali da udalje one koji su stajali cijelom dužinom pruge iz grada prema Predgradju. Neki su zbog toga otišli iza Predgradja da bi ih na otvorenoj pruzi mogli pozdraviti. Bio je to veličanstven prizor, bolje rečeno veličanstveni ispraćaj Banjalučana koji su došli da isprate one koji su upućeni pred Sud za zaštitu države. Nije mi poznato da li je u ijednom gradu izvršen takav ispraćaj onima koji su išli na robiju. Ovaj ispraćaj bila je svojevrsna demonstracija i protiv režima.

Od svih uhapšenih komunista jedini je bio protjeran FRANJO SARAFIN. Tretiran je kao čovjek bez državljanstva jer nije imao ni jugoslovensko ni neko drugo državljanstvo. Mislim da su Sarafina odveli u Zagreb istog dana kada su neke u Banjoj Luci pustili, izuzev onih koji su odvedeni pred Sud za zaštitu države.

Mislim da smo Djukić i ja primljeni za članove KPJ poslije završetka centralnog grijanja u Crnoj kući. Poslije odvođenja IVE TUKERIĆA pomagali smo njegovoj majci sve do povratka Ive iz zatvora. Kada smo uzimali mjesečno

Arhiv Eo. Kraljevo D. 1

ADK

sledovanje namirnica kod Bože Plavšića (brata Branka Plavšića), uzimali smo i sledovanje i za Anu Tukerić i donosili joj kući. Sakupljali smo i novčanu pomoć, od čega se izdvajao dio novca za pomoć Ani Tukerić.

Svako od nas imao je krug građana od kojih se prikupljala Crvena pomoć. Meni su mnogi davali tako da sam mjesečno sakupio 120-150 dinara. Branko Djukić je imao svoj krug, ali ne znam koliko je prosječno prikupljao jer se o tome nije govorilo. Mislím da se novac davao CINKARI, Teofiku Kadeniću, ali nisam sasvim siguran.

Jedan od građana dao mi je odjednom 120 dinara. Smatrao sam da sam dobro uradio što sam odjednom od jednog pojedinca dobio čak 120 dinara, a to je bila dosta velika suma. Mislío sam da sam napravio dobar posao pohvalivši se NIKI JURINČIĆU za tako visok prilog. Medjutim, Niko mi je odgovorio da ubiranje Crvene pomoći nema samo ekonomsku svrhu, odnosno dobijanje novca, već da ima političku svrhu, koja je još značajnija. Niko Jurinčić mi je objasnio da oni koji daju mjesečne priloge za Crvenu pomoć treba da me vide svakog mjeseca, da im svakog mjeseca dolazim, a da oni svakog mjeseca daju Crvenu pomoć kao svoj obavezni mjesečni prilog. Shvatio sam odmah da je Niko imao pravo, odnosno da je partijska organizacija zauzela ispravan stav da kroz Crvenu pomoć idejno i politički veže napredne građane za sebe. Na taj se način proširuje krug simpatizera i aktivista Partije.

Po pitanju prikupljanja Crvene pomoći Branko Djukić održavao je izravnu vezu sa Cinkarom. Musić i ja davali smo prikupljeni novac Djukiću, a on Cinkari.

MUSIĆ MUHAREM bio je kolar po zanimanju. Budući da je stanovao u Gornjem Šeheru, dobio je zaduženje da radi na tom terenu. Dolazio je redovno na naše sastanke, ali je za politički rad bio vezan na području Gornjeg Šehera i Novoselije. Tamo je dijelio letke koje je u ćeliji dobivao i tamo se uključio u rad društava. Došao je kod nas u vodovodnu radionicu 1936. godine kada je Hamdija Afgan pri Opštini stolarsko-kolarsku radionicu. Ona se nalazila u istom krugu pored naše radionice. S njim je radio i kolar RUDI HOJHERT, a od

1939.godine došla su još trojica, u vrijeme kad je dr Asim Džinić postavljen za predsjednika Gradske opštine.

NIKO JURINČIĆ bio je kratko vrijeme sekretar naše ćelije, svega dva do tri sastanka. Poslije je došao jedan Slovenac. Imena mu se ne sjećam. Bio je nizak i crn. I on je bio sekretar kratko vrijeme. Poslije njega za sekretara je došao ŠOŠA MAŽAR, već negdje u proljeće 1937.godine. On je bio sekretar par godina, odnosno od 1937.godine do negdje u 1939.godini kada je na jedno kraće vrijeme bio suspendovan sa partijskih položaja zbog nekog incidenta ili većeg spora sa CINKAROM. Svakako da je nešto možda i ozbiljnije bilo jer je smenjen sa položaja sekretara, ozbiljnije sa partijske tačke gledišta. Tada je za sekretara došao KASIM HADŽIĆ. No, na ovo ću se kasnije ponovo vratiti.

Tukerić Ivo bio je pred Sudom za zaštitu države početkom marta 1937.godine jer se u prvoj polovini marta vratio u Banju Luku. Poslije povratka u Banju Luku nije se uključio u rad naše partijske ćelije.

Sa IVOM TUKERIĆEM razgovarao sam o njegovom hapšenju. Pričao mi je kako su ih u zatvoru Uprave policije u Banjoj Luci ispitivali agenti Šoprek i Cividini i kako su ih mučili. Isledjivali su ga u toku noći. Istraga je trajala po cijelu noć s tim što su se u ispitivanju smenjivali ne dozvoljavajući mu ni da sklopi oči. Nespavanje mu je bilo gore od fizičkog mučenja, gdje su također primenjivali razna sredstva od šamaranja i vučenja za kosu do bodenja. Ali, i pored muka nije ništa htio da prizna.

Ne znam gdje je Tukerić radio do juna 1937. godine. U junu mjesecu dobio sam zadatak od šefa Tehničkog odjeljenja ing. MILENKA STOJANOVIĆA da nadjem dobrog šofera mehaničara za rekonstruisanu i generalno popravljenu auto-prskalicu za polijevanje ulica. Po svom šegrtu odmah sam pozvao ~~na~~ Ivu Tukerića. Rekao sam mu za mogućnost zaposlenja. Prihvatio je oheručke. Javio sam ing. Stojanoviću da sam našao dobrog šofera i da sam ga već angažovao da radi. Ing. Stojanović mi je poslao poruku da ga pričekamo u 14 sati pred hotelom "Palas". U to je vrijeme ing. Milenko Stojanović

išao na kafu sa predsjednikom Opštine Hamdijom Afganom. To je bilo svakodnevno, skoro bez izuzetka. Hamdija Afgan inače na javnom mjestu nije pio alkohol, što je islamska vjerska tradicija zabranjivala. Međutim, pio je jedino u zatvorenoj prostoriji skriveno od javnosti, što mi je lično poznato.

Hamdija Afgan bio je društven čovjek. Zbog toga se i svakodnevno sastajao sa društvom da u "Palasu" popije kafu i malo porazgovara. To je bio inače specifičan oblik društvenog života u Banjoj Luci, gdje su se razna društva pred kafanama nalazila i razgovarala o svemu, o običnim stvarima, društvenom životu, politici itd.

Toga dana cisternu je vozio Ivo Tukerić. Slučaj je htio, kao neka vrsta baksuza, da baš pred "Palasom" zaškripe zupčanici na kvačilu prilikom prebacivanja u niži stepen prenosa. Tu smo se i zaustavljali. Predsjednik Hamdija Afgan to je čuo i okrenuo se da vidi. Sjedio je za stolom sa ing. Milenkom Stojanovićem, Ljupkom Dimitrijevićem i Milkanom Gojićem. Milkan je kao hotelijer držao u zakup prostorije Hotela "Palas". Hamdija me je zovnuo i ljutito upitao:

- Ko je taj čovjek za volanom?
- Novoprmljeni šofer!
- On nije ništa. Reci mu da odmah napusti automobil, a ti ga odvezi u garažu!

Pošao sam prema autocisterni. Zamnom su krenuli ing. Milenko Stojanović i Milkan Gojić. Milkan je vidio da kola vozi Ivo Tukerić, koga je od ranije poznavao. Zbog toga je i ustao od stola. Dok smo išli prema cisterni ing. Stojanović mi je stavio primjedbu: "Što si njega uzeo?", jer je znao da je Tukerić komunista. Odgovorio sam mu da je Tukerić i ranije radio kod nas.

Tukeriću sam rekao da izadje iz kola i da stane iza cesterne da ga Afgan ne vidi. Milkanu Gojiću sam se tada obratio da stvar izgledi:

- Molim te, Milkane, interveniši da Ivo ostane!

Milkan se vratio prema stolu svojim tromim hodom. Kretao se sporo zbog svoje gojaznosti. Govorio je nešto Afgan, a ja sam znao da je riječ o Tukeriću.

Arhiv Doma kraljeva (D. K. K. V.)

188

Otezao ~~sa rukom~~ sam sa ulaženjem u kola skriveno gledajući u pravcu stola. Gledao sam na Milkana da mi očima da znak. Kad sam već sjeo za volan Afgan me je zovnuo da pridjem.

- "Što si njega uzeo kad je on sudjen kao komunista?", pitao me je Afgan, ali ne više onako ljut.

- "Gospodine predsjedniče, ima on potvrdu od suda da nije komunista. Njega su na sudu oslobodili!", odgovorio sam Afgan u mada sam i sam znao da nisam dovoljno ubjedljiv.

Afgan je u mene gledao. Da bih bio ubjedljiviji u svojoj "argumentaciji" nastavio sam:

- "Ja ću njega pritegnuti!", ne znajući na sam šta sam pod tim mislio.

- "Tako, tako treba!", odgovorio je Afgan. Bio je malo udobrovoljen.

Laknulo mi je kad je tu neizvjesnost okončao riječima: "Dobro, neka ostane!". Sve se sretno svršilo. Bilo mi je drago, a i Milkanu Gojiću.

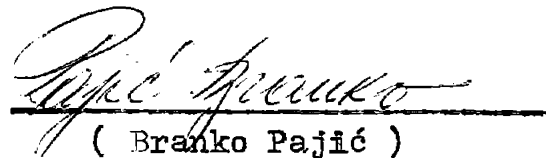
Ivica Tukerić je za to vrijeme izvirivao iza cisterne. Mahnuo sam mu rukom dajući znak da vozi kola.

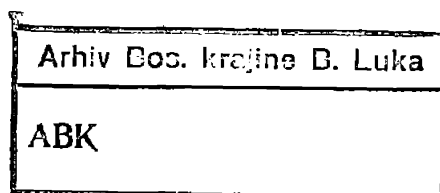
Kada su kola normalno krenula, Afgan je rekao: "Jesi li vidio kako može kad pazi?!".

Kasnije se Tukerić približio Afgan u i postao njegov lični šofer, sve dok je on bio predsjednik Opštine. Vozio je luksuzna kola tipa "Vilis". Poslije je kao šofer vozio Asim bega Džinića.

16. april 1976. godine

Banja Luka

(Branko Pajić)

•

•

•

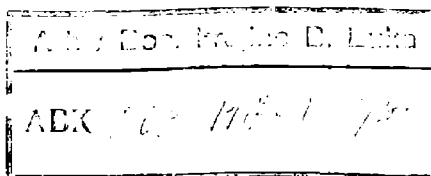
•

•

•

•

ARHIV BOSANSKE KRAJINE
BANJA LUKA

PAJIĆ BRANKO :

" SJEĆANJE NA RADNIČKI POKRET U BANJOJ LUCI IZMEDJU DVA RATA"

IV dio

L e g e n d a :

- 22 kucane stranice teksta, stranice 71-98 ; autorizirane;
- sjećanja notirana u Arhivu 19.i 21.aprila 1976.godine u šest primjeraka teksta (tri primjerka u Arhivu, dva kod autora i jedan u Muzeju Bos.Krajine);
- sjećanje na radnički pokret u Banjoj Luci obuhvata događaje i ličnosti u vremenu 1937-1939.godine.-

Memoarska gradnja.Sjećanja
BRANKA PAJIĆA 19.IV.1976.-

(N a s t a v a k VI.)

Ranije sam spominjao neke ljotićevice, ali sam zaboravio da spomenem jednoga, bivšeg supruga BOSE LJUBOJE. Mislim da se zvao VELJKO PEROVIĆ. Ona se od njega rastala još prije rata. Taj Perović otišao je u Beograd 1941.god. Za njega sam čuo da je radio u organizaciji TOT. Tada se o njemu takodje pričalo, a za to ne znam da li je tačno ili ne, da je dosta Srba spasio prebacujući ih iz Zemuna u Beograd. Drugih detalja o njemu ne znam.

Ljotićeveci su 1941.godine u Beogradu imali veoma prljavu ulogu. Hodali su po gradu i prokazivali agentima sve one koji su bili simpatizeri Partije prije rata u Banjoj Luci, a i druge napredne ljude. Najgori među njima bili su NOVKOVIĆ-FUS i NIKOLA VUČKOVIĆ. Nikola Vučković postao je komandant Srpskog dobrovoljačkog korpusa "Stevan Sindželić" u Nišu. Ovaj korpus bio je ljotićevska jedinica koja je odigrala veoma prljavu ulogu, izdajničku i zločinačku.

BRANE DIVJAK bio je ljotićevec, ali je odbio da stupi u spomenuti ljotićeovski korpus. Zbog toga bio je i isključen iz njihovih redova. Lično sam pročitao dokument još 1941.godine o njegovom isključenju iz ljotićeovskih redova kao nedostojnog srpstva.

Godine 1936.pokrenuta je akcija da se ukine podružnica Radničke komore iz Sarajeva u Banjoj Luci i da se osnuje samostalna Radnička komora. Povjerenik sarajevske Radničke komore bio je DUŠAN BALABAN i cjelokupna akcija imala je za cilj da se odstrani Balaban i onemogući njegovo djelovanje. U proljeće 1936.godine održani su sastanci Medjustrukovnog odbora sindikata URS-a sa tom tematikom, mada se kao glavni razlog osnivanja Radničke komore u Banjoj Luci za područje Vrbaske banovine spominjao ekonomski momenat, veliko ubiranje sredstava sa ovog područja, a neznatno vraćanje u vidu materijalne pomoći.

Jedan će detalj posebno osvijetliti destruktivnu ulogu Dušana Balabana u banjalučkom radničkom pokretu.

U proljeće 1936.godine i dalje je vladala velika nezaposlenost koja se protezala od kraja 1935.godine.Organizovana je veoma široka akcija za pomoć nezaposlenim radnicima i njihovim porodicama.Bez saglasnosti i konsultovanja sa Radničkom komorom Dušan Balaban stavio je do znanja cjelokupnoj javnosti da Radnička komora u Banjoj Luci neće učestvovati u akciji prikupljanja pomoći,niti će takvu akciju podržavati.To je objavljeno i u štampi.Zbog takvog svojevoljnog stava Dušana Balabana oštro su istupili FRANJO LEMAJIĆ i MARTIN ZRELEC osudjujući takav oportunistički i izdajnički stav Balabana,inače poznatog po svojeglavosti i privatizacijâ odlučivanja.

Ove se godine radilo i na izgradnji igrališta "Borac" na zemljištu IBRE i MUHAREMA KATANE kod Ciglane Paskola.Katane su bili vlasnici,ali mi nije poznato kako je riješeno imovinsko pravno pitanje.Mislím da su zemljište dali na korišćenje bez naknade.

IVICA TUKERIĆ mi je saopštio da drugovi od mene traže da obezbjedim alat za zemljane radove,a i nadjem i montiram pumpu za vodu.Imali smo alat jer se on koristio za izgradnju i održavanje vodovoda.Alat sam izdvojio (krampove, lopate i par tačaka),a za pokriće dobio sam preko Tukerića revers.Osigurao sam i pumpu za vodu jer sam osposobio jednu rashodovanu pumpu,koja je bila montirana na igralištu za dobivanje vode za piće.Osim ovog alata iz vodovodne radionice nabavljen je alat i na drugim stranama jer ga je bilo potrebno u većim količinama zbog masovnosti rada.Pojedine alatke i pojedinci su donosili,a poslije akcije vraćali.

Negdje sredinom 1936.godine imao sam jedan spor sa ASIMOM ALIHODŽIĆEM.Sjedili smo za stolom u kafani.Razgovor se dotakao položaja radnika i perspektive kad radnička klasa osvoji vlast.Sjećam se da sam u razgovoru rekao da će radnici sami upravljati umjesto bivših vlasnika.Asim Alihodžić je tada naglasio da radnici nisu osposobljeni za upravljanje bez oslanjanja na intelektualce.Dao sam mu za pravo u pogledu oslanjanja na intelektualce u cjelini na nivou

A. M. Dob. kn. no B. L.

ADK

društva, ali se nisam složio sa njegovim mišljenjem da radnici nisu sposobni da u radionicama sami organiziraju posao. Spomenuo sam mu i naš rad gdje nam intelektualci daju radne zadatke, a mi samostalno i samoinicijativno poslove i organiziramo i obavljamo. Šta više, dao sam mu i primjere da mnoge poslove iz prakse znamo bolje nego čak i neki inženjeri, mada su oni teoretski stručniji u svakom pogledu. Da bi radnici bili i teoretski osposobljeni smatrao sam da treba da prođu kroz stručne škole, nešto kao majstorske škole za stručno teoretsko osposobljavanje. Spomenuo sam mu da su mornari sovjetske baltičke flote smijenili činovnike i sami veoma uspješno posao organizirali.

Osjetio sam kod Asima Alihodžića da na određeni način sa nepovjerenjem gleda u radnike i da daje prednost intelektualcima. To potcenjivanje radnika iz ovog razgovora iniciralo me da donesem odluku da se upišem na Majstorsku djelovodnu školu već u jesen 1936. godine. Ocjenjivao to neko kao tvrdoglavost ili slično, odlučio sam da dokazem ono što sam govorio. Inače sam i ranije jako mnogo čitao literaturu, a svakodnevno štampu. To je postalo sastavni dio mog svakodnevnog života. Nije bilo niti jednog političkog pitanja iz političkog života u zemlji i svijetu gdje sam bio manje upućen od "banjalučkih intelektualaca". Imao sam i veliku ličnu biblioteku, a bio sam i pretplatnik mnogih izdavačkih kuća.

Upisao sam se u Majstorsku djelovodnu školu, koja se nalazila preko Vrbasa. Počelo je tako moje dopunsko stručno osposobljavanje, mada su me i do tada uvažavali kao veoma stručnog majstora na raznim poslovima metalske struke.

Mislim 1937. godine, ali za godinu nisam sasvim siguran, u Hrvatskom domu "Nada" održao je predavanje križar dr FELIKS NEDŽELSKI na temu "Marksizam i religija". Stavljene su oglasi za predavanje, ali sa napomenom da će predavanje biti bez diskusije. Znalo se kakav će politički karakter imati predavanje koje drži istaknuti križar. Zbog toga su se drugovi dogovorili da se masovno ode na ovo predavanje (radnici, studenti-kabovci, srednjoškolci) i pokuša minirati sve ono što je politički bilo klerikalno i reakcionarno obojeno.

Vršili smo upadice u toku predavanja i na taj način ometali izlaganje Nedželskog. Tražili smo diskusiju o iznesenim stavovima. Postalo je bučno, graja i metež omeli su dalje održavanje predavanja, koje je prekinuto prije završetka jer su došli i policijski organi da naprave red.

Nisam baš siguran, ali mislim da je u drugoj polovini 1937. godine DJURO PUCAR prisustvovao jednom sastanku naće partijske ćelije. Sastanak smo održali u stanu Branka Djukića, a sastanak je vodio Šoša. Djukić je tada stanovao u kući Biberića u Dolcu neposredno kraj Vrbasa. Mjesto je bilo veoma podesno za ovakav ilegalni sastanak jer se u slučaju opasnosti moglo lako pobjeći. Koliko se sada mogu sjetiti tematika sastanka bila je vezana za ulogu Petka Miletića i kažnjeničkog komiteta u Sr. Mitrovici. Radilo se o nekom pismu Centralnog komiteta KPJ koje se odnosilo na ovu tematiku. Maglovito se sjećam svih detalja, ali znam da nam je Djuro Pucar objasnio kakvu je ulogu imao Petko Miletić i kakve su bile pretenzije i njega i njegove grupe koja je namjeravala da se sama postavi na čelo Partije.

U ovoj godini posebno su bili aktivni klerikalci i križari, a s njima zajedno i klerikalci kod vatrogasaca. Do tada je bilo uobičajeno da vatrogasna glazba zajedno sa četom ide na katoličke vjerske priredbe i proslave. Klerikalci su na tome insistirali da se vjerskim svečanostima da što veći značaj i što veći dekor. Vatrogasna muzika sa vatrogascima takve je manifestacije još više potencirala.

Djukić Branko i ja stalno smo razmišljali kako da sve ovo osujetimo. Došli smo do zaključka da bi bilo najbolje da insistiramo da vatrogasna glazba ide i na islamske i na pravoslavne vjerske svečanosti jer smo računali da oni na to neće pristati zbog svoje vjerske isključivosti. Međutim, pristali su, ali samo na kratko. Izašli su na pravoslavno Bogojavljenje i muslimanski Bajram 1937. godine, ali poslije više nisu htjeli. Od tog vremena prestala je praksa da vatrogasna četa ide na vjerske svečanosti, a to nam je bio i cilj. Djukić i ja smo to samoinicijativno izveli. Šoši je posebno zbog toga bilo drago.

Arhivski broj: 1000/1937

DK

Kako smo to konkretno izveli?

Djukić i ja otišli smo kod pravoslavnog paroha Dušana Mačkića i predložili da pozove vatrogasnu glazbu na pravoslavno Bogojavljenje da bi svečanost bila što veća i upečatljivija. Inicirali smo da bi bilo korisno da vatrogasnu glazbu i vatrogasce pozove i na ostale vjerske praznike jer će u tom slučaju sve biti daleko svečanije i značajnije.

Gledao nas je preko naočala slušajući naše "argumente", ali sa čudjenjem i nevjericom. Kada smo mi završili naše izlaganje, rekao nam je izražavajući čudjenje:

- "Od kada ste vas dvojica postali tako dobri pravoslavci? Da tu nema kakve mutuše?".

Mačkić nam nije vjerovao jer smo mu bili sumnjivi "vjernici" koji ne dolaze u crkvu i ne upražnjavaju religiozni kult. Odgovorili smo mu da "tu nema nikakve mutuše jer dolazimo u ime pravoslavaca koji su izrazili takvu želju, a mi smo došli kao njihovi predstavnici". U daljem objašnjenju istakli smo da vatrogasci idu na katoličke vjerske praznike, što je on i znao, a da isto tako vatrogasci mogu uveličati i pravoslavne vjerske svečanosti.

Prestao je da bude sumnjičav. Pristao je da uputi zvaničan zahtjev da vatrogasna glazba dođe na prigodne vjerske svečanosti.

Već poslije prve takve svečanosti na Bogojavljenje katolički klerikalci dali su na znanje da više neće ići, dođuše nekako uvijeno, ali energično. Radije su se odrekli da vatrogasna glazba ne ide na katoličke vjerske svečanosti, nego da oni idu na islamske i pravoslavne. Pošto su kasnije odbili da idu, jer su na dvije svečanosti već išli (Bogojavljenje i Bajram), pretpostavljam da su oni dobili takve direktive od onih čije su interese po klerikalnoj liniji ostvarivali. Tako od 1938. godine vatrogasna glazba nije "uveličavala" vjerske svečanosti bilo koje konfesije.

U našoj partijskoj ćeliji sastajali smo se jednom nedeljno. Šošić je uvijek donosio neki ilegalni materijal. Taj materijal proradjivali smo na sastancima i izvlačili naše zadatke. Ti su se zadaci uglavnom odnosili na: agitaciju i političko raskrinkavanje zvanične režimske politike, rastura-

nje letaka, skupljanje Crvene pomoći, ispisivanje parola po zidovima, organizovanje nekih konkretnih akcija itd.

Za pisanje parola izradjivao sam lično matrice na kartonu. To su bili šabloni sa urezanim slovima. Osim toga, od neke stare gume napravio sam neke vrste pečata sa srpom i čekićem. Sa tim pečatom, štambiljom, veoma podesnom za rukovanje, a i veoma podesnom da se lako skloni u unutrašnjost kaputa, štambiljao sam plakate raznih političkih stranaka, čak i reakcionarnih desničarskih organizacija. To mi je bilo moguće jer sam se mogao kretati i po noći zbog mog radnog mjesta vezanog za kontrolu funkcionisanja vodovoda.

Jednom prilikom kad sam u toku noći rasturao letke susrela me policijska patrola. Bilo mi je prilično nezgodno jer su se još neki letci nalazili kod mene. Sve se završilo na primjedbi jednog od njih: "Zar se ti, majstore, po noći vucaš? Rećemo ti ženi!".

U takvim prilikama kada sam išao na rasturanje letaka ili stavljanja pečata sa srpom i čekićem nosio sam sa sobom aparat za ispitivanje kvarova na vodovodnoj mreži (aparat u obliku kutije sa slušalicama) kao da idem na kontrolu. Zbog toga sam bio i pohvaljen od nekih građana koji su me vidjeli i po noći "radim na vodovodu". Ta moja savjesnost u dnevnom i noćnom radu bila je dobro ocjenjivana i od mojih neposrednih starješina.

Josip-Šoša Mažar volio je u radu ekspeditivnost. Naši sastanci bili su kratki, uvijek od oko pola sata. Tražio je da se u kratkim crtama referiše o svemu onome što je bilo vezano za izvršenje zadatka ili za opis neke situacije. Ako su se rasturali letci ili su se pisale parole trebalo je samo reći da je zadatak izvršen ili zašto nije. Slične zadatke kao i ja imali su i Djukić i Musić, ali u drugim reonima (Musić Muharem u pravcu Gornjeg Šehera).

Negdje u ljeto 1936. godine dogovorili smo se Djukić Branko, Ivo Tukerić i ja da nećemo ići ako Uprava policije zatraži da vatrogasci učestvuju u suzbijanju demonstracija. Dogovorili smo se da o tome porazgovaramo i sa ostalim vatrogascima i da ih privoľimo da i oni prihvate ova-

kav stav. Kada su se oni saglasili obavjestili smo o našem stavu vatrogasnog zapovjednika IVANA VALPOTIĆA i predsjednika FRANJU KOBALA.

U to je vrijeme došao upit od strane Uprave policije sa traženjem da odgovorimo da li mi u vatrogasnoj opremi raspolažemo sa kratkim crijevima da bi se u vožnji moglo mlazom vode špricati na eventualne demonstrante. Za takve svrhe koristila su se specijalna kratka crijeva, a ne onakva od 20 metara dužine s kakvim smo mi raspolagali. Pošto sam ja bio zadužen za opremu, odgovorio sam da kratka crijeva nemamo i da ih ne mislimo nabavljati jer nam nisu potrebna.

Ovaj zahtjev Uprave policije nas je i inicirao da i sa naše strane pokrenemo akciju da vatrogasci ne idu na rastjerivanje demonstranata. Razumije se da smo se o svemu ovome konsultovali Djukić, Tukić i ja.

Jedini put upotrebljena su vatrogasna kola u namjeri rasturanja demonstracija, ali bez upotrebe šmrkova. Bilo je to, koliko se sjećam, 1938. godine za vrijeme demonstracija protiv njemačke okupacije Čehoslovačke. I ja sam se nalazio među demonstrantima. Međutim, iznenada se začula sirena za požar u prvom reonu (centar grada). Mислеći da se radi o stvarnom požaru uzeo sam nečiji bicikl i odjurio u vatrogasno spremište. Vatrogasna kola bila su već spremna sa vatrogascima na sjedištima. Čekali su na mene kao šofera jer sam toga dana bio dežuran, ali i nedovoljno disciplinovan da budem u vatrogasnom spremištu za vrijeme demonstracija.

Sjeo sam za volan i upitao dežurnog policajca šta i gdje gori u prvom reonu. On mi je odgovorio da ništa ne gori, već da treba rastjerati demonstrante. Ne razmišljajući mnogo drsko sam mu rekao da neću to da radim jer je moja dužnost samo da gasim požar.

Na to je policajac naredio da moram po dužnosti izaći na lice mjesta jer ću inače krivično odgovarati. Nije bilo drugog izlaza i morao sam pokrenuti kola i krenuti u grad. Vatrogasna sirena u kolima stavljena je u pogon. Kad

Arhiv Dobrovoljn. E. L. M.
ABK

smo mi nailazili demonstranti su se sklanjali na jednu i drugu stranu ostavljajući slobodan prolaz za kola jer su i oni mislili da se negdje pojavio požar. Vidjelo se da su u nedoumici jer je sirena dala znak za požar, a sad, eto, prolaze vatrogasci sa kolima.

Sa vatrogasnim kolima došao sam do Pozorišta, oko skvera okrenuo kola i zaustavio. Izašao sam iz kola i vatrogascima rekao da nas tjeraju da rastjerujemo demonstrante i da od nas traže da obavimo ljudski prljav posao protiv svojih drugova. Svi su se saglasili da u tome ne žele da učestvuju. Do tog trenutka oni nisu ništa znali jer su mislili da idu negdje da gase požar.

Dok smo stajali prišli su nam neki naši aktivisti. Oni su se popeli na kola i ja sam u laganoj vožnji, kao na nekoj šetnji, pošao nazad u vatrogasno spremište. Izvršio sam svoj zadatak jer sam izašao na lice mjesta, do kraja prvog reona, i vratio se nazad jer požara nije bilo. Cijelim putem od Pozorišta do garaže prisutni demonstranti na vatrogasnim kolima izvikivali su parole protiv Hitlera, fašizma itd.

Kad smo se vratili u garažu i garažirali kola došao je policajac iz Uprave policije i naredio nam da se svi javimo u Upravu policije u Džinića kući. Pošto je naredjenje glasilo da smjesta tamo dodjemo, krenuli smo tamo nas osmorica (FERDO i JOSIP KLIH, HAJNRIH ŠISLER, ja i još četvorica). Tamo su nas pritvorili do dolaska referenta za krivični postupak GAJINOV-a. Kada je Gajinov stigao, policajac nas je iz pritvora odveo u njegovu kancelariju. Gajinov je samo bjesnio od ljutine: "Nećemo MI vas zatvarati, ni od vas praviti heroje i mučenike, nego ćemo vas udarati tamo gdje ste najtanji - po kesi! Platićete za ovo globu da se opametite!".

Naša ga objašnjenja nisu interesirala. Za njega je bilo nečuveno da vatrogasci ne izvrše zadatak koje im je dala Uprava policije. Ljutina ga nije popuštala. Uzeo je naše generalije i rekao da ćemo dobiti rješenja o globi.

Nakon par dana dobili smo ova rješenja. Bili su

ABX

zaista ekspeditivni. Ja sam novčano kažnjen sa 1.200 dinara, ali sa obrazloženjem da je kazna nepretvoriva u zatvor. Po visini moja je kazna bila zaista visoka. Kazne ostalih bile su oko 600 dinara, ali uz mogućnost da visinu novčane kazne odrade. Jedino sam ja kao poslovođa bio kažnjen da cijelu kaznu moram platiti izravno u gotovom novcu. U rješenju je stajalo "Branko Pajić i drugovi...".

Jedan drugi kazneni referent u Upravi policije, čijeg se imena ne sjećam, zovnuo me je i rekao da mogu da napravim žalbu na visinu kazne, a da će on nastojati da mi se kazna smanji. Nisam mu vjerovao jer sam znao da je uvijek policija bila sklona podvaljivanju. Zbog toga sam mu i odgovorio: "Pa da, ja napravim žalbu, a vi je ovdje duplirate!".

Referent je dao svoju časnu riječ da nije ni kakva podvala i da će on stvarno nastojati da se kazna smanji, a da se ja ne plašim da će se udvostručiti. Da bi me uvjerio, naglasio je da i on kao Srbin ne podnosi Njemce.

Napravio sam žalbu, ali nisam vjerovao da će se uvažiti. Tješila me časna riječ policijskog referenta da se neće povećati. Međutim, stvarno, kazna mi je smanjena na polovinu, odnosno na 600 dinara.

Komesar Uprave policije ARVAJLER tražio je da se novac odmah uplati. Zamolio sam ih da pričekaju do početka idućeg mjeseca kad dobivam platu. Arvajler je dao odobrenje da se uplata izvrši početkom mjeseca. Međutim, nije tako bilo u praksi. Već sutradan došao je jedan policajac sa nalogom da se privedem u policijsku stanicu u Bojića Hanu, koja se nalazila u jednoj prostoriji na Malti. Komandir me je upitao kad mislim platiti globu. Odgovorio sam mu da sam dobio odobrenje od komesara Arvajlera da izvršim uplatu po dobivanju plate. Za ovoga je to bilo dovoljno: "Izvini majstore, ja to nisam znao! Možeš ići!".

Sutradan su opet došli po mene, pa ponovo naredni dan. Otišao sam se da se požalim Arvajleru, koji mi je rekao da će to vidjeti.

Sutradan me nisu zvali, ali sam ipak otišao da uplatim 600 dinara jer mi je dâzlogrdilo ovo pozivanje. Osim

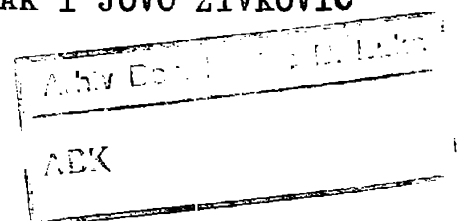
toga, nisam želio da imam posla sa policijom.

Ove demonstracije podsjetile su me i na demonstracije protiv učešća Jugoslavije na Olimpijadi u Berlinu 1936.godine. Mada su me kao aktivnog člana Sokola pozvali iz društva da učestvujem u svečanoj povorci u čast Olimpijade, povorci u kojoj su učestvovala i sva sportska društva u Banjoj Luci sa većim ili manjim ekipama, ja nisam htio da prisustvujem toj i takvoj paradi, već sam se priključio drugovima koji su protiv Olimpijade demonstrirali. Kao i ja, članovi Sokola RUDOLF CISARŽ i HASIB MURATBEGOVIĆ također su se priključili demonstrantima. Sva trojica bili smo kažnjeni ukorom što nismo učestvovali u paradi.

Zbog ove kazne napisao sam pismo starješini Sokola u Banjoj Luci JOVI PERENČEVIĆU i obrazložio mu svoje političke poglede na fašizam u svijetu i svoja politička opredeljenja na antifašističkim i demokratskim osnovama. Pošto je to pismo trebalo stilizirati, otišao sam kod svog prijatelja PETRA BANJCA, službenika Finansijske direkcije. Petar je pismo stilizirao, ali mi je stavio primjedbu da on jedno ovakvo pismo ne bi uputio dr Jovi Perenčeviću jer ću tim pismom sebe strpati u zatvor.

Uputio sam pismo jer sam poznao Jovu Perenčevića kao poštenog čovjeka. Tada je on bio na dužnosti sudije Sreskog suda u Banjoj Luci. Po dobijanju pisma Jovo me je pozvao na razgovor u četiri oka. Složio se sa mojim stavovima, ali je naglasio da sokolsko društvo ima drugi cilj, a da se kao društvo ne treba baviti politikom. Napomenuo je da se članovi mogu baviti politikom, ali takvom koja ne ide na štetu ideje sokolstva u opštejugoslovenskom smislu.

Sokolski dom u Banjoj Luci radjen je u etapama jer nije bilo dovoljno finansijskih sredstava. Zgrada Sokolskog doma (danas Fiskulturni dom DTV "Partizan", na kraju ulice Marije Bursać) bila je pod krovom 1933/34.godine, ali je definitivno završena tek 1936.godine. U novoj upravi Sokola 1936.godine bili su: JOVO PERENČEVIĆ (predsjednik), JOVO TOMIĆ i RUDOLF CISARŽ (zamjenici), ŽARKO PREDIĆ (sekretar), FRANJO ŠUSTER (načelnik), JOSIP NOVAK i JOVO ŽIVKOVIĆ

(zamjenici načelnika). Članovi Upravnog odbora bili su: ing. LAZAR MARKOVIĆ, FRANJO ŠEBOR, MIROSLAV LEHNER, DUŠAN SIMIĆ, NIKOLA STANIŠIĆ, MILAN PERENČEVIĆ, NOVICA VEJNOVIĆ, UROŠ STEFANOVIĆ, LJUBO ŽIVKOVIĆ i VLADO BLAGOJEVIĆ.

JOVO TOMIĆ bio je trgovac, čovjek bez političkog upliva, ali po opredeljenju velikosrbin.

RUDOLF CISARŽ imao je drogeriju. Po političkom opredeljenju bio je na buržoaskoj ljevici. Poslije rata, negdje 1946. godine, otišao je u Čehoslovačku.

ŽARKO PREDIĆ radio je u Banskoj upravi kao službenik. Pravo mu je prezime bilo Prdić, ali ga je promjenio. Mislim da se nije bavio politikom u smislu da bi bio zapazhen u bilo kom ~~smislu~~ opredeljenju.

SOSIP NOVAK bio je politički napredan, ali neaktivan na političkom polju. Radio je kao nastavnik fiskulture u nekoj srednjoj školi.

FRANJO ŠUSTER i JOVO-JOCO ŽIVKOVIĆ bili su politički neopredeljeni. Joco je po zanimanju bio bravar. Za vrijeme drugog svjetskog rata živio je u Srbiji i radio u Resavskom ugljenom bazenu. Mađa je Joco bio takoreći politički neopredeljen, ipak je bio bliži radničkom pokretu. Međutim, njegov brat LJUBO ŽIVKOVIĆ bio je prije rata Ljotićevac, a za vrijeme rata bio je u njemačkom zarobljeništvu.

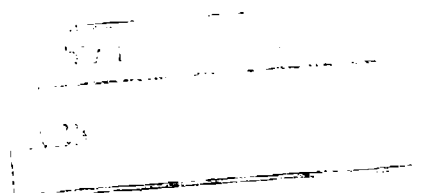
MIROSLAV LEHNER bio je član nacionalističke studentske organizacije UNA, koja je osnovana 1936. godine. Ne bih se mogao sjetiti šta je studirao. Za vrijeme rata otišao je iz Banje Luke.

NOVICA VEJNOVIĆ bio je oficir stare jugoslovenske vojske. Za vrijeme rata bio je u zarobljeništvu sa Dušanom i Bogdanom Zeljković.

MILAN PERENČEVIĆ po svojim političkim stavovima bio je desničar. Bio je nacionalista i čak mislim ljetićevac. Inače je brat dr Jove Perenčevića. Mislim da je Milan radio kao prosvjetni inspektor u Banovinskoj upravi.

DUŠAN SIMIĆ bio je komesar Uprave policije.

U Sokolu je bila i MARGITA DEBELJAK. Zvali smo je "Ritmika-plastika" jer je vodila privatnu baletnu školu

za djevojke. O njoj se u povjerenju šuškało da se bavi špijunažom, da je njemački agent, ali sve u pola glasa. Takve vijesti o njoj počele su da kruže negdje uoči rata. Kretala se u društvu "vidjenijih građana" i oficira. Od nekih nižih oficira čuo sam da im je zabranjeno da se nalaze u njenom društvu. Vidio sam je u Sarajevu 1937. godine. Kasnije se vraćala u Banju Luku, ali tada više nije bila aktivna u našoj sokolskoj organizaciji.

Negdje 1938. godine došlo je do žučne prepirke između CISARŽA i dr SLAVKA PIŠTELJIĆA. Slavko je tvrdio kako su se Čehoslovaci kukavički ponijeli i nisu pružili otpor Hitleru. Cisarž je branio postupak tvrdeći da je ČSR bila prepuštena sama sebi. Čuo sam kako je rekao, a toga se dobro sjećam: "Ti ne znaš šta još čeka Jugoslaviju. Vidjećeš i sam šta će biti!".

Kasnije sam se sjetio ovih njegovih riječi, predosećanja onoga što će se 1941. godine dogoditi.

U 1939. godini došlo je u banjalučkoj organizaciji Sokola do unutrašnjeg previranja. Mladji naraštaji, a posebno gimnazijalci, bili su nezadovoljni i unutrašnjom organizacijom i opštim stanjem. Mladji su tražili da se prekine sa političkom pasivnošću jer politički događaji u svijetu i u zemlji ubrzano teku. Oni su isticali da se politički događaji prosto nameću i da bi trebalo da se u odnosu na njih i organizacija Sokola opredijeli. Otvoreno su se konfrontirali prema jednoj grupi starijih članova čiji su politički koncepti bili prema desnici orijentisani, a po svojim polажajima ~~niksi~~ bili su u mogućnosti da spriječavaju svaku reorganizaciju. Mladji članovi bili su za reorganizaciju rada, ali je za to bilo potrebno na godišnjoj skupštini onemogućiti izbor nekih starijih članova: policijskog komesara Dušana Simića, profesora Milana Perenčevića, profesorice VINKE STORELI (udatu kasnije za emigranta Drozdovskog, koja se inače zamjerila učenicima Realne gimnazije), Miodraga Petrovića, dr. Kalea i još nekih. Unutrašnje vrijenje trajalo je duže, ali je otvoreno izbilo 1939. godine. Ja sam se, razumije se, opredijelio na stranu onih koji su bili za reor-

ganizaciju i promjenu u rukovodstvu. Kad je kod mene došao sokolski prednjak MILOŠ VOLK i upitao me da li bih htio da udjem u Odbor, odgovorio sam mu da hoću, ali da ne želim saradživati sa Simićem, Vinkom Storeli, Miodragom Petrovićem, Milanom Perenčevićem i dr Kaleom.

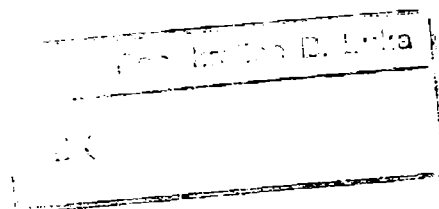
Dr. KALEA posebno nisam podnosio jer je bio korupcionaš. Znao je da od radnika uzme polovinu novca od sume koju je radnik dobivao za banjsko ili sanatorijumsko liječenje. I onako radnik je teško dobivao banjsko liječenje, a dobivao ga je samo u teškim slučajevima. Radnik je potpisivao, naprimjer, da je primio novac za mjesec dana liječenja, ali je polovinu sume morao odvojiti dr. Kaleu. Tako je postupao ne jedanput, o čemu su mi neki radnici pričali. Bio mi je, prosto rečeno, kao čovjek ogavan.

U novi Odbor spomenuti nisu izabrani, ali je za ovaj uspjeh trebalo sprovesti agitaciju. Agitacija je uspjela i na Godišnjoj skupštini nisu izabrani. Odmah po završetku Skupštine napao me je dr Kalea da sam ja kriv zbog toga što on nije izabran, da sam destruktivan element, da sam... itd. Htio sam da oštro odgovorim, ali su intervenisali i u moje ime odgovorili Uroš Stefanović i Milan Puhalo.

MILAN PUHALO bio je dobar čovjek. Radio je kao činovnik u banci. Politički je bio napredan, ali se nije htio javno eksponirati. Kasnije se oženio sa prof. NATALIJOM JOVIĆ, članom Partije i aktivistkinjom u Ženskom pokretu.

UROŠ STEFANOVIĆ bio je dobar i pošten čovjek. Nije se bavio politikom. Bavio se trgovinom. Kao solunski dobrovoljac dobio je zemljište u Bojića Hanu kod same Malte i tu sagradio kuću na sprat u čijem je prizemlju imao trgovinu. Po političkom ppređeljenju bio je ljevičar. Otvoreno se suprotstavljao radikalima i njihovoj politici.

Politička stranka JRZ razvila je u Banjoj Luci i Vrbaskoj banovini veliku aktivnost na osnivanju svojih mjesnih, opštinskih i sreskih odbora 1936. godine. Ona je pokušala da od Sokola napravi svoju ekspozituru, ali u Banjoj Luci u tome nije uspjela. Sokolska organizacija nije dozvolila

da se JRZ politički infiltrira.

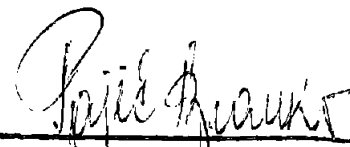
U organizaciji Sokola u Banjoj Luci bio je i inženjer SLAVIŠA VAJNER. Bio je i član Odbora. Družio se sa inženjerom GLAC-om i VELJKOM MADŽARCEM.

S njim sam jednom prilikom malo otvorenije razgovarao o politici. Na završetku razgovora Slaviša Vajner dao mi je savjet da pazim šta i pred kim govorim, a da se o ovakvim stvarima ne treba pričati ni na jednom javnom mjestu. Došao sam do zaključka da je dobar i napredan čovjek.

Slaviša Vajner volio je da u slobodnom vremenu igra tenis. Jednog dana poslije podne prolazili smo pored tenis igrališta (u današnjoj Aleji JNA, kod tadašnjeg Oficirskog doma kraj Okružnog ureda za osiguranje radnika; tu je za vrijeme Austrougarske bila Oficirska menza) Djukić i ja. Slaviša nas je primjetio kraj ograde. Prekinuo je igru i pristupio nam je da se s nama rukuje kroz mrežu ograde igrališta. Bio je to jedan neuobičajeni gest za tadašnje prilike da jedan inženjer pruža ruku na pozdrav radnicima.

19. april 1976. godine

Banja Luka

(Branko Pajić)

(N a s t a v a k VII.)

Tačno se ne bih mogao sjeti godine,ali se sjećam PETICIJE GRADJANA ZA PUŠTANJE IZ ZATVORA OSMANA KARABEGOVIĆA.Osman je bio uhapšen i u zatvoru zlostavljan.O tome se u javnosti grada mnogo pričalo.Javnost je bila uzbuđjena zbog policijskih metoda u istrazi,naročito zbog mučenja.Medju onima koji su potpisali peticiju bio sam i ja.

Jednog dana sjedio sam u kafani Djulage Plivca kad mi je pristupio Osmanov brat HAKIJA KARABEGOVIĆ i upitao da li ću potpisati peticiju gradjana za puštanje Osmana iz zatvora.Spremno sam odmah potpisao.Peticija je bila otkucana na mašini na prvoj strani arka,a već na poledjini upisivali su se potpisi.Mislím da su se kasnije dodavali novi arci da bi stali svi potpisi jer je odziv bio masovan.Ne znam šta je pisalo na prvoj strani jer tekst nisam ni pročitao,ali sam bio,čini mi se,drugi potpisnik.Ova akcija gradjana imala je veliki politički odjek.Osman je ubrzo pušten iz zatvora.

Ovo,medjutim,nije bila jedina akcija.Bilo je i drugih.Klub akademičara,mislím,organizirao je da jedna delegacija gradjana ode do bana.U sastavu ove delegacije bio sam i ja,ali se ne mogu sjetiti članova koji su još ušli.Medjutim,ban je odbio da primi delegaciju.

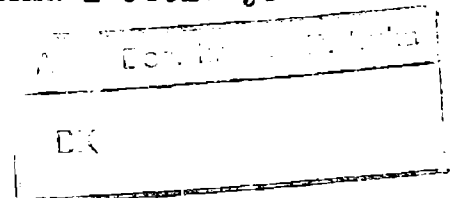
Već sam ranije spomenuo da sam se upisao u MAJSTORSKU DJELOVODNU ŠKOLU.U ovoj školi predavao nam je kao nastavnik mehaničke tehnologije i mašinstva ing.MILIVOJ JOCIĆ,Srbijanac po nacionalnosti,a ljotićevac po političkom opredeljenju.U skoro svakom svom predavanju na sva usta je hvalio njemačku nauku,njemačka tehnološka i tehnička dostignuća.Uopšte nije spominjao tehnička i naučna dostignuća drugih razvijenih kapitalističkih zemalja,prosto kao da ih nema,kao da za civilizaciju nisu ništa dali.U savkoj prilici obezvređivao je sovjetsku tehnologiju.

Nas je tada u školi bilo oko 24 polaznika, a završilo nas je svega 16. Kriterij je inače bio dosta strog i mnogo se od polaznika tražilo. Ing. Milivoj Jocić i nama je predavao mada je njegovo zvanično postavljenje bilo u Šegrtskoj školi. Budući da smo svi bili radnici, pred nama je Jocić bio dosta oprezniji u hvaljenju njemačke tehnologije. Mi ga inače nismo volili, bolje rečeno bili smo u nekoj vrsti nezvaničnog sukoba jer mi nismo volili da on dolazi, a isto tako ni on da nam drži časove. Kontakti s njim bili su isključivo službeni.

U to vrijeme došlo je do sukoba s njim u Šegrtskoj školi. Na jednom predavanju, po svom ustaljenom običaju, hvalio je naveliko njemačka dostignuća. Šegrt ETHEM BEGLER-BEGOVIĆ- zvaní Požarni upao mu je u riječ i upitao: "A što Vi nama ne pričate nešto o Rusiji, već samo o Hitleru i Njemačkoj?!" Ova primjedba razbjesnila je Jocića i izderao se na šegrta. No, na tome se sve nije završilo jer je šegrt prijavio direktoru Divšek u i tražio da se najstrožije kazni. Budući da se radilo o šegrtu koji je radio u mojoj radionici, ing. Divšek sutradan me pozvao i saopštio o incidentu koji je izbio na času. Na kraju mi je rekao da pazimo šta sve govorimo pred šegrtima jer sve to može imati neželjenih posljedica. Vidio sam da je Divšek bio dobronamjerman i da nije želio da se stvar zaoštava, ali sam mu ipak odgovorio da i naša štampa s vremena na vrijeme donosi po nešto o tehničkim dostignućima u Sovjetskom savezu. Tome sam dodao da primjedba Beglerbegovića nije nikakav prestup i da nema smisla da se poziva na odgovornost, kao i da nema smisla da se veliča Hitlerova Njemačka. Na to mi nije ništa odgovorio. Primjetio sam da mu je neugodno.

U međuvremenu naši su se odnosi sa Jocićem sve više zaoštavali. Kolege iz Majstorske škole zamolile su me da odem kao njihov predstavnik do ing. Divšeka i da ga zamolim da nam ing. Jocić više ne predaje.

Divšek je sigurno preneo Jociću naš zahtjev, a to je ovoga razbjesnilo. Nije prošlo dugo vremena i Jocić je bio

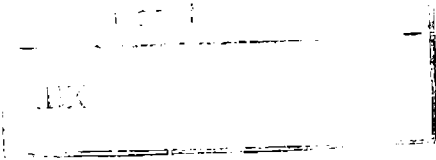
premješten iz Banje Luke. Vjerovatno je sam tražio premještaj. Mislim da je našao najbolji izlaz iz situacije u koju se svojim postupcima sam doveo. Pričalo se da je došao u sukob i sa ing. Divšekom u vezi političke klime u školi, kad mu je Divšek taktično rekao: "Ja ne vjerujem u božju pravdu, ja samo vjerujem u kosmičku pravdu!". Medjutim, detalji ovog sukoba nisu mi poznati.

Za Banju Luku bilo je posebno značajno predavanje koje je održao VLADIMIR DEDIJER O ŠPANSKOJ REVOLUCIJI. O ovom predavanju svuda se pričalo i svi su bili veoma znatiželjni da ga čuju iz usta novinara koji je u Španiji neposredno pratio događaje na frontovima.

Predavanje je organizovao KAB, a održano je u sali Hrvatskog društva "Nada". Zbog masovnosti posjete sala je bila krcata. Čak mislim da svi nisu mogli ni stati u salu, već su stajali u predvorju. NIKO JURINČIĆ predstavio je predavača publici. Primjetio sam predstavnika Uprave policije u uniformi i predstavnike Banovinske uprave. Sasvim je sigurno da su tu bili i agenti u civilu po svom ustaljenom običaju kad se radilo o ovakvim predavanjima.

Izlaganje Vladimira Dedijera bilo je tako interesantno da su ga svi sa napregnutom pažnjom slušali. Izlagao je veoma tečno sa takvom argumentacijom da se odmah svako mogao uvjeriti da je izuzetan poznavalac i španskih prilika i događaja koji su se u tom vremenu odvijali na frontovima Španije. Odjednom nestalo je svjetla u cijeloj dvorani izuzev na sijalici kod predavača. Grupa križara uvukla se i izvadila osigurače u namjeri da osujeti predavanje. Naši su drugovi odmah otišli do osigurača da ih osposobe. Imali su dosta problema dok su izvadili ugurani papir u ležišta osigurača. Stavili su osigurače i svjetlo se ponovo upalilo. Prethodno su se morali sukobiti sa jednom organiziranom grupom križara.

Kad je nestalo svjetla grupa KAB-ovaca umirivala je prisutne u sali govoreći da će sve biti u redu. Grupa skojevaca izletila je da fizički rastjera križare.

Ni sada mi nije jasno kako je ostalo da gori svjetlo kod predavača. Možda je neko od organizatora bio tako dovrtljiv da je za svaki slučaj posebnim kablom doveo svjetlo do pulta za predavača? Postoji i mogućnost da je ovo svjetlo dovedeno od druge table sa osiguračima!? U samom ovom slučaju imamo primjer da se u organizaciji predavanja i na mnoge moguće detalje mislilo.

Vladimir Dedijer nastavio je svoje predavanje. Ja sam sjedio u prvom redu sa Ljuboja Svetom jer sam radi mjesta s njim nešto ranije došao. U blizini nas naslonjena na peć u uglu stajala je SLAVICA KREMENOVIĆ. Leđjima se naslanjala na peć i pratila izlaganje Dedijera. U tišini razlegao se zveket stakla i kamen bačen kroz prozor preletio je preko publike i svom žestinom udario Slavicu Kremenović u usta. Slavica je pala oblivena krvlju. Kasnije sam doznao da joj je udarac povredio vilicu i razbio zube. Drugovi su je odmah iznijeli iz sale.

Znali smo da je to novi atak križara koji su htjeli da ometu održavanje predavanja. Sigurno su znali da će kamen nekoga čak i teže ozlijediti, ali se oni na to nisu obazirali. Naši su drugovi ponovo izašli da uhvate križare. Ovi detalji pokazuju zašto su se naši mlađji drugovi morali sukobljavati sa takvim grupama koje su uvijek pokušavale da ometu izvođenje svega onoga što je bilo progresivno.

Vladimir Dedijer je dao komentar ovog incidenta rekavši da se čudi da je do ovoga moglo doći. Spomenuo je da je ovo predavanje održao i u drugim mjestima, ali da nigdje nije bilo ovakvog ometanja kao u Banjoj Luci.

Predavanje je održano do kraja. Dedijer je tako opširno i reljefno prikazao situaciju da su svi prisutni mogli shvatiti suštinu zbivanja. Spominjao je i Jugoslovana u Španiji, ali nije govorio o broju. Diskusija skoro i nije bila potrebna, ali ni organizatori nisu bili za nju zbog mogućih posljedica.

Nakon predavanja Dedijer je sa Ivicom i Šošom otišao kući Mažarevih. To mi je poznato jer sam ih primjetio da

idu u tom pravcu. U cilju zaštite s njima je išlo još nekoliko drugova. Drugovi su ih po grupama pratili da bi im pružili zaštitu u slučaju napada križara ili ljotićevara. Križari se više nisu osmjelili da ih napadaju, a i dobili su dobru "lekciju" pred domom "Nade".

U toku studija OSMAN KARABEGOVIĆ povremeno je dolazio u Banju Luku, tako da skoro nije ni prekidao vezu. U Banjoj Luci održavao je sastanke, predavanja i dogovore. Sjećam se da sam u dva navrata bio kod njega u kući kad nam je izlagao političku situaciju. U oba puta nije nas bilo više od jedno desetak. Na oba ova sastanka išli smo sva trojica iz naše ćelije. Mislím da je takve sastanke Osman održavao sa više grupa, odnosno sa svakom posebno. Takvi sastanci bili su nam korisni za dobivanje cjelokupne slike o političkim događanjima, a i o zvaničnom partijskom stavu o njima.

Godine 1939. dobio sam pismo od FRANJE SARAFINA iz jednog logora INTERNIRACA ŠPANSKOG GRADJANSKOG RATA u Francuskoj. Pismo sam dobio svega mjesec ili dva poslije poraza republikanske Španije i prelaska boraca internacionalnih brigada na tlo Francuske. U pismu me molio da prenesem drugovima njegovu molbu da na njegovo ime i adrese još trojice nepoznatih jugoslovenskih drugova pošaljemo pakete. U pismu je stajalo da paketi nikako ne smiju biti teži od pet kilograma u bruto težini, da u njima ne smiju biti šibice ni drugi zapaljivi materijal, zatim štampa ni bilo šta što bi moglo biti politički sumnjivo. Pismo sam pokazao Šoši i dao mu da ga pročita. Odmah je zakazao partijski sastanak. Na ovom sastanku jedina tema bila je pomoć španskim drugovima. Pismo je bilo u cjelini pročitano. Donijeli smo zaključak da se već sutradan pošalje prvi paket na adresu Franje Sarafina. Internirci su mjesečno mogli dobivati samo po jedan paket na svakog pojedinca. Stoga smo svake nedjelje slali po jedan, uvijek na drugu adresu, odnosno drugo ime.

Slala se samo hrana. Pakovali smo samo ono što se u paketu neće pokvariti: suhomesnati proizvodi, trapiski sir, dvopek, šećer, kafa, kakao, bomboni, špek itsl. Jednom smo poslali puter, ali nam je javio da puter više ne šaljemo. Koli-

ko se sjećam, cigarete nismo smjeli štati.

Mislím da su dobívene i druge adrese na koje su se paketi slali. Sjećám se da je bilo dobívono i jedno písmo na francuskom jeziku iz logora španskih interniraca i da me je neko pitao da li sam u stanju da ga prevedem jer sam svojevremeno kratko vrijeme boravio u Francuskoj i Alžiru. Medjutim, nisam ga mogao prevesti jer sam iz francuskog jezika znao samo ono najelementarnije. Vjerovatno je písmo bilo nekog stranca, internirca u logoru.

Jeđan paket namirnica stajao nas je oko 200 dinara. Nešto smo od hrane donosili i od kuća, ali je pretežno kupovano iz sredstava prikupljenog novca. Taj smo novac prikupljali posebno od Crvene pomoći. Pakovanje smo vršili u našoj vodovodnoj radionici. U toku pakovanja Šoša je uvijek bio prisutan. Za ove pakete banjalučki tipografi napravili su nam posebne kutije. Obavezu izrade kutija uzeo je na sebe STEVO NEŠIĆ, takodje član KPJ. On je kutije nama i donosio. Poslije provjere sadržaja i težine u Pošti, paket smo oblagali jutanom vrećom radi zaštite i na licu mjesta zašćivali. Ponovo je slijedilo vaganje jer i sa kutijom i jutanom vrećom paket ni za gram nije smio da bude teži.

Prvi paket odneli smo zajedno na poštu Šoša, Djukić Branko i ja, a paket nam je nosio šegrt Ethem Beglerbegović. Tako smo zajedno nosili pakete redovno. Sjećám se kako se jeđnom Šoša naljutio na službenika koji manipuliše sa paketima u Pošti. Naime, nisu htjeli da prime paket jer je u ukupnoj težini prelazio 5 kg., odnosno za pola kilograma prelazio propisanu težinu. Čak je i psovao zbog toga. Službenik je tada rekao da će ga primiti, ali da ne garantira da će doći na naznaćenu adresu jer će ga u Francuskoj neko odstraniti iz pošiljke. Šoša se tada primirio. Raspakovali smo paket i iz njega nešto izvadili. U svim narednim slučajevima naši paketi nisu prelazili 5 kilograma. Na to smo posebno pazili jer smo znali koliko teži kutija sa jutom.

Poslije rata FRANJO SARAFIN mi je rekao da je pakete primao. U prvom susretu poslije Oslobođjenja nisam ga prepoznao jer je bio u oficirskoj uniformi, a izmjenio se i

u fizionomiji. Franjo me je prvi prepoznao i javio se:

- "Branko, zar se ti mene ne sjećaš?"

- "Ne sjećam".

- "A slanje paketa u Francusku?".

Odmah sam se sjetio. Zagrlili smo se i izljubili. I jednom i drugom susret je bio veoma drag.

Ranije sam zaboravio da spomenem kako smo ilegalno obilježavali PRAZNIK RADA 1. MAJ. Ako je praznik padao u radni dan trebalo se dovijati kako napraviti raspored da članovi Partije ne rade, a raditi se moralo jer je svako odsustvovanje bilo politički sumnjivo. Tukerić, Musić i Djukić nikako nisu htjeli da rade na ovaj dan. Ja sam kao poslovođa morao dolaziti. Morao sam nekako planirati "pokrivanje" nedolaska ove trojice. Izmišljali su se poslovi kao da oni negdje tamo rade. Tukerić je, naprimjer, navodno radio na nekom krovu kao limar. Najteže je bilo sa Djukićem jer se teško moglo izmišljati da on negdje radi van radionice.

Obično se toga dana u manjim grupama išlo na izlete van grada, ili se proslavljalo po kućama.

Kad je došlo do napada na Poljsku 1. IX. 1939. godine svuda se o ratu pričalo i o najezi fašizma. Antifašističko raspoloženje je raslo. Svima je bilo jasno da i Jugoslavija može doći na red kao žrtva agresije. Nekako u to vrijeme, u poznu jesen 1939. godine, slučajno sam ušao u gostionicu BOŽIDARA JOVIĆA u Gospodskoj ulici. U ovom je lokalu kao poslovođa radio IVICA VALENČIĆ, inače dobar i pošten čovjek. Čim sam ušao u gostionicu Ivica mi je u povjerenju pokazao na susjednu sobu lokala i rekao: "Ajde, Branko, vidi kakva se bratija tamo sastala!". Poslušao sam ga i otvorio vrata te prostorije. Primjetio sam da održavaju sastanak poznati banjalučki frankovci i klerofašisti: ing. RUDOLF EREL (opštinski službenik, moj zvanični šef), VIKTOR i BLAŽ GUTIĆ (vodio je advokatsku kancelariju svoga brata Viktora, koji je poslije povratka iz Sremske Mitrovice otvorio vlastitu kancelariju u kući Mujage Čejvana; prije toga vodio je kancelariju dr. ALI KJAMIL bega DŽINIĆA), KREŠO BUDIMIR (molerski obrtnik), NIKO ČONDIĆ (gradjevinski poduzimač), MILE POLDE (mesar),

ZVONIMIR JOVIĆ, neki DŽUMIŠIĆ iz Pobrđja i još neki.

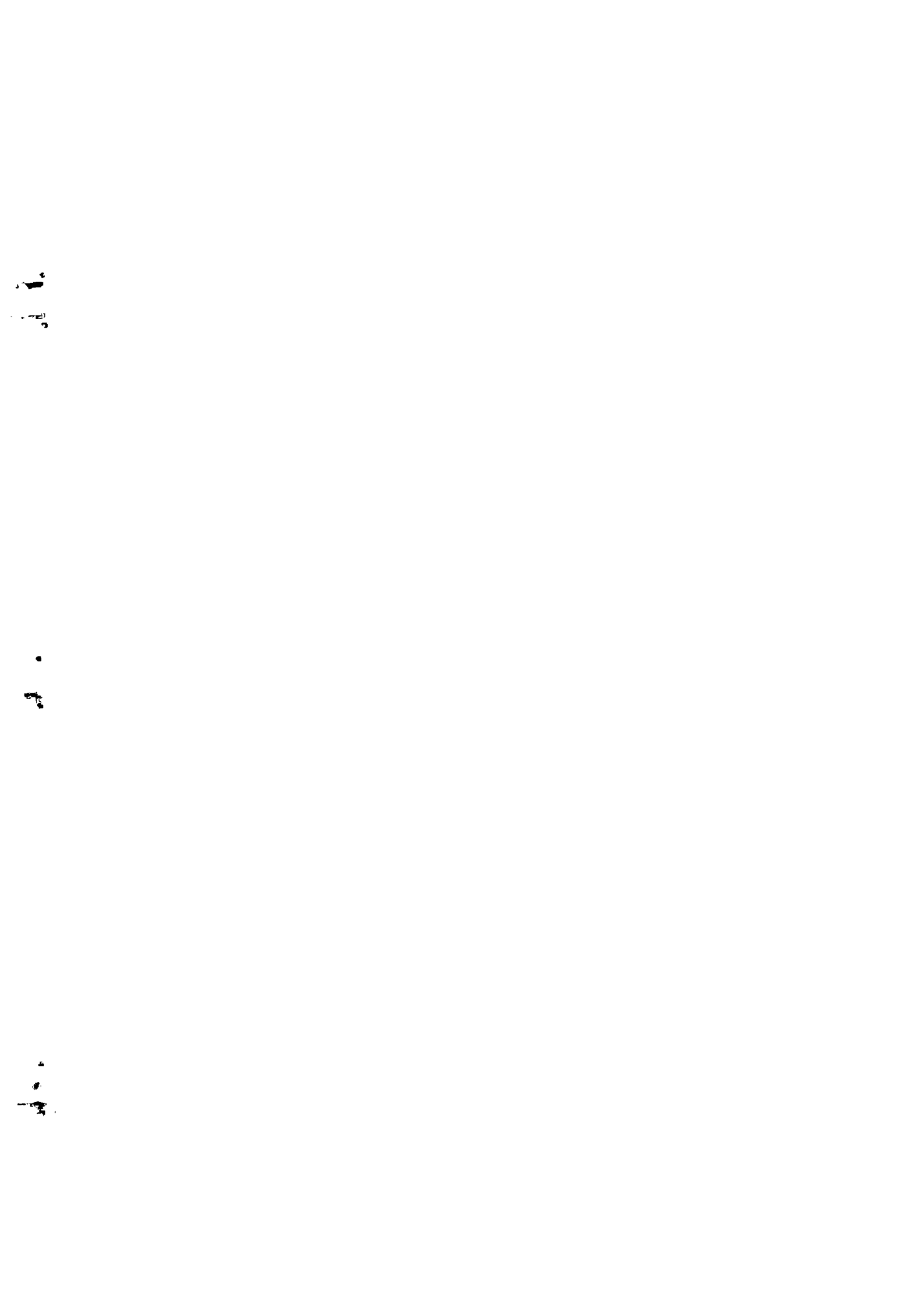
I ovaj dio bio je lokal, ali su ga okupirali ovi klerofašisti, križari-ustaše. Sigurno je da se slučajno nisu okupili, a isto tako da nisu vodili razgovore o bezazlenim stvarima jer su se okupili iza zatvorenih vrata.

Izvinio sam se što ovako upadam. Svi su okrenuli glave prema meni. Jović je dobacio: "Ništa, ništa, majstor Branko!". Izašao sam iz lokala. Razmišljao sam • tome kako se u centru grada, i to u jednom lokalu, mogu okupljati križari i održavati svoje sastanke političke prirode, oni ljudi za koje se već znalo da su eksponenti stranih, i to fašističkih interesa.

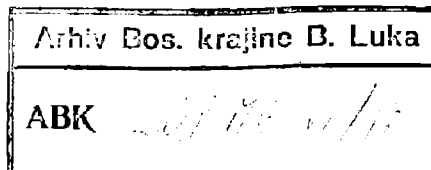
21. april 1976. godine
Banja Luka

(Branko Pajić)

ARHIV BOSANSKE KRAJINE
BANJA LUKA

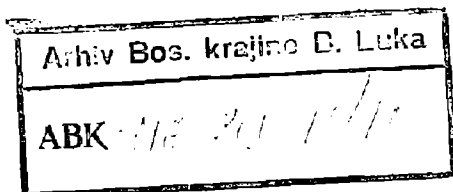
PAJIĆ BRANKO :

"SJEĆANJA NA RADNIČKI POKRET U BANJOJ LUCI IZMEDJU DVA RATA"

V dio

L e g e n d a :

- 24 kucane stranice autorizovanog teksta sjećanja, od 93-117stranice;
 - sjećanja notirana u Arhivu 23. i 28.aprila 1976.godine u šest primjeraka teksta (original i dva primjerka za Arhiv, dva za autora i jedan za Muzej Bos.krajine);
 - sadržaj sjećanja: ličnosti, politička klima i politički rad u Banjoj Luci 1940.godine i početkom 1941.godine; osvrti na političke događaje u ovom razdoblju i na neke događaje iz 1938/1939.godine.
-

Memoarska gradja o rad-
ničkom pokretu. Sjećanja BRANKA
PAJIĆA 23. aprila 1976. godine.-

(N a s t a v a k VIII.)

U proljeće 1940. godine, kada je počela gradjevin-
ska sezona radova na betoniranju i asfaltiranju ceste Banja
Luka - Bos. Gradiška, zaposlili smo u radionici ŠOŠU MAŽARA.
Na ovoj izgradnji radio je naš parni valjak, a s njim je mani-
pulisao Branko Djukić. Branko mi je predložio da ja kao pos-
lovođa odem do fefa, ing. SOSIPA GALARA, sa prijedlogom da za
ložača parnog valjka zaposlimo Šošu. Otišao sam do Galara sa
ovim prijedlogom, odnosno sa prijedlogom da imamo jednog veoma
vrijednog i stručno sposobnog čovjeka za ložača, koji kao ne-
zaposleni pomorski mašinista u svakom pogledu stručno odgo-
vara. Pošto sam znao da može praviti pitanje oko zaposlenja
kad se radi o Šoši, rekao sam mu da odgovornost za njegov
rad u cjelini preuzimam nasebe.

Galara je pristao da se Šošu zaposli, ali je nag-
lasio da se uzima na moju odgovornost jer ja kao poslovođa
moram da odgovaram za rad i ponašanje personala. Spremno sam
mu odgovorio da oko toga neće biti nikakvih problema. Tako je
Šošu počeo da radi i ostao je na tom radnom mjestu sve do ra-
ta 1941. godine.

U tom je periodu Šošu dobio partijski zadatak
da IZVIDI TEREN OKO VOJNOG MAGACINA U KRČMARICAMA, teren u
krugu magacina municije i u neposrednoj okolini.

Trebalo je iznaći mogućnost da se udje u krug
ogradjenog terena koji je čuvala vojska, a da to ne bude sum-
njivo. U to je vrijeme naš opštinski valjak radio u krugu
vojnog magacina. Branko Djukić je već nekoliko dana valjao
cestu u krugu magacina, odnosno pristupne puteve do pojed-
nih objekata. Djukić je imao propusnicu za ulazak u krug. Pro-
pusnica je glasila na njegovo ime sa jednim pomoćnikom. Tre-
balo je to iskoristiti.

Za to je Šošu znao. Zbog toga je i došao do mene
i upitao da li se ikako može na bilo koji način organizirati

da on udje u krug magacina i da se radi o veoma značajnoj i hitnoj stvari. Bila je nedelja oko 8 sati izjutra. Došao je do mene izravno kući da mi to saopšti.

Valjak se nalazio u krugu vojnog magacina u Krčmaricama da bi se s njim nastavilo raditi u ponedjeljak. Postavilo se pitanje kako sve to izvesti i pod kakvim izgovorom jer je bio neradni dan? Šoša je bio kategoričan da treba izmisliti razlog. Šoša je otišao sam napomenom da će se ubrzo vratiti, a da za to vrijeme smislim neki izgovor da se zadatak izvrši.

Međutim, bez Branka Djukića nije se moglo ući u krug jer je on jedini imao propusnicu na svoje ime sa napomenom da s njim može ići i pomoćnik. Zbog toga morao sam se konsultovati sa Djukićem. Kad smo se našli izložio sam mu zahtjev Šoše Mažara. Djukić je rekao da sa Šošom udje u magacinski krug pod bilo kojim izgovorom, a moja je obaveza bila da legaliziram odlazak u tom pravcu.

Kasnije sam shvatio iz kojih je razloga Šoša insistirao da se to obavi baš u nedelju kao ~~radni~~ neradni dan. Naime, u toku radnog dana Šoša je bio angažovan na redovnom poslu, ali je najvažniji razlog bio u tome što je nedeljom najslabija kontrola jer su nedeljom na Krčmaricama bile samo straže bez oficira. To mu je olakšavalo zadatak. Djukić taj posao ne bi mogao obaviti jer po vojničkim pitanjima nije bio tako upućen kao Šoša.

Kad je Šoša došao objasnio sam mu svoj plan. Razradio sam mu plan po detaljima. Nije imao primjedaba.

Otišao sam pretsjedniku Vatrogasnog društva FRANJI KOBALU i rekao da treba izvršiti probu drugih vatrogasnih kola i da je za to najpodesniji taj dan. Druga nedelja ne bi bila podesna jer se može desiti da nešto u međuvremenu iskrсне, a sa neisprobanim kolima bio bi rizik ići u bilo kakvo gašenje požara. Pošto je bio lijep dan dvije bismo stvari povezali: isprobavanje kola i izlet u Slatinu, stručno korisnu i zabavnu stranu. Napomenuo sam mu da već imam i spisak onih koji će u ovoj ekipi ići na isprobavanje vatrogasnih kola. Pročitao sam mu i imena. Kobal se saglasio i sa "isprobavanjem kola" i sa imenima pozvanih.

Razumije se da Kobalu nisam rekao da će s nama ići i Šoš. U spisku onih koji će se pozvati njega nije bilo, ali sam namjerno ostavio jedno prazno mjesto da ga "uzgred i slučajno" povežemo. Djukić i ja otišli smo da pozovemo one koji su bili na spisku. Šoš. smo rekli da ćemo krenuti između 12 i 13 sati i da nas čeka pred Fabrikom duvana. Tu ćemo i njega ukreati kao "neplaniranog".

Vatrogasnog zapovjednika IVANA VALPOTIĆA nisam obavještavao da ćemo voziti i Šoš. On je znao samo za onaj zvanični dio da se ide na isprobavanje vatrogasnih kola i izlet u isto vrijeme.

Ja sam vozio kola. U toku vožnje ugledaoh sam Šoš. kako stoji pred Fabrikom duvana. Usporio sam malo vožnju. Šoš. nam je mahnuo u znak pozdrava. Vidio ga je i zapovjednik. Već ranije sam zapovjedniku rekao da je jedno mjesto ostalo upražnjeno i da je stvarno šteta što na jedan ovako lijep izlet nismo još jednog našeg druga povel. To je vjerovatno ponukalo Valpotića da mi preloži da i Šoš. povežemo. Bila je to "njegova" inicijativa koja mi je dobro došla jer bi inače ja bio onaj koji daje ovakvu inicijativu.

Šoš. je "šristao" sa sa nama podje. Na izlasku iz grada kod Malte, gdje se nalazila policijska stanica, primjetio nas je dežurni policajac i registrirao izlazak vatrogasnih kola iz grada.

Došli smo u Slatinu. Trebalo je nekako izvesti da se Djukić i Šoš. nekako izvuku, a da to niko ne primjeti. Tu sam obavezu preuzeo na sebe. Počeo sam komedijašiti i zbijati šale dok se oni nisu neopaženo izvukli. Otišli su da obave zadatak. Nije mi poznato kako su ga obavili jer ih o tome nisam pitao ni tada ni kasnije. U ilegalnom radu o tome se nije pričalo. Medjutim, po njihovim licima nisam primjetio da su bili zabrinuti. Osjećao sam da su zadatak obavili. Za obavljanje ovog zadatka oni su se iz Slatine morali vratiti prema Krčmačicama i u povratku preći isti put. No, veselo društvo nije primjetilo da su oni odsutni. Ako je neko i primjetio, mislio je da se negdje tu u Slatini nalaze.

Krenuli smo iz Slatine, ali ne istim putem. Vra-

ćali smo se preko Klačnica. U gostonici Tome Vukovića u Klačnicama (na samom uglu kako se skreće prema mostu na lijevoj strani Vrbasa) primjetili smo neku zabavu. Ustavili smo kola da vidimo kakva je to priredba. Saznali smo da se održava sokolska zabava i oni su nas pozvali da udjemo. Branko je predložio zapovjedniku da se i mi malo zabavimo. Valpotić je pristao.

Preko puta ove gostonice nalazila se žandarmerijska stanica na lijevoj strani ceste prema Bos. Gradišci.

Ulaz na zabavu bio je dobrovoljni prilog. Po ulasku na zabavu pozdravio nas je sokolski starješina učitelj NIKOLAJ ŠAPTALENKO, inače ruski emigrant. Na zabavi bili smo zapaženi. Zajedno sa ostalima pjevali smo pjesme. Tu smo se zadržali oko dva sata i krenuli sa Banju Luku, gdje smo stigli negdje iza ponoći. Svi smo bili raspoloženi i obogaćeni utiscima iz Slatine i Klačnica. Tada ni na kraj pameti nisam ni pretpostavljao kakva nam se gužva sprema.

Sutradan izjutra kao i obično došao sam na posao. Nakon kraćeg vremena dobio sam poziv da se javim predsjedniku Gradske opštine, geometru MUHAREMU TABAKOVIĆU, koga smo između sebe zvali Milovan. Prvi potpredsjednik bio je tada Hamdija Afgan. Nisam znao zbog čega me zove. U kancelariji su se nalazili Tabaković i Afgan. Imali su smrknuta lica. Čim sam ušao, Tabaković mi je rekao da protiv mene postoji krivična prijava Uprave policije. Prijavu mi je pročitao VIŠIĆ, koji je kao neka vrsta sekretara vodio zapisnik. U toj je prijavi stajalo da je grupa banjalučkih komunista na čelu sa poznatim komunistom JOSIPOM -ŠOŠOM MAŽAROM iskoristiha vatrogasna kola i otišla na jedan konspirativan sastanak u nepoznatom pravcu.

Tabaković me je upitao šta ja imam da primjetim na ovu prijavu. Bio sam sasvim iznenađen. Prosto nisam vjerovao svojim ušima. Tabaković i Afgan znatiželjno su me posmatrali očekujući odgovor.

Kategorično sam rekao da to nije tačno jer nikakvi komunisti nisu išli vatrogasnim kolima osim nas vatrogasaca na uobičajenu probu ispravnosti vatrogasnih kola. Naglasio

sam da je takva prijava za nas uvreda jer se pokušava pripisati ono što nije tačno. Mi smo žrtvovali svoj slobodni dan u interesu vatrogasnog društva da bismo isprobali kola i usput smo organizirali izlet kao neku vrstu naknade za angažovanje vatrogasaca u neradni dan. Što se tiče Šoše Mažara, naglasio sam, njega smo sasvim slučajno povelili jer smo ga suareli kod Fabrike duvana. Prijedlog da se Šoša poveže, a tom sam naročito naglasio, dao je zapovjednik vatrogasne čete Ivan Valpotić, što mogu u svakom trenutku provjeriti. Osim toga, za odlazak u Slatinu konsultovali smo predsjednika Vatrogasnog društva, što se također može provjeriti. U Slatini, nastavio sam dalje svoja objašnjenja, nismo imali nikakav sastanak već veselicu sa Slovencima, što može potvrditi zakupac hotela NIKO MIHALJEVIĆ i svi ostali koji su bili prisutni. Na povratku išli smo preko Klačnica, gdje smo se na sokolskoj zabavi veselili i pjevali patriotske pjesme. Sve to mogu potvrditi prisutni žandarmi iz Žandarmerijske stanice u Klačnicama, predsjednik sokolske čete Nikolaj Šaptalenko i vlasnik gostionice Tomo Vuković.

Objašnjavao sam sve detalje što sam bolje mogao, razumije se ne pominjući odsustvovanje Šoše i Djukića. Čak sam i optuživao prijavljivača što je tako nešto mogao uraditi i bez osnova nas optužiti.

Shvatio sam Tabakovića i Afgana koji su htjeli da lično provjere navode Uprave policije iz prijave policajca na Malti. Vatrogasna kola pripadala su Gradskoj opštini i optužba da su se koristila za tajni komunistički sastanak nije bila ni malo bezazlena. Zbog toga su se Tabaković i Afgan i angažovali da saznaju što prije pravu istinu.

Zatim je pozvan i BRANKO DJUKIĆ. I on je dao identičnu izjavu. Zvali su i Ivana Valpotića. Pošto nije bilo raskoraka u izjavama, gradske rukovodioce to je djelimično primirilo, ali su ipak tražili da na nadležnim mjestima daju svoje izjave Niko Mihaljević, Tomo Vuković, Nikolaj Šaptalenko, komandir Žandarmerijske stanice u Klačnicama i drugi. Svi su oni dali izjave identične našim navodima.

Postupak je bio ubrzan. Izjave svih spomenutih

tražene su u toku istog dana. Pošto su se uvjerali da je dostava bila lažna, Tabaković i Afgan bili su ljuti zbog lažne prijave i tražili su od Uprave policije da se policajac koji je dostavio lažnu prijavu primjerno kazni. Kasnije smo čuli da je stvarno bio i kažnjen.

Tu smo ih pošteno izigrali. Policajac BRANKO BULJIGA, inače rodom iz Klačnica, kasnije je dosta jadikovao zbog kažnjavanja za podnesenu prijavu. Buljiga je 1941. godine otišao u Beograd i tamo je nastavio da vrši istu dužnost svo vrijeme rata u službi Uprave policije. Uhvaćen je poslije oslobođenja 1944. godine i streljan zbog služenja okupatoru.

Nije mi poznato kako je za ovo doznao vatrogasni inspektor Banovinske uprave BRANKO FABIĆ. Pozvao me je u svoju kancelariju i želio da me sasluša "po vatrogasnoj liniji". Čim sam čuo zbog čega me je pozvao, odmah sam mu odbrusio: "Šta ti imaš mene da saslušavaš?! Ja sam već saslušan, a ti nisi moj starješina da ti moram davati izjave! Ni po vatrogasnoj liniji nisam dužan da pred tobom polažem računa ni za svoj rad, ni za rad službe. Ako te šta interesira obrati se nadležnim organima!".

Okrenuo sam se i izašao. Ovo me je pozivanje stvarno naljutilo jer ovo nisu stvari u koje on treba da zabada svoj nos. Htio je da se napravi važan i da on na svoju ruku sprovodi nekakva isledjivanja. Nisam bio službenik Banovinske uprave da mu podnosim izvještaje, a ako je želio nešto saznati mogao se obratiti Gradskoj opštini, a ne meni kao pojedincu.

Fabića inače lično nisam podnosio, a ni mnogi drugi. Znali smo ga kao prevrtljivca. Ranije je bio gradjevinski preduzimač. Rođom je bio iz Bos. Dubice. Za vrijeme Austrije porodica se prezivala Faber, ali je poslije uspostavljanja države SHS prezime promjenila u Fabić. U stručnom pogledu bio je inače veoma sposoban.

U vrijeme predizborne kampanje za opšte izbore 1938. godine dobili smo na partijskom sastanku zadatak da medju gradjanima vršimo agitaciju za Udruženu opoziciju.

Kandidat na listi Udružene opozicije bio je proto DUŠAN KEČMANOVIĆ. Budući da sam zbog svog radnog mjesta poslom bio vezan za vrelnu područje od sela PAVLOVCA DO SELA SUBOTICA, gdje sam seljake pretežno i lično poznavao, dobio sam zadatak da na tom području vršim agitaciju za Udruženu opoziciju. U političkom smislu teren je bio politički sirov jer je bilo teško ubjediti srpski živalj da glasa za Udruženu opoziciju sa Vlatkom Mačekom na čelu.

Često sam morao ići na taj teren i voditi individualne i grupne razgovore sa seljacima. Govorio sam im da ne glasaju za Mačeka, već za protu Dušana Kečmanovića, a da oni dobro znaju ko je proto i da je on uvijek bio za interese naroda, a naročito našeg seljaka. U agitaciji koristio sam i slučaj patrijarha Varnave koga je režim monarhije fizički likvidirao. Prihvatili su moje argumente i obećali da će glasati za listu Udružene opozicije.

Stekao sam utisak da je Mjesni komitet KPJ u Banjoj Luci nekako oklijevao u utvrđivanju svog stava prema izborima. Do tog sam zaključka došao jer smo na partijskom sastanku dobili direktivu da agitujemo za Udruženu opoziciju i njene kandidate, bez da je napomenuto da će Partija na listi imati svog kandidata, Muhameda Kazaza. Sa priličnim zakašnjenjem to nam je saopšteno kada smo se mi nagitovali za Udruženu opoziciju i kandidata protu Kečmanovića. Dva moguća razloga tu postoje. Ili je Mjesni komitet kasno utvrdio svoj stav ili nam je sekretar ćelije sa zakašnjenjem dao uputstva za agitaciju bez da je i on znao da će na samostalnoj listi biti Muhamed Kazaz.

Bilo kako bilo našli smo se kao agitatori u nezgodnom položaju. Seljake vrelnog područja jedva sam ubjedio da glasaju za protu Dušana Kečmanovića u okvirima platforme Udružene opozicije, a sad treba nenadano agitovati za Muhameda Kazaza. Da se ranije izašlo sa utvrdjenim stavom ne bi bilo nekih većih problema. O tome sam govorio i na našem partijskom sastanku.

Zbog ove greške ili propusta Partija je na de-

cembarskim izborima 1938.godine izgubila veliki broj glasača koje bi imala da se ranije počelo agitovati za samostalnu listu. Propust je napravljen, ali ne znam čijom krivicom.

Stranka JRZ je prijetila preko svojih ekspone- nata u državnim organima, a njeni članovi su bile rukovodeće ličnosti banovinske i opštinske uprave, da će svi javni služ- benici koji glasaju za Udruženu opoziciju biti otpušteni. U petak i subotu uoči izbora agitacija je doživjela svoju kulminaciju. Po gradu je bilo na ulicama toliko mnogo letaka raznih političkih stranaka da je to ostavljalo utisak kraj- njeg nereda.

U petak sam poslao šegrte iz radionice da nam iz grada donesu po jedan letak raznih političkih stranaka da bismo pročitali šta na njima piše. Pisalo se svašta. Svašta se i obećavalo, posebno od strane JRZ, koja je bila najbučnija. Razmišljao sam koliko ova predizborna kampanja košta i ko sve kampanju finansira. Koliko bi se sve radnika za taj novac mog- lo zaposliti?

Tog istog dana poslije podne došao je u naš krug radionica RIFAT beg DŽINIĆ da održi predizborni zbor sa op- štinskim radnicima. Razumije se trebalo je protežirati JRZ. Rifat beg Džinić bio je po profesiji pravnik. Radio je kao nastavnik u nekoj od srednjih škola. Oženio se za neku veoma mladu Austrijanku.

Rifat beg Džinić došao je u pratnji. Jedan čovjek iz te pratnje upitao ga je da li treba da na zbor pozove i majstore iz radionica. Rifat je ljutito odgovorio: "Takvi e- lementi nisu mi na zboru potrebni!".

Čuo sam ovaj njegov komentar i bilo mi je krivo. Bolje rečeno, bio sam zbog toga ljut. Bez obzira na to otišao sam na zbor da čujem šta će reći. Došli su i ostali majstori.

Na zboru nije ništa novog rekao. Bile su to uobi- čajene fraze veličanja uloge stranke JRZ. Na završetku zbora on je rekao: "Ko u nedelju bude mene pazio, paziću i ja njega, a ko ne bude mene pazio, neću ni ja njega!!!". Sasvim je jasno, dakle, dao na znanje da svi oni koji budu glasali za njega da će biti protežirani. Znači, ako se ne glasa za listu JRZ, onda

slijedi "revanš" u preduzimanim mjerama.

Mi smo na to reagirali riječima: "Mašalah beže! Mašalah ti beže!". On se na to naljutio i demonstrativno napustio prostoriju.

U subotu smo se angažovali da još malo agitujemo naročito kod onih za koje smo pretpostavljali da će se kolebati. Kada sam se oko 11 sati vratio iz grada u radionicu zatekao me poziv da se javim odmah predsjedniku Opštine ASIM begu DŽINIĆU. Kada sam ušao u kabinet nije bio sam. Tu su bili SEID BULJINA i ing. PROKOPIĆ.

Asim Džinić dočekao me je riječima:

- Šta smo ti mi skrivili da protiv nas vršiš agitaciju?

- Lično protiv Vas nemam ništa protiv, ali se ne slažem sa politikom Stojadinovića?

- Majstore, za koga ćeš sutra glasati?, - upitao me je inženjer Prokopić.

- Izbori su javni, čuće se!", bio je moj odgovor. Znao sam da i ing. Prokopić zastupa liniju JRŽ.

Asim mi je rekao da mogu ići.

Na sam dan izbora nije bilo nikakvih incidenata. Ja sam glasao na glasačkom mjestu u Ruždiji. U biračkom odboru bili su predstavnici svih lista. Svaki je pred sobom imao listu birača. Kad je birač ulazio na biralište, predsjednik ga je upitao za koju će listu glasati. Otvoreno se moralo reći za koga se glasa. Bila je to neka vrsta političkog i psihološkog pritiska da se glasa za vladajuću partiju. Ako se birač, naprimjer, izjasnio za kandidata Udružene opozicije, predstavnik je zaokružio njegovo ime da glasa za Udruženu opoziciju, a predstavnici drugih stranaka štrahirali su njegovo ime da nije glasao za njihovu stranku, odnosno predstavnici stranaka brisali su ga iz svojih evidencija. Tako se znalo ko za koju političku stranku glasa.

Na glasačko mjesto došao sam veoma rano direktno iz Pavlovca, gdje sam noć proveo u agitaciji. Sa sobom sam nosio aparat za prisluškivanje šumova u vodovodnoj mreži. Policajac na ulazu upozorio me da sa aparatom ne mogu ući na biralište. Tek kad sam otvorio kutiju i kad je vidio šta se na-

lazi u njoj dozvolio mi je da udjem.

Zbog javne kampanje JRZ i pretnji da će izgubiti posao svi oni koji budu glasali za Udruženu opoziciju, pojedinci su se počeli kolebati. Plašili su se da glasaju po svom uvjerenju jer su pretnje bile jasno i javno izrečene na raznim mjestima i političkim nivoima. Zbog toga je u ličnim razgovorima trebalo neke ubjedjivati da glasaju za Udruženu opoziciju. Trebalo je voditi računa i o psihološkim momentima.

Kad sam izvršio svoju biračku obavezu otišao sam kod onih koji nisu još glasali i s njima razgovarao da treba da glasaju za Udruženu opoziciju.

U poslijepodnevnom časovima počelo se šuškatiti da lista JRZ neće odnijeti pobjedu u Banjoj Luci. Toj vijesti i jesam i nisam vjerovao. Kolanje ovakvih vijesti bila je uobičajena pojava za vrijeme izbora. Znao sam da rezultati neće biti poznati do sutrašnjeg dana.

Svi su sa nestrpljenjem očekivali rezultate izbora, posebno oni koji su glasali za Udruženu opoziciju jer su se očekivale neke represalije ukoliko Stojadinović ponovo pobjedi.

Kad smo u ponedjeljak došli na posao strepili smo da ćemo biti pozvani na odgovornost i otpušteni jer je cijela opštinska uprava bila jerezovska. Međutim, niko nas nije zvao. Proneo se glas da će se u poslijepodnevnom časovima održati Konferencija JRZ u hotelu "Bosna" i da će doći DŽAFER beg KULENOVIĆ.

Pošto se znalo da će tu čuti rezultati izbora, Branko Djukić i ja otišli smo na ovu konferenciju. Održana je u velikoj sali hotela. Tu su se našli prvaci stranke, a među njima i advokat dr PERO KOSTIĆ. Budući da su se prvaci stranke JRZ kandidovali na više mjesta, trebalo je na temelju izbornih rezultata izvršiti raspodjelu mandata, odnosno utvrditi ko će koji izborni poslanički mandat zadržati, a koji će predati zamjeniku na listi ako odnio pobjedu i na drugom izbornom području. Zbog jedne takve raspodjele mandata, koja se inače vršila u kuluarima bez znanja jav-

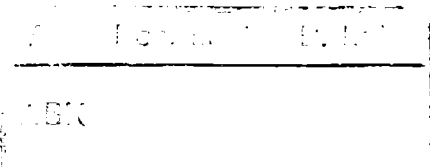
nosti, došlo je na ovoj konferenciji do incidenta između advokata dr PERE KOSTIĆA i RIFAT bega DŽINIĆA, do blamaže njih kao ljudi i njihove stranke. Naime, prije izbora advokat Pero Kostić dao je obećanje Rifat begu Džiniću da će mu dati jedan od poslaničkih mandata ako pobjedi njegova lista u gradu Banjoj Luci i u nekom manjem mjestu na području Vrbaske banovine. Pošto je Kostić pobjedio na oba mjesta, trebalo je jedan mandat ustupiti. Međutim, na ovoj konferenciji Kostić je odbio da dobiveni mandat ustupi Rifat begu Džiniću. Želio je da sačuva svoj mandat u gradu. Što se tiče mandata na selu, ustupio ga je nekom drugom, a ne Džiniću. Opravdanje mu je bilo da su birači kao Srbi glasali za njega kao Srbina i da će nastati političke posljedice ako ga preda njemu kao Muslimanu. Za dr Peru Kostića značajan je bio izborni poslanički mandat u Banjoj Luci iz više raznih razloga. Pored političkih razloga postojao je i jedan "porodični" jer ga je u izbornoj kampanji finansirao njegov punac Emerih Paskola, čiju je kćerku Miciku oženio. U ekonomskom smislu za Paskola je bilo značajno da njegov zet Kostić ima mandat baš u Banjoj Luci.

Vjerovatno je o raspodjeli mandata bilo riječi i u političkim kuluarima JRZ i da tamo nije nadjeno rješenje. Zbog toga je Rifat beg Džinić i smatrao da će iznošenjem problema neizvršenog obećanja pred širokim auditorijem konferencije izvršiti pritisak na Kostića da izvrši svoje obećanje. Na drugoj strani, Kostić se nije htio odreći gradskog mandata i po cijeni blamaže. Međutim, blamaža je bila obostrana, a za prisutnu publiku prilika da kroz iznošenje prijavog veša sazna detalje zakulisne politike stranke koja je bila na čelu političke vlasti.

- "Ja sam za tebe radio!", rekao je Rifat beg Džinić advokatu Kostiću, ali ga je ovaj u riječi prekinuo.

- "Ako si radio, ja sam te platio! Dao sam ti 50.000 dinara. U šta si taj novac utrošio?"

Sukob je doživljavao kulminaciju. Počelo se iznositi ko je koga i kako finansirao. Da se to dalje ne bi iz-

nosilo u javnost, skočili su ostali članovi lokalnog rukovodstva i počeli umirivati zavadjene strane. Obojici su rekli da treba da budu trezveni i da o stranačkim stvarima ne govore tamo gdje im nije mjesto.

Graja je bila velika. Publika se smijala na račun jednog i drugog. Prosto je uživala u slušanju izmošnja zajedničkog prljavog veša. Prisutni su pravili sprdnje sa kandidatima JRZ i njihovoj raspodjeli mandata. Jerezovci su se branili ističući da je takav slučaj i kod drugih stranaka. Svečana konferencija JRZ tako se pretvorila u lakrdiju. Spor se zataškao.

Kandidati JRZ pobjedili su na izborima. Očekivali smo da ćemo odgovarati pred pretpostavljenima što nismo glasali za njihovu listu. Međutim, dani su prolazili i niko nas nije zvao.

Kada je pala vlada Milana Stojadinovića u proljeće 1939. godine u gradu je spontano došlo do manifestacija. Na čelu velike mase svijeta kroz grad je prolazio proto DUŠAN KEČMANOVIĆ. Velika graja na ulici me je i privukla da izadjem iz radionice i pogledam šta se dešava. Iz centra grada išao je proto predvođeci manifestante u pravcu Šipsove bašte. Uzvikivane su razne parole u čast prote Kečmanovića, obrazovanja nove vlade itd. Čule su se razne parole protiv bivše vlade, a neke i u čast Udružene opozicije.

Kod Šipsa publika je tražila da proto Kečmanović govori. Proto je održao govor poslije koga su se manifestanti razišli veseli zbog pada Milana Stojadinovića. Narod je očekivao da će se bitnije promijeniti vladina politika.

Razgovarao sam sa Djukićem o ovim političkim promjenama. Naš zajednički stav bio je da postojeći režim ostaje bez promjena, a personalne promjene u političkim vrhovima ne mogu donijeti ništa novo jer buržoaski režim uvijek ostaje buržoaski režim sa svim svojim karakteristikama.

Nešto prije decembarskih izbora 1938. godine vratio se sa robije u Banjoj Luci AVDO ČARDŽIĆ. U to je vrijeme predsjednik Gradske opštine bio Hamdija Afgan. Afgan ga je primio u službu na radno mjesto majstora u radionici za po-

pravak vodomjera. Ta je radionica bila u sklopu naše vodovodne radionice i u istom krugu.

Sa Avdom ČARDŽIĆEM bolje sam se poznao od 1927. godine kad smo bili zajedno članovi Inicijativnog odbora za osnivanje "Pelagića". Češće smo se vidjeli u Radničkom domu 1927. i 1928. godine i razgovarali o raznim pitanjima. Godine 1928. vidjeli smo se u Radničkom domu redje jer smo i on i ja tamo redje dolazili. Tada je Avdo držao samostalnu sajdžijsku radnju. Iz pričanja sa drugovima saznao sam da je te godine otišao iz Banje Luke. Kasnije sam doznao da je bio na partijskom kongresu u Drezdenu.

Poslije povratka sa Kongresa u Drezdenu došao je u Banju Luku, ali je ubrzo bio uhapšen. Sudjeno mu je pred Državnim sudom za zaštitu države u Beogradu i osuđen na 10 godina robije. Ne znam gdje je kaznu odležavao, ali pretpostavljam da je bio u Sremskoj Mitrovici.

Kada je on došao u Banju Luku i počeo raditi u radionici postavio sam na jednom partijskom sastanku pitanje da li bi bilo zgodno da se on veže za našu partijsku ćeliju. Medjutim, Šoša je rekao da će nas o tome obavjestiti nakon konsultovanja sa Mjesnim komitetom. Nakon izvjesnog vremena, a u medjuvremenu je bilo nekoliko partijskih sastanaka, Šoša nas je obavjestio da još nije sazrelo vrijeme da se on uključi u Partiju i da u kontaktu s njim treba da budemo veoma oprezni. To me je iznenadilo jer se radilo o starom članu Partije. No, smatrao sam da je ipak opravdano provjeravanje Čardžićevog držanja na robiji i na sudjenju, odnosno stava pred klasnim neprijateljem.

Zbog upozorenja na partijskom sastanku sa Avdom Čardžićem o politici uopšte nisam razgovarao, a mislim ni ostali članovi naše ćelije. Medjutim, ni Čardžić nije uopšte pokazivao bilo kakvu želju da razgovara o političkim pitanjima. Ko zna, možda je s nekim drugim o politici razgovarao? Činjenica je da se politički sasvim povukao. Takav je kod nas bio sve do rata, odnosno do aprila 1941. godine. Do tog vremena nije došlo do njegovog ponovnog povezivanja sa partijskom organizacijom.

AVDO ČARDŽIĆ bio je miran i taktičan čovjek. Na poslu je bio veoma discipliniran. Na poslovima preciznog mehaničara bio je veoma stručan. Jedino me je molio da ne ide na očitavanje vodomjera u gradu jer je to za njega veoma naporno. Do tada su svi oni koji su radili na popravkama vodomjera išli da u gradu očitavaju količinu utrošene vode. Dao sam mu traženo odobrenje jer su tu radila još dvojica majstora (Mahmut Misirlić i Živko Domuzić).

Avdo je fizički djelovao veoma iscrpljeno mada po godinama nije bio star. Vjerujem da je bio i bolestan u fizičkom smislu zbog posljedica sa robije.

Negdje u poznu jesen 1939. godine došlo je do promjene sekretara naše ćelije. Za sekretara nam je došao KASIM HADŽIĆ. Kako je do toga došlo?

Došli smo na zakazani partijski sastanak. Međutim, umjesto Šoše došao je Niko Jurinčić. Saopštio nam je da Šoša neće doći na sastanak i da će ga on voditi. Razlog Šošinog nedolaska je u jednom incidentu sa Cinkarom, Teufikom Kađenićem, do koga je došlo na željezničkoj stanici uskotračne pruge u Kotor Varoši. Koliko se sjećam, radilo se o gostovanju "Pelagića" u Kotor Varoši.

Niko Jurinčić objasnio nam je spor i upitao za mišljenje o prijedlogu Mjesnog komiteta da se Šoša partijski kazni. Pošto smo sva trojica smatrali da taj incident nije takav da bi ga trebalo oštrije kazniti, glasali smo protiv prijedloga predložene kazne, mada nas je Niko Jurinčić upozorio da je odluka o kazni donesena od strane Mjesnog komiteta. Sada se ne mogu sjetiti o kakvoj ~~je~~^{se} kazni radilo.

Bila je to jedina tematika ovog sastanka. Niko nam je tada rekao da će se naredni sastanak održati za sedam dana u isto vrijeme i da će nas na tom sastanku obavjestiti o stavu Mjesnog komiteta u pogledu našeg stava da se Šoša ne kažnjava.

Na slijedeći sastanak Niko je došao sa KASIMOM HADŽIĆEM. Na početku sastanka nam je rekao da će naš sekretar biti Kasim Hadžić i da će on preuzeti dalje vođenje sastanaka. Otišao je ^{sa} sastanka, a da nam ništa nije rekao o stavu Mjesnog komiteta u pogledu kažnjavanja Šoše.

KASIM HADŽIĆ postao nam je sekretar. I on je naše sastanke održavao kratko. Vidjelo se da je imao dobre organizatorske sposobnosti. U njegovo vrijeme nije bilo nekih posebnih zadataka osim onih koje smo kao i do tada uobičajeno obavljali. Tematika i zadaci ostali su uglavnom isti kao i prije. Kao i Šoša, Kasim Hadžić je insistirao da se zadaci blagovremeno izvršavaju, a provjeravanje izvršenja dobivenih zadataka vršili smo na sastancima.

KLERIKALCI I KLEROFAŠISTI BILI SU VEOMA AKTIVNI. Pošto sam poslovno često prolazio pored advokatske kancelarije Viktora Gutića, vidio sam kroz prorez na roletnama u poznim noćnim satima da svjetlo gori. Skoro da nije bilo noći kad svjetlo nije gorilo i da se kod njega neko nije nalazio. U tim noćnim satima oko pola noći sjedilo je za stolom skoro uvijek najmanje po 5 do 6 ljudi iz klerofašističkih redova. Pored ZVONKA JOVIĆA uvijek je tu bio moj šef ing. RUDOLF ERTL. Ostali su se mijenjali, ali su tu uvijek bili samo klerofašisti, koje sam i ranije spominjao.

Ing. RUDOLF ERTL bio je za vrijeme NDH i predsjednik Opštine. Na tu je dužnost došao poslije Hakiye Bešlagića. Inače je taj Ertl imao neku značajnu ulogu među ovim klerofašistima, ali mi nije poznato kakvu. Poslije rata malo je kažnjen, malo u odnosu na ulogu koju je imao. Kažnjen je, mislim, na svega oko tri godine zatvora. U vrijeme izdržavanja kazne u Sarajevu radio je u nekom građevinskom preduzeću pri Ministarstvu unutrašnjih poslova NR BiH. Poslije izdržane kazne nastavio je da radi u električnoj centrali u Jajcu. Poslije je emigrirao u Njemačku.

Rudolf Ertl bio je oženjen sa Tankosavom Petrović, kćerkom trgovca Ostoje Petrovića, inače službenicom u Gradskoj opštini prije rata. Oženio je Srpkinju, a njegovo političko opredeljenje bilo je prometaško. Tu nešto nije bilo u redu.

26. april 1976. godine

Banja Luka

Arhiv Bos. krajine B. Luka
ABK

Branko Pajić

(Branko Pajić)

Arhiv Bos. krajine B. Luka

ABK

(N a s t a v a k I X .)

Negdje krajem 1940.godine došlo je do smenji-
vanja predsjednika Gradske oštine Tabakovića i, mislim, još
nekih rukovodećih ličnosti. Za povjerenika Opštine, a tako
se nova rukovodeća funkcija zvala, postavljen je od Bano-
vinske uprave BORO ALEKSIĆ, raniji službenik BUVB. Na toj
je dužnosti ostao do kapitalacije u aprilu 1941. Lično
mislim da to nije bila samo personalna promjena, već i ne-
ka reorganizacija, mada postavljeni povjerenik nije imao
ništa viši autoritet od ranijeg predsjednika. Bilo je tu
i tamo nekih komentara, ali je sve to bilo za kratko.

U decembru 1940.godine dobio sam poziv da dodjem
u kabinet povjerenika BORE ALEKSIĆA. Bilo je to ovako.
Jednog dana pred kraj radnog vremena (u drugom dijelu
radnog vremena radilo se do 17 sati) u radionicu je do-
šao opštinski poslužitelj MILAN KOPANJA sa saopštenjem
da u 18 sati dodjem u kabinet povjerenika, ali bez nazna-
čenja razloga pozivanja. Došao sam jedno desetak minuta
ranije i tu zatekao i Boru Aleksića i brijačkog obrtnika
MUNIBA DROBIĆA. Aleksić me ponudio da sjednem i odmah mi
saopštio da smo nas dvojica pozvani da kao predstavnici
banjalučkih radnika prisustvujemo konferenciji sa trgov-
cima špecerajske robe u cilju obrazovanja ODBORA ZA APRO-
VIZACIJU. Trebalo je obrazovati Odbor za aprovizaciju i
donijeti smjernice za dalji rad i ovog tijela i postupka
aprovizacije. Objasnio nam je da treba izvršiti popis špe-
cerajske robe s kojom trgovci u radnjama i magacinima
raspolažu da bi se znalo kakve sve rezerve robe ima jer
se već osjećala nestašića određenih artikala za ishranu
stanovništva, a sa druge strane prisutna je i ratna opas-

Arhiv Bos. krajine B. Luka

ABK

nost koja sama po sebi nameće obavezu da se kod trgovaca evidentira količina uskladištenih namirnica, a uočena je i tendencija da izvjesnu robu povlače ili u cjelini ili u dijelu iz prometa.

Kad je Aleksić rekao da je nas dvojicu pozvao kao predstavnike radnika shvatio sam da nismo bili delegirani ni od koga, već nas je po liniji poznanstva pozvao da i mi prisustvujemo računajući da ćemo biti korisni u razgovorima sa trgovcima.

Mada je konferencija trebalo da počne u 18 sati, počela je sa radom sa pola sata zakašnjenja jer su skoro svi trgovci zakasnili. Dolazili su jedan po jedan nalazeći ova ili ona opravdanja što nisu došli na vrijeme, ali sam stekao uvjerenje da im se nije ni žurilo da dođu. Vjerovatno je da su oni znali razloge ovog okupljanja i da najradije ne bi ni došli. Od trgovaca sjećam se da su bili prisutni: BOŽIDAR JOVIĆ, VLADO BABIĆ, BRANKO STRIČEVIĆ, MILORAD LJUBIBRATIĆ, HADŽI IMAMOVIĆ, KARASELIMOVIĆ i još nekoliko. Bilo ih je više od desetak, ali ne više od petnaest. Pozvani su samo oni "najvidjeniji", odnosno ekonomski najjači trgovci.

Konferenciju je otvorio i rukovodio radom povjerenik Boro Aleksić. Objasnio je razloge sazivanja i potrebu aprovizacije u interesu stanovništva grada. Čim je spomenuo zalihe nastalo je među trgovcima komešanje i glasovi neodobravanja. No, na to se Aleksić nije obazirao već je nastavljao svoje izlaganje veoma ubjedljivo, ali i taktično da se ne bi trgovcima zamjerio. Kad je završio sa svojim izlaganjem pozvao je trgovce da se izjasne i da iznesu svoje mišljenje i prijedloge kako da se obavi aprovizacija kao opšti zadatak u interesu države i njenog stanovništva.

Međutim, pojavio se frontalni otpor. Trgovci su svi po redu ubjedjivali Aleksića da nemaju ama baš nikakvih zaliha i da se nalaze i sami u teškoj situaciji koja njih najviše pogadja. Svi prisutni su znali da se obilno laže. Jedni su drugima u laganju pomagali. Smučio mi se njihov stav i moralna bijeda jer su stvari predočavali tako da bi

ih još trebalo pomoći. Bili su svi spremni da se zakunu sa svim i svačim da krajnje pošteno rade, da ništa ne izvlače iz prometa, da ništa posebno u magacinima nemaju, da su im krajnje mršave zalihe, bolje rečeno jačne itd. itd.

Najbučniji među njima bili su trgovci VLADO BABIĆ i hadžija Hdži Imamović. Oni su bili najgrlatiji i najuporniji u konfrontiranjima. Mada su i drugi pružali otpor, ova su dvojica bili glasnogovornici svih ostalih.

U bučnoj i naelektrisanjoj atmosferi ubjedjivanja i protivubjedjivanja trajala su više od dva sata. Trgovci su u cjelini odbojali aprovizaciju. Najveći njihov ustupak je bio da oni sami vide šta bi po ličnom nahodjenju (navodno: mogućnostima!?) mogli izdvojiti, ali da o svemu tome da svoje mišljenje Trgovačka komora u Banjoj Luci. Svi su bili jedinstveni u stavu da se prethodno uopšte nije konsultovala Trgovačka komora i da je trebalo da na bazi mišljenja Trgovačke komore dodje do jednog ovakvog sastanka. Navodno kao članovi Trgovačke komore oni uopšte nisu ovlašćeni da samostalno istupaju jer ih članstvo obavezuje, a posebno kada se radi " o ovako značajnim pitanjima kao što je aprovizacija, gdje je mišljenje Komore najmjerodavnije".

Jasno je da su insistirali na stavu Trgovačke komore, gdje su baš ovi prisutni vodili politiku. To njihovo staleško udruženje zauzelo bi isti stav, ako nekom drugom linijom ne bi bio izvršen pritisak.

Na te njihove primjedbe Aleksić im je odgovorio da se događaji u veoma brzom tempu odvijaju i da zbog hitnosti obavljanja zajedničkog društvenog zadatka nije išao preko Trgovačke komore jer bi se postupak otegao zbog procedure i sazivanja i prethodnog konsultovanja. Naglasio je da neposredni kontakt ima niz svojih prednosti, posebno zbog toga što se dogovor odnosi na stvari koje su u interesu države u cjelini i građana Banje Luke. Zatim je apelovao na patriotizam, vojnu ugroženost države, interese siromašnog i ostalog stanovništva grada, ljubav prema gradu itd.

Na sve ove apele trgovci su se samo smješkali. Jednostavno, ignorirali su i skup, i povjerenika, i principe na koje se povjerenik Aleksić pozivao. Trgovci su i dalje ostali pri svome. I dalje su branili stav da sami vide šta bi mogli izdvojiti, ali putem Trgovačke komore! i uz uslov da sve bude plaćeno gotovim novcem. Medjutim, u ovome nisu bili međjusebno jedinstveni jer pojedini trgovci ni na ovo nisu pristali.

Sve se vrtilo u krug. Ubjedjivanja i protivubjedjivanja. Vrijeme je proticalo i nikakvog napretka nije bilo. Trgovci su sve prijedloge odbijali. Kompromisa nije bilo ni po jednom pitanju. Tapkalo se u mjestu.

Sve mi se smučilo. Najradije bih otišao. Posebno mi je bilo teško zbog amoralnosti postupaka trgovaca koji, jednostavno, špekulišu u svemu. Zar mogu toliko moralno pasti da kažu da su interesi naroda jedno, a trgovački poslovi drugo?

Povjerenik Aleksić našao se u nezavidnoj situaciji jer se susreo sa frontalnim otporom. Ne znajući šta dalje da preduzme u odnosu na front trgovaca koji su u otporu bili jedinstveni, okrenuo se meni i rekao:

- Kakvo je mišljenje predstavnika radnika o svemu ovome i šta on predlaže?

Pitanje me iznenadilo. Ja sam pozvan kao predstavnik radnika, a Munib Drobić kao predstavnik zanatlija. Bolje rečeno, obojica smo zastupali radnike.

Ne razmišljajući mnogo odgovorio sam:

- Imam jedan prijedlog, ali ne znam da li bih ga smio ovdje iznijeti?

- Za to si ovdje da govoriš!, dobacio je Aleksić.

- Ja bih nekolicinu od ove gospode odveo tamo na Govedarnicu, prislonio ih uz zid Tržnice i iz mitraljeza pokosio za primjer ostalima!

Nastala je graja, bolje rečeno vika sa pretnjama. Svi su ustali vičući da je to nečuveno, drsko, provokatorski, zločinački... itd. Najviše su bili u toj galami bučni Vlado

Akcija na aprovizaciji je zastala. Za ovaj put ona nije bila sprovedena. Odbor nije obrazovan jer se na spomenutoj konferenciji o njemu nije ni govorio, osim u uvodnim objašnjenjima Aleksića, pošto se "diskusija" zadržala samo na pitanjima da li ima mjesta aprovizaciji ili ne.

Nije mi poznato šta je dalje u tom pravcu preduzimano, ali je aprovizacija obrazovana tek u martu mjesecu 1941. godine sa zakašnjenjem od tri mjeseca. Mislim da neću pogriješiti ako kažem da je to bila sprdnja od aprovizacije.

Cijela stara zgrada Opštine (pored stare Carske škole u tadašnjoj ulici Meštrovića) iskorištena je za aprovizaciju, za magacinski prostor i kancelarije. Po svojoj veličini prostor je bio odviše malen da bi se u njega mogla smjestiti roba za potrebe grada duže od mjesec dana. Trgovci su sa svojom staleškom Trgovačkom komorom ipak pobjedili. Odvojili su za aprovizaciju ono što su sami htjeli.

O konferenciji vezanoj za aprovizaciju podnio sam izvještaj na sastanku partijske ćelije. Drugovi su bili ogorčeni na trgovce. Objasnio sam i incident koji je nastao nakon onih mojih riječi šta bih uradio sa trgovcima. Odobrili su načelno moj stav. Govorili smo i o nestašici roba na tržištu i njihovom sakrivanju od strane trgovaca, što je bila i za gradjane javna tajna.

Već tada naši partijski sastanci nisu bili redovni. Kasim Hadžić i Ivica Tukerić bili su uhapšeni. To je hapšenje bilo tako izvedeno kao da se pozivaju na vojnu vježbu, a upućeni su u logor IVANJICU. Čim smo od Tukerića dobili obavještenje gdje se nalazi, odmah smo mu poslali jedan paket hrane. Poslali smo svega par paketa jer su drugovi iz ovog logora ubrzo pušteni na slobodu.

Ne sjećam se ko je tada vodio naše partijske sastanke. Mislim da ih je držao NIKO JURINČIĆ. Koliko se sjećam, negdje u decembru 1940. godine Niko je išao po nekom partijskom zadatku u Prijedor.

Događjaji su se ubrzano odvijali. Policija je pooštrila svoje policijske mjere, usmjeravajući svoju cjelo-

kupnu aktivnost protiv svih onih na koje je sumnjala da su komunisti. Komunistu su postali meta policijskog izživljavanja, oni koji su otvoreno istupali da treba braniti nezavisnost Jugoslavije protiv nadiruće fašističke opasnosti koja se na svakom koraku osjećala, dok su se fašistički elementi mogli slobodno kretati i sastajati i u centru grada. Klerofašisti i kulturbundovci otvoreno su govorili da dolazi njihov trenutak. Da jugoslovenska vlada šuruje sa nacistima i fašistima moglo se pretpostaviti po tome što su fašisti dogli glave.

Na udaru je bila KPJ i radničke organizacije. Došlo je do zabrane "Borca" i do onemogućavanja rada drugih radničkih organizacija. Racije i pretresi bili su dosta česti, a i hapšenje komunista.

Posebno u martu 1941. godine intenzivirane su mjere predviđjene za slučaj rata. U našoj radionici napravljen je plan mjera ratne zaštite. Opreme za konjske zaprege, koje je bilo u većoj količini, raspodjelili smo na tri punkta u raznim dijelovima grada. Tri konjska vlaka (konjska zaprega sa potrebnom opremom) i dva motorizovana (cisterne) na ove punktove: 1) kod Malte u Gornjem Šeheru za Novoseliju i Gornji Šeher; 2) kod Malte u Bojića Hanu za područje Rosulja, Bojića Hana i Predgradja i 3) u dvorištu Trgovačke akademije preko Vrbasa za područje desne strane Vrbasa. Ovaj treći punkt trebalo je da bude u velikom dvorištu SULJAGE SALIHAGIĆA, gdje se oprema mogla pod krovom smjestiti, ali je Suljaga energično odbio da taj punkt bude u njegovom dvorištu. Zbog toga se punkt smjestio u dvorištu Trgovačke škole i prekrrio ceradama.

Kao poslovođa dobio sam ratni raspored na gradskom vodovodu sa naročito naglašenom ličnom obavezom da je moja dužnost da organiziram pravilno i nesmetano snabdjevanje grada sa pijaćom vodom. Ni tada ni danas nije mi bilo jasno zašto su baš meni dali takav odgovorni zadatak pored toliko zaposlenih opštinskih inženjera i tehničara. Zar nije

prirodno da to bude inženjer ili tehničar, a ja da budem kao visokokvalifikovani majstor jedno od stručnih lica ? Ne mogu se upuštati u pretpostavke da bih objasnio razloge jer takvih pretpostavki ima više.

Zbog dobivenog zaduženja rečeno mi je da se javim u Komandu grada, koja se nalazila u ovoj zgradi gdje je sada Arhiv. Rečeno mi je da imam odgovorni zadatak i veoma odgovornu dužnost, a da ona odmah počinje teći i u mirnodopskim uslovima. Šta više, rečeno mi je da sam za sve (5) odgovoran materijalno, politički, vojnički i moralno. Moram odmah pristupiti poslu i prvi mi je zadatak bio da sačinim i donesem spisak najugroženijih tačaka gradskog vodovoda i vrelnog područja. Dat mi je i rok.

Posao sam obavio i ponovo dešao u Komandu grada sa spiskom osjetljivih i značajnih tačaka u vodovodnoj mreži. Predočio sam im stanje.

Dovodna linija gradskog vodovoda iznosila je u dužini 22 km. od sabirnih rezervoara u SUBOTICI do akumulacionog rezervoara u PAVLOVCU. Na toj liniji vodovodne mreže imali smo dvije odteretne komore radi ublažavanja visine pritiska. Vrelno područje u Subotici imalo je četiri sektora (BARICE, TRKLJE, PALJEVINE i KRAKIĆI), odnosno četiri rezervoara za prihvatanje vode i jedan zajednički za prikupljanje vode, tzv. sabirni.

Gradski akumulacioni rezervoar u Pavlovcu bio je dvodjelni sa po tri komore sa svake strane, čiji je ukupni kapacitet iznosio oko 2.000 kubnih metara. Visinska razlika između rezervoara u Subotici i rezervoara u Pavlovcu iznosila je 455 metara (540 : 85 metara) nadmorske visine, što bi bez odteretnih komora stvaralo pritisak od preko 35 atmosfera. Takav je pritisak ogroman i zbog njega su spomenute komore bile nužne.

Dao sam u Komandi grada sve potrebne detalje i informacije, samo ne znam da li su uopšte u Suboticu poslali neku jedinicu vojske radi obezbjeđenja. Koliko je meni poznato to nije učinjeno, osim obične straže.

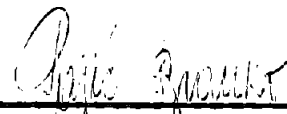
Poznato mi je da su postavljene vojne straže kod spomenutih komora i na pomoćnom vodovodu u Novoseliji. Ovaj vodovod bio je samo do Malte u Gornjem Šeheru, gdje je linija bila zatvorena, i nije se vezao za gradsku vodovodnu mrežu. Vodovod je služio samo za snabdjevanje Novoselije i Gornjeg Šehera.

Alate smo ubrzano osposobljavali ako su bili u kvaru. Čak i ono što je bilo rashodovano nastojali smo da osposobimo da bismo stvorili nekoliko garnitura. Sve se to spakovalo u drvene sanduke i bilo spremno da se uputi tamo gdje se naloži, posebno u pojedine punktove. Međutim, došlo je do rata i do kapitulacije, a sve to je ostalo u sanducima neraspakovano.

Negdje poslije 27. marta 1941. godine došli su u našu radionicu ETHEM-Požarni BEGLERBEGOVIĆ i ZIJAD-Kane BEKTAŠEVIĆ. Oni su bili mobilisani i poslani u Beograd, ali su vraćeni u Banju Luku kao bivši radnici vodovoda. Po vojnom rasporedu dodeljeni su na rad na vodovodu. Kane je kod nas radio kao šegrt, mislim od 1937. godine jer je oko godinu dana po zanatu bio mlađji od Požarnog.

28. april 1976. godine

Banja Luka

(Branko Pajić)

Arhiv Bos. krajine B. Luka
ABK

12

13

14

15

16